

ЎТТИЗИНЧИ ҚЎШИҚ

Дўзахнинг ушбу бўлинмасида турли-туман сохтакор шахслар жазоланади. Хусусан, қалбаки пул ясовчилар, бировларнинг хатти-ҳаракатига фириб билан тақлид қилиб, бошқаларни лақиллатганлар, ёлғончилар ва ҳоказолар. Уларнинг жазоси ҳам турлича. Бири ташналикдан азоб чекса, бирини безгагу иситма қийнайди.

Семела туфайли роса дарғазаб
Фивликларга қаҳрин сочди Юнона,
Аввал ҳам неча бор бўлганди тараф.

- 4 Афамант ақлидан бўлиб бегона,
Малика қўлида ўз болаларин
Кўриб қичқирганди ўша замона:
- 7 “Қани, мода шер ва шерваччаларин
Йўлин тўсиб, дарҳол тўрга тиқайлик”.
Шундоқ деб қутурди подшо баттарин.
- 10 Чанг солиб Леархни кўтарди-ю тик
Харсанг тошга уриб айлади мажоқ.
Ўзгаси-ла чўкди малика шўрлик.
- 13 Қисмат қасирғаси — Фортуна бир чоқ
Трояни этди ер билан яксон,
Маҳв бўлди молик ҳам, мулк ҳам тумтароқ.
- 16 Асирликда муҳтож Гекуба нолон
Қизи Поликсенанинг кўрди мурдасин.
Денгиз ёқасида, соҳилда бежон —
- 19 Ўғли Полидорнинг эзғин гавдасин
Топгач, асаблари беролмай бардош
Ит каби ҳурганди, бечора мискин.

- 22 Лекин на Троя — тоқати одош,
Ва на Фив — инсону жонзотга хунхор
Ғазабин бу қадар айламаган фош.
- 25 Икки шир яланғоч арвоҳ сур рафтор
Учраган кимсага қиларди ҳужум,
Четан бузган ахта тўнғиздай ғаддор.
- 28 Капоккво бўйнидан бири серзугум
Тишлаб олган эди. У-чи серфарёд
Тошга қорнин ишқаб, топарди тўзим.
- 31 Аретинлик эса солар эди дод:
“Бу Жанни Скикки, бошларга бало,
Ҳамманинг жонига теккан саркаш зот”.
- 34 Дедим: “Тишламасин бошқаси асло,
Унинг кимлигини айлагин нақл,
Ўзи ёнгинангда турибди ҳатто”.
- 37 Деди: “Бу — Мирранинг руҳи, беақл,
Бир замон кириб у ўзга сиёққа
Алдамоқчи бўлган падарин асл.
- 40 Шундоқ қилган ҳам у, ботиб гуноҳга
Отасини авраб, айлаган зино;
Назар сол жангари анов арвоҳга.
- 43 Кекса Буозога тақлидан расо
Гўё ўлаётиб қилган васият;
Байтал ва бойликни ўмарган, расво”.
- 46 Узоқлашган эди булар, хайрият,
Ўзга маҳкумларга ташладим назар,
Ваҳший арвоҳлардан холи кайфият.
- 49 Ғалати маҳкумни кўрдим бу сафар,
Қирқсанг гар чотидан икки оёгин
Танаси кундадай, удга ҳам менгзар.
- 52 Иллат босган эди унинг ҳар ёғин,
Қорин бўшлиғида йиғилган зардоб,
Мешдай хўппа семиз этган сиёғин.

- 55 Қултум сув дардида чекканча азоб,
Бамисли оташда ўртанган бемор
Оғзин каппа-каппа очарди хароб.
- 58 У деди: “Билмадим, қандай сир-асрор,
Соғ-омон тушибсиз гўшаи ғамга,
Менга ҳам айлангиз назар, эътибор!
- 61 Уста Адамоман, дучор аламга!
Не истагим бўлса қондирдим, бироқ
Бу ерда ташнаман томчи сув, намга.
- 64 Казентинода бор бесаноқ ирмоқ,
Мовий тоғлар узра Арнога қараб
Ўзанларда оқар сувлар шарқироқ.
- 67 Ўша кўз олдимда турар ярқираб,
Ётибман зоҳиран қувраб қийноқда.
Дардим ҳам бунчалик эмасдир, ё раб.
- 70 Жазомни тортгандим роса у ёқда,
Дўзахдаман, лекин боқурман, мана,
Ёруғ дунё томон ҳажр, иштиёқда.
- 73 Мулки Роменада ясадим танга,
Ҳазрат тамғасини буздим сохтакор,
Шу сабаб ташланган эдим гулханга.
- 76 Мени йўлдан урган Алессандро беор,
Гвидо ё улар хешларин кўрсам —
Бранда чашмасин айлардим нисор.
- 79 Қутуриб чопмоқда кимлардир — мубҳам,
Фаҳмимча, келмишдир улардан бири,
Илож не? Қанийди ўрнимдан турсам!
- 82 Қорним чоғроқ бўлса, дард қайтса бери,
Юз йилда бир қарич боссам ҳамки йўл —
Бел боғлар эдим мен мақсадим сари.
- 85 Бу ифлос маъвони кезардим буткул,
Гарчанд ўтсам ҳамки ўнлаб чақирим
Уларни топардим, муддаойим шул.

- 88 Ўшалар сабабли қуриган шўрим,
Тангага уч карра мис қўшганман заб
Уларга сарф бўлган пешона терим”.
- 91 Дедим, икки нафар маҳкумга имлаб:
“Ким булар, алчайиб ётган тутунда,
Аёзда кўринган нам қўлга ўхшаб”.
- 94 У деди: “Иккови доимо шунда,
Чакак суйкашади, ғариб аҳволи,
Ётгайлар шекилли, мангу тутқунда.
- 97 Бирининг бўйнида Юсуф уволи,
Бири — троялик фирибгар Синон —
Безгак, иситмада битар мажоли”.
- 100 Синон ушбу гапни эшитган замон,
Аёл бу қадарли эмас деб мумтоз
Мушт билан қорнига нуқиди чунон.
- 103 Қорин ноғорадай чиқарди овоз.
Ҳарна бор ғазабин йиғди-ю уста
Юнонга мушт солди, қўл чўзиб дароз.
- 106 Деди: “Гарчи таним вазмин бир тусда,
Гарчи этолмасман ортиқ ҳаракат,
Лекин мушт уришга борман, дуруст-да!”
- 109 У-чи пўнғиллади: “Ёнганинг фурсат
Қўлларинг бўлмаган бу қадар ботир,
Фақат пул яшашда эдинг сен чапдаст”.
- 112 Қориндор дедик: “Ҳақлигинг бордир,
Трояликларни алдаган чоғда
Айтган сўзингдан бу ростроқдир, охир!”
- 115 Юнон деди: “Сенинг айбинг кўпроқ-да,
Мен тилда алдадим, сен-чи амалда,
Барча иблисларни қолдирдинг доғда”.
- 118 “Қасамхўр, ҳув отни эсла шу галда,—
Юнонга қориндор йўллади жавоб,—
Торта қол не кулфат бўлса азалда”.

- 121 У деди “Қорнингга заққум ва зардоб,
Айниган сувларнинг йиғилсин бари,
Ётгил ташналикка беролмасдан тоб”.
- 124 Қориндор дедики: “Ёзмиш ёзари —
Шаллақи сўз билан танглайинг қотган.
Тўғри, ичим тўла иллат заҳари.
- 127 Сенинг-чи, иситма эсинг йўқотган,
Наргиз зилолига ташлай деб ўзни
Сенмасми чорасиз алаҳлаб ётган”.
- 130 Эшитиб турардим шундоқ гап-сўзни.
Устоз танбеҳ берди: “Бу нечук ҳолат?
Ранжитиб қўюрсан ростдан ҳам бизни”.
- 133 Устоз сўзлар эди серзарда ғоят,
Номусдан бош эгиб, қарардим аранг,
Ҳануз кўз олдимдан кетмас у фурсат.
- 136 Уйқудан босинқаб уйғонган дилтанг
Кимса рўё бўлса ҳамки, ширин туш
Кўришни орзулаб тургандай, қаранг,
- 139 Узр сўрамоқни этгандим хоҳиш,
Устоз кечиргай деб турардим қараб,
Маъзур тутган экан устозим дилхуш.
- 142 “Хижолат ҳамиша маъзурга сабаб,—
Устоз лутф айлади,— бўлди, етар, бас,
Ич-этинг тирнама, ўзингни қийнаб.
- 145 Лекин билиб қўйгин, йўлда ҳар нафас
Тегра-теваракка боқиб ўтамиз,
Учрайди хилма-хил шаллақи, нокас.
- 148 Бетамизни тинглаш — эмасдир тамиз”.

ЎТТИЗ БИРИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоирлар Дўзахнинг саккизинчи доираси томон йўл бошлайдилар. Улар дуч келган улкан ўпқоннинг теварак қирғоқларида улкан зотлар — алплар тутқун этилган. Данте алпларнинг қоматини тасвир этади. Вергилийнинг сўровига биноан алп Антей шоирларни ўпқоннинг тубига тушириб қўяди.

Сўз менга етказди дастлаб жароҳат,
Руҳи авзойимни айлади нигун,
Бўлди яна ўзи малҳам ва роҳат.

- 4 Ахиллнинг найзаси, дерлар, инчунин,
Шу тахлит сеҳрга бўлганмиш эга,
Маҳзун ҳам этган у ва хушнуд фузун.
- 7 Юрдик дард маконин энди терсига,
Айланма йўл бўйлаб кета бердик жим,
На мен бир сўз дердим, на устоз менга.
- 10 Тунмиди ё кундуз — мубҳам эдиким,
Илғаб ололмасдим олисни сира,
Бурғу овозини ногоҳ эшитдим.
- 13 Диққатимни тортган гулдурос наъра
Баланд эди буткул қалдироқлардан,
Гўё кўрингандай кўзга ошкора.
- 16 Буюк Карл черикдан ва ясоқлардан
Маҳрум бўлганида Роланд чеккан дод
Солмаган бунчалик ваҳм узоқлардан.
- 19 Хира ёғду ичра кўринди кушод
Саф тортган қандайдир минорлар юксак,
Дедим: “Қай шаҳар бу, лутф айла, устод!”

- 22 Устозим дедики: “Масофа бешак
Йироқдир, боз бу дам қоронғи палла,
Нигоҳу назарни чалғитса керак.
- 25 Яқинроқ етганда боқиб баралла
Янглиш илғаганинг англарсан рўй-рост,
Тетик бўл, олға бос шаҳдам қадам-ла”.
- 28 Қўлимдан лутф ила тутди-ю устоз,
Деди: “Тагин ўзни қўйма йўқотиб,
Уларнинг кимлигин аввал билсанг соз.
- 31 Ўпқон атрофида турганлар қотиб
Миноралар эмас, алплар девқомат,
Кўринар белгача қудуққа ботиб”.
- 34 Кўкда қора булут тарқаган фурсат
Туман оғушида бекинган олам
Очилгани каби кўзга қатма-қат,
- 37 Қуюқ ҳаво ичра ташларкан қадам
Тарқарди аввалги сохта манзара,
Ваҳима қўпарди дилда чинакам.
- 40 Монтережонеда айлана тегра
Миноралар билан қуршалган каби,
Бу жойда ҳам шундоқ атроф, канора.
- 43 Кўриниб турарди уларнинг сафи,
Бамисли қалъадай даҳшатли, улкан,
Ҳануз қулоғимда ваҳмкор саси,
- 46 Кўз олдимда эди ошкор бир алп тан,
Фарқладим юзи-ю тўшини расо,
Кўринди қўл, қорин, сон — буткул бадан.
- 49 Хилқат бадбахтларга раҳм этмиш, оё,
Йўқса, Марсда бўлса шундоқ алп аскар
Қанчалар разил эл бўларди расво.
- 52 Фил ёки наҳангни яратганда гар —
Хилқат тутган бўлса шунчаки усул,
Алплар борасида мақсад муқаррар.

- 55 У ерда ҳокимдир тафаккур нуқул,
Бириккандир қудрат ҳамда ирода,
Қошида одамзод ноилож буткул.
- 58 Алпнинг юзин шундай айлай ифода:
Пётр жомесига яқин бир бужур,
Ўшандоқ келади. Бўй ҳам зиёда!
- 61 Оёқлари унинг ўрада эрур,
Этақдан чўзилса уч фриз — дароз
Бўйлашолмас эди у билан бир қур.
- 64 Биқину умуртқа ораси паққос
Ўттиз қарич келар ва балки кўпроқ...
У ғалат бир тилда бақирди беҳос:
- 67 “Rafel mai amech izabi”, — деди тумтароқ,
Пешланмаган даҳан шунчалар қобил,
Тиловат қилолмас бундан гўзалроқ.
- 70 Устоз деди: “Ўзин этгунча сабил,
Яхшиси, бурғуга пуфла, эй нодон.
Қанча қаҳринг бўлса ўшанга тўккил!
- 73 Бўйнингни пайпаслаб боққил, галварс жон,
Амаллаб топ аввал бурғу тасмасин,
Бурғу эса қорнинг устида шу он”.
- 76 Устоз деди менга: “Бу алп аслин чин
Англлатди — шоҳ Нумруд шулдир мутлақо,
У бузган одамзод яхлит лаҳжасин.
- 79 Унга гап айтмоқлик беҳуда савдо,
Унинг сўзларини тушунмас биров,
Ўзи ҳам англамас ҳеч не, ҳеч вақо”.
- 82 Йўлда давом этдик, сўл томон икков
Бир камон ўқича босдик масофа,
Дуч келди бошқа алп — жуда улкан, дов.
- 85 Билмадим, қандай куч, қайси ирода
Унга бас келибди; қайрилган бир қўл.
Бир қўли-чи олдда. Ҳоли афтода.

- 88 Алпнинг ёнбошида оғир занжир — гул,
Осилиб турарди гарданин ўраб,
Вужуди шу тахлит занжирбанд буткул.
- 91 “Бир замон кучимга йўқ дея тараф
Дий билан олишган такаббур, мана, —
Устоз гап бошлади чўнг алпга қараб. —
- 94 Алплар худоларга қарши росмана
Курашган чоғида ўша бўлган бош.
Эфиальт, то абад занжирбанд, ана”.
- 97 Устозга дедимки: “Эй ҳодий сирож,
Улкан алп — юз қўлли Бриарейга
Боқсам бўлармикан? Бормикан илож?”
- 100 Деди: “Етажакмиз ҳозир Антейга;
Безанжир сўзлашар ва берар мадад,
Ўтказиб қўяр у иллатли жўйга.
- 103 Сен айтган алпгача бордир анча ҳад,
У ҳам манов каби бандидир, лекин
Унинг башараси жаҳлдорроқ фақат”.
- 106 Ғазабкор Эфиальт титради дуркун,
Қанча зилзилалар бўлса ҳам азал
Бундоқ титрамаган ҳеч қалъа, замин.
- 109 Қўрқув ичра қотдим, етди деб ажал,
Айрилиб қолардим эҳтимол жондан,
Бандилигин кўриб тинчландим сал-пал.
- 112 Яна кета бердик, қора ўпқондан
Пайдо бўлди Антей — ўзга паҳлавон,
Беш газ келар эди бели гардондан.
- 115 “Ганнибал қўшинин енгиб Сципион
Забт этган водийда кечириб ҳаёт
Довруқ солган, эй, алп, шуҳрат топган жон.
- 118 Қанча арслонларни бурдалаган зот,
Сен ҳақингда дерлар: бу алп қилса жанг,
Шубҳасиз, Олимпни этарди барбод.

- 121 Мағрурлик қилмагил, очилсин чеҳранг,
Ўтинчимиз шулдир: Баҳри Коцитга —
Муз кўлига бизни тушириб қўйсанг.
- 124 Тифей ҳамда Титий йироқда, четда.
Лабингни бурма кўп; менинг ҳамроҳим
Улуғлагай сени чексиз муҳитда.
- 127 Шонингни ёйгай у барҳаёт роқим,
Сени яна қайта этажак машҳур,
Роҳат дунёсига қайтгунча токим”.
- 130 Устоз гапидан сўнг буюк баҳодир
Дарҳол ола қолди уни кафтига,
Кафтки, Алкид бир чоқ синаган, қодир.
- 133 Вергилий чиққан сўнг кафтнинг сатҳига
Мени ҳам ёнига чорлади дарҳол,
Қучди, қалқон бўлиб қалбим ваҳмига.
- 136 Қияга булутни ҳайдаса шамол,
Боқсанг Гаризенда минорига гар,
У ҳам кўринади эгилган мисол.
- 139 Менинг тепамда ҳам шундоқ дев пайкар
Антей турар эди; рост айтсам, аммо
Ўзим қилмас эдим бу йўсин сафар.
- 142 Зулматда Люцифер, ҳамда Яҳудо
Чулғанган манзилга элтди паҳлавон.
Сўнгра ростлаб олди қадини расо.
- 145 Қомати — кеманинг елканисимон.

ЎТТИЗ ИККИНЧИ ҚЎШИҚ

Дўзах тўққизинчи доирасининг туби метиндек мустаҳкам музлик билан қопланган бўлиб, бу ерда энг разил кимсалар — сотқинлар ва хоинлар жазо топадилар. Улар ватанига, дўстларига, маслаҳатдошларига, мураббий устозларига нисбатан саркашлик билан хоинлик қилган сабийлардир. Дантенинг уларга нисбатан нафрати ниҳоятда қаттиқ.

Дўзах қаъридаги жами йўл, жарлик —
Қопқалар туташган энг улкан ўпқон,
Тасвири — ўзгача услубга молик.

- 4 Шеърим бўғиқ ҳамда жасур бўлган он
Ифода айловдим буткул ниятни.
Лекин бу ерда-чи, иш эмас осон.
- 7 Оламнинг тубини — ботиниятни
Ҳазилмас тасвиру тасаввур этмак,
Талаб этар бул иш олий санъатни.
- 10 Илҳом ўзи менга кўрсатсин кўмак,
Қўллагандай Фивнинг бунёдкорини,—
Насиб этсин аслин сўз билан битмак.
- 13 Шўрлик қавм, тортарсан азоб борини,
Молдай яшаб ўтсанг бўларди афзал —
Чеккунча Дўзахнинг чўнг озорини!
- 16 Жаҳаннам тубида турардик тугал,
Алпнинг пойидайдик, пастликдан, ё раб,
Ўрлади тепага бир қоя жадал.
- 19 Кимдир деди: “Юргил кўзингга қараб,
Шўрлик қавмларингнинг бошларига нақ
Турибсан сал бўлса оёғинг тираб”.

- 22 Атрофга боқдимү илғадәм филҳақ:
Бир кўл кўринарди музқотган, заранг,
Мавжи йўқ — ойнадан қилмас эди фарқ.
- 25 Австрияда Дунай ҳам аёзда таранг
Бундоқ музламагай, йироқ Танаис
Тўнмагай бунчалик, бу — мисоли санг.
- 28 Ағдарилиб тушса кўл сари илкис
Кўҳи Петропане, Тамберник ҳатто,
Бунинг бир чеккаси дарз кетмас ҳаргиз.
- 31 Ёз чоғи ҳовуздан бўйлашиб расо
Вақиллашга тайёр турган саф қатор
Шомги қурбақалар тўпидай гўё,
- 34 Белига қадарли музга банд, абгор,
Тишин такиллашиб бамисли лайлак
Ётарди маҳкумлар кўкариб, ночор.
- 37 Аҳвол-руҳияси уларнинг бешак
Акс этиб турарди афтида тамом,
Совуқдан юзи тунд, чашми-жон ҳалак.
- 40 Атрофга энгашиб кўрдим шу айём:
Турар икки арвоҳ бақамти, тигиз.
Сочлар ҳам айқашган, ҳулласи калом.
- 43 Дедим: “Сийнангизни қапиштирмиш муз,
Кимсиз?” Иккиси ҳам секин буриб бош,
Мен томон юзланиб, тикиб қолди кўз.
- 46 Йиғидан шишганди буткул қабоқ, қош,
Оби дийда қилиб ётардилар тек
Ва музлаб қолмишди киприкларда ёш.
- 49 Иккита ғўлани бу қадарли берк
Бириктира олмас темир ҳалқа ҳам.
Шохлашар бамисли икки эчкидек.
- 52 Аёзда қулоқсиз қолган бир одам
Бошин кўтармасдан деди: “Нима гап?
Кўзгуга боққандай қарайсан дам-дам.

- 55 Мановлар кимлигини билмоқчисан заб,
Падари — Альберто Бизенцио ерин
Қолдирган уларга мерос деб хатлаб.
- 58 Кезиб чиқ Каиннинг бошдан-охирин,
Шу оға-инидай хор бўлган арвоҳ —
Муз қотган кимсанинг топмассан бирин.
- 61 Артурдан зарб еган ўша сергуноҳ
Ҳароми фарзанд ҳам эмас бунча хор,
Фокаччо ҳам чекмас буларчалик оҳ.
- 64 Тепамда бош эгиб турган ғамгузор
Сассоль Маскерони ҳоли ҳам авло,
Тосканда бу зотни билишар бисёр.
- 67 Ўзимни танитай энди ошкоро:
Камичон де'Пацци эдим, нигорон
Кутгум Карлинони, у баттар бало”.
- 70 Итдай турқи совуқ, лак-лак беимон,
Маҳкум бандаларнинг кўрдим анчасин,
Қалбда ҳанузгача даҳшатдан нишон.
- 73 Кулфату азоблар — барча-барчасин
Нуқта низомига етгунча толдим,
Ҳис этиб зулматли саҳро нафасин.
- 76 Тасодифми — қисмат, билмайин қолдим,
Сонсиз каллалардан ўтаркан ҳатлаб,
Кимнингдир чакагин мен босиб олдим.
- 79 Ингради бечора: “Жанжалми матлаб?
Келмагансан ахир мени туртмоққа,
Монтаперти учун яна қасд тилаб?”
- 82 Дедим: “Кутгил, устоз, бир оз, шу чоқда
Мени шубҳалардан этсин у холи,
Сўнг жадал кетгаймиз десанг қаёққа”.
- 85 Йўлбошчим сабр этди, ўша маҳали
Шаллақи маҳкумга дедим хитобан:
“Кимсан эй, бунча сур, ортган малоли?”

- 88 “Ўзинг кимсан? — деди маҳкум жавобан,—
Антенорда бизни нуқигувчи зот,
Тепса тирик бунча оғримас бадан”.
- 91 “Барҳаётман,— дедим,— номинг этиб ёд,
Назмимда то абад айласам тасвир,
Анча таскин топиб, бўлардинг-ку шод”.
- 94 Деди: “Мен аксини хоҳлайман, ахир,
Кет мундан, қўлингдан келмаскан фириб,
Лақиллатмоқ учун топибсан тадбир”.
- 97 Сочига чанг солдим, юлқилай туриб
Дедим: “Кимлигингни айтгил, лаънати,
Йўқса соч-почингни олгум суғуриб”.
- 100 Деди: “Юларкансан кокилим, рости,
Агар этсанг ҳамки тилка-ю тилка,
Сенга кимлигимни айтмасман, асти”.
- 103 Чуйда сочларига даст уриб тикка,
Бир неча тутамин юлиб ҳам олдим.
Ўкирар эди у тушганча чўкка.
- 106 Кимдир товуш қилди: “Бокка, бўлгил жим,
Шундоқ ҳам шақиллаб тегдинг-ку жонга,
Вангиллатаётир сени яна ким?”
- 109 Дедим: “Бас, эрк берма энди лисонга,
Сенинг пасткашлигинг, сотқин найрангбоз,
Аён этажакман буткул жаҳонга”.
- 112 У деди: “Кета бер, ўтригингни ёз,
Лекин битигингга сўкишда башанг,
Ановни ҳам қўшсанг — бўлур эди соз.
- 115 Уни зор йиғлатар ақчаи фаранг,
Етказ, Дуэра ҳам музлик баҳрда
Бошқа маҳкумлардай банддир, ҳоли танг.
- 118 Десалар: “Ким бордир тагин асирда”,
Беккерия дегил, у бизга ёвуқ,
У ҳам бўйинбандда ётар бу ерда.

- 121 Ҳув Жанни Сальданер кўзи ним юмуқ,
Генеллон, Тебальделло — бари ёнма-ён,
Ёвга Фазиц қасрин очганди тўлуқ”.
- 124 Кетдик, лекин шу он бўлди намоён
Муз қотган ўрада иккита арвоҳ —
Бири ўзгасига эди соябон.
- 127 Нонни тишлагандай очофат суллоҳ,
Бир арвоҳ ўзгасин бўйнин сершиддат
Тишлаб олганини кўрдим баногоҳ.
- 130 Ҳаттоки Тидей ҳам энг сўнгги фурсат —
Ўлар чоғ аламда Меналип бошин
Ғажимаган бундоқ қаҳрноқ, бешафқат.
- 133 Дедим: “Ғанимига буткул бардошин
Ҳай тутиб, ғазабин сочган маҳкум зот,
Аён эт, билай то бу ҳолнинг фошин.
- 136 Ҳақ бўлсанг ва унга терс ҳам бўлсанг бот,
Билсам гапнинг тагин, билсам номингиз,
У ёруғ жаҳонда эканман ҳаёт —
- 139 Сизга хизмат қилгум, сиз ишонингиз!”

ЎТТИЗ УЧИНЧИ ҚЎШИҚ

*Пизанликлар граф Уголинони икки ўғли ва икки набира-
си билан қамаб, очликдан қийнаб ўлдирганлар. Граф Данте-
га шу ҳақда гапириб берарди. Шунингдек, шоир сотқин одам-
нинг руҳи ҳали вужуд барҳаётлигидаёқ Дўзахга тушиши,
тирик қолган тана ичига эса иблис ўрнашиб олиши ҳақида
нақл эшитади.*

У макруҳ калладан оғзини тортди
Ва қонга беланган даҳану лабни
Маҳкумнинг ғажилган сочиға артди.

- 4 Деди: “Мусибат ва аламли гапни
Қўзғаб турмакдасан ўксук дилимда,
Уни эслаш ҳатто бузгай асабни.
- 7 Жазо тортаётган ҳозир қўлимда —
Маҳкум тўғрисида тарқатсанг хабар,
Айтиб бергум барин, гуссам кўнглимда.
- 10 Лекин, ўзинг кимсан? Қилолмам бовар,
Қайтгусиз маконга келдинг қандайин?
Тосканликсан, билдим, тил-лаҳжанг менгзар.
- 13 Граф Уголино эдим, айтайин,
Архиепископдир — Ружери манов,
Бунда туғишгандан ёвуқмиз тайин.
- 16 Унга ишонардим, аммо номард ёв
Асир қилиб олди мени аввало,
Ўлдирди оқибат қийнаб беаёв.
- 19 Мени қай йўсинда маҳв этганин, о,
Билмагай бирорта замондош одам,
Тинглаб, гапларимни дилга этгин жо.

- 22 Оч қалъа аталмиш жой бор мустаҳкам,
Унда банди бўлмиш сўнг қанча тутқун,
Қафас туйнугидан боқардим мен ҳам.
- 25 Ўтказдим ҳабсда неча-неча тун.
Мени чулғаб бир чоғ ваҳимали хоб,
Келажак йўлларим бекитди бутун.
- 28 Туш кўрдим, гўё у малъун серитоб
Луккуни бизлардан ажратган тоққа
Болали бўрини қувлармиш шитоб.
- 31 Кетармиш таъқибкор тўда овлоққа,
Гваланди, Сисмонди, Ланфранки — бари,
Кўппаклар шошгандай мисли ялоққа.
- 34 Маҳв бўлмиш бўри-ю ҳам болалари,
Ёвуз овчиларга ем бўлмишлар хор,
Қобирғага ботмиш ўткир тишлари.
- 37 Уйғонган эдим мен ёришмай наҳор,
Эшитдим, тўрт ўғлим уйқу аралаш
Нон, нон, деб тўхтовсиз айлар эди зор.
- 40 Кўз ёш тўкканмисан сен ҳам ҳеч ғамкаш?
Фарзандлар ҳолидан ўртаниб кўнглим,
Чашмим селоб бўлиб турардим яккаш.
- 43 Пайт етиб уйғонди тўртовлон ўғлим,
Емиш тарқатарди зиндонбон бу вақт,
Турардик биз тушнинг таъсирида жим.
- 46 Эшитдим, қалъанинг қопқаси тақ-тақ
Ёпилди, мен эсам боқар эдим лол,
Ўғиллар ёнида, тош қотгандай нақ.
- 49 Ҳатто инграмоққа етмасди мажол,
Ўғлим Ансельмуччо деди: “Дадажон,
Нечун нигоҳингда ўзгача бир ҳол?”
- 52 Йиғламас эдим мен, гунгдай безабон
Ўтказдим кеча ва кундузни соқит,
Кун ошиб балқди-ку яна субҳ, тонг.

- 55 Ғамгин хилхонаға қуёшнинг йилт-йилт
Шуъласи туйнукдан тушған сония
Англадим — ҳолимиз эрур қай тахлит.
- 58 Бармоғим тишладим — мажруҳ руҳия,
Болаларим бўлса ўйламиш, ҳайҳот,
Очликдан ўзини ғажийди дея.
- 61 Дедилар: “Бизни сен этгансан бунёд,
Вужудни қайтиб ол, розимиз, дада,
Бизни ея қолгин, одил гап шу, рост”.
- 64 Жим қолдим, дилларин этмай деб зада,
Ўтди сукунатда кунлар бирма-бир.
Қаро ер, ютмадинг нечун у дамда?!
- 67 Етгач тўртинчи кун, Гаддо бетадбир
Оёғим остига келиб берди жон,
Сўнг гапи шу бўлди: “Ота, мадад бер!”
- 70 Худди менга боқиб турганингсимон —
Кўрдим, кўз ўнгимда бўлдилар нобуд
Икки кун ичида қолган уч ўғлон.
- 73 Кўздан ҳам қолгандим, икки кун беҳуд
Силаб-сийпаб турдим улар мурдасин,
Охир ғолиб келди очлик беҳудуд...”
- 76 Жим қолди ва бирдан ростлаб нафасин
Оғиз солди аянч калла чаноққа,
Худди ит суякка ташланган йўсин.
- 79 О, Пиза, доғдирсан гўзал тупроққа,
Si саси таралган тупроққа иснод.
Қўшни эл жазонгни чўзса узоққа —
- 82 Капрара, Горгона ороли кушод
Жойидан қўзғалсин, тўссин Арнони,
Орсиз элинг билан бўлгил ғарқ, барбод!
- 85 Қай шон чулғамасин Уголинони,
Майли, у қўрғонни бермиш сарҳадда,
Лекин не айби бор тўртта ўғлонни?!

- 88 Фивни қурганлар ҳам покдир, албатта,
Мен шу зум номини битганлар ҳам пок,
Покдир Угуччоне ва Бригата.
- 91 Қия текисликдан кетдик олдинроқ,
У ерда маҳкумлар — қавми гуноҳкор
Ётарди муз кўлга банд бўлиб мутлоқ.
- 94 Йиғлаб йиғлаёлмас улар нолакор,
Чашмида йиғилиб ўқтин изтироб
Сингиб кетар эди яна азобкор.
- 97 Кўзига тиқилган ёшлари селоб —
Биллур сипар каби қош-қабоқ аро
Музлаб қотар эди бетўхтов, шитоб.
- 100 Наздимда юз-кўзим, кипригим ҳам то
Даҳшатли совуқдан бўлганди карахт,
Сезмасдим совуқнинг ўзини ҳатто!
- 103 Ҳис этдим шамолни, лекин шу фурсат
Дедим устозимга: “Қайдан бу шамол,
Ахир гарм ел бунда музлагай абад?”
- 106 Устозим дедики: “Сабр айла алҳол,
Нечун қутурганин шамол ушбу зум,
Ўзинг кўражаксан, англарсан дарҳол!”
- 109 Банди музлар аро бир маҳкум шу зум
Қичқирди: “О, бу ён этганлар сафар,
Нечоғ бешафқатсиз, очингиз кўзим!
- 112 Чашмимни қоплаган оғир муз сипар,
Очингиз, тўкайин озгина кўз ёш,
Зора кўз ёш ила зарра ғам кетар”.
- 115 Жавоб бериб дедим: “Шартим, аввалбош —
Аён эт кимлигинг, аҳдимдан қайтсам,
Майли, муз остида қотай мисли тош”.
- 118 Деди: “Альбериго — роҳибман, айтсам,
Неъматдан ёвуз иш қўзғадим, аммо,
Хурмога анжирни алишдим бу дам”.

- 121 Ногоҳ дедим: “Қачон топтинг сен фано?”
Деди: “Жисмим тирик ёруғ дунёда,
У қай аҳволдадир? Билмасман асло!
- 124 Толомейда — яъни ушбу юҳода
Шундоқ қоида бор: жазо топгай жон
Атропос этмасдан танни омода.
- 127 Пешонамдан музни сидирмоқ чандон
Сенга завқ берсин деб, очай яна сир:
Билиб қўй, сотқинлик рўй берган замон
- 130 Рух кетиб, вужудга иблис киргайдир.
Вужуд аввалгидай юргайдир яшаб,
То муддат битгунча кечиргай умр.
- 133 Рух эса тубанга юмалагай заб,
Боқ, анов жунжиккан қўшни арвоҳга,
Балки у ҳам юрар тирикка ўхшаб.
- 136 Магарам келмишсан ердан биз ёққа,
Бранька д’Орьяни билмоғинг керак,
У билан биргамиз бизлар ҳар чоғда”.
- 139 Дедим: “Келтиргумдир гапларингга шак,
Бранька д’Орья ҳали барҳаёт,
Емоқ-ичмоқни у этган эмас тарк”.
- 142 У деди: “Микеле Цанке — шаҳид зот
Танин оғушига олмасдан замин,
Ҳали мум ҳовузда бўлмасдан барбод,—
- 145 Иблис эгаллаган бунинг баданин.
Хеши ҳам бор бунинг — бирга топган шон,
Иблис эгаллаган унинг ҳам танин.
- 148 Энди қўлингни чўз кўзларим томон,
Оч уни!” — Лекин мен қайтдим гапимдан,
Менга шараф эди номардлик шу он!
- 151 О, генуяликлар, номус-ор зимдан
Сизнинг юракларни тарк этмиш абад,
Нечун ўчмагансиз буткул заминдан?!

- 154 Сизнинг элат аро энг ифлос, муртад
Бир касни учратдим этган чоғ сафар,
Руҳи унинг маҳкум Коцитда минбаъд,—
- 157 Тирикларни эса вужуди алдар.

ЎТТИЗ ТЎРТИНЧИ ҚЎШИҚ

*Дўзахнинг сўнгги, тўққизинчи доирасининг ушбу бўлин-
масида сотқинлар буткул вужуди билан музга банд ҳолда
ётадилар. Ўртада — Люцифер (Шарқона номи — Азозил)
учовлон оғзидан чиқаётган даҳшатли оқим билан учта сот-
қин зотни тинимсиз жазолаб туради. Булар: Исо пайғам-
барга хоинлик қилган Иуда, Валинеъмат ҳокимиятининг
юзига оёқ қўйган Брут ва Кассий. Вергилий Дантени оғушига
олиб, Люцифер — Азозилнинг мўйига тирмашганча ер кур-
расининг нуқтаи низомидан ўтиб, иккинчи ярим шарга чи-
қиб олади. Кўкда юлдузлар чарақлайди. Бу жойлар Аросат
тоғларидир.*

Vexilla regis prodeunt infernil

Устозим дедики: “Рўбарўга боқ,

Кўрарсан зулматда У турган ерни”,

- 4 Замин осмонига тун ёйилган чоқ
Ва ёки тушганда туман, булдуруқ,
Тегирмон парраги кўрингай шундоқ.
- 7 Бу ҳам турар эди ҳайбатга тўлиқ,
Даҳшатли шамолдан сақлай дея жон,
Борардим устозга паналаб, ёвуқ.
- 10 Шиша ичра қотган бутоқларсимон
Арвоҳлар ётарди музга бўлиб банд.
Байтга битсам ҳатто гувранади жон.
- 13 Кимдир тикка қотган, ким музга пайванд.
Кимнинг боши тубан, кимнинг оёғи,
Кимдир эгилганди бамисли каманд.

- 16 Қачондир хушсурат бўлган сиёғи —
У зотга яхшироқ ташла деб назар,
Ҳодийи қомилим истади чоғи —
- 19 Мени илгарига ундади сарвар,
Деди: “Мана шу жой Дитнинг қўраси,
Бу ерда ваҳмага берилма магар”.
- 22 Сўраманг, ҳолимнинг не тафсираси,
Ўша он битганди буткул мажолим,
Тўнғиб ҳам қолгандим, гапнинг сираси.
- 25 На ўлик, на тирик, мушқул аҳволим,
Менинг у чоғдаги шахтимни, илло,
Аён этар сизга бу ҳасби ҳолим.
- 28 Азоб салтанати соҳибининг то,
Кўкраги қадарли музга эди банд,
Алплар қоматин ҳам мендек денг, аммо,
- 31 Люцифер қўлига келолмас монанд.
Муз тагида қолган унинг жуссасин
Тасаввур этиб боқ, ўқувчим, ҳарчанд.
- 34 Холиққа бир замон шу чеҳра аксин
Кўрсатган бўлса гар ушбу бадрафтор,
Демак, у қуфрга ибтидодир чин.
- 37 Турардим қошида лол қотиб бисёр,
Унинг рухсорида ранг эди уч хил,
Юзин олд томони — қирмизи узор.
- 40 Икки ён томонда — ранглар мутгасил
Чаплашиб, айқашиб кетганди паққос,
Қўрқинч бир шамойил этганди ҳосил.
- 43 Азозил ўнг юзи оқ-сариққа мос,
Чап юзи бўлса-чи, аҳли Нил мисол
Қорамтир тусдайди — ҳабашларга хос.
- 46 Иккала кифтида қанотлар яққол,
Баҳайбат эдилар жисми сингари,
Кемаларда бундоқ елкан йўқ, алҳол.

- 49 Кўршапалак мисол — йўқ пату пари,
Сирпаб ва қайириб улкан қанотин
Уч тараф таратар шамол сарсари.
- 52 Баҳри Коцитни у музлатар ботин,
Олтовлон кўзидан оқиб ётар ёш,
Учов оғзидан-чи, қонли сув бетин,
- 55 Ҳар бир уч тарафдан келишиб ёндош,
Ҳар битта маҳкумга бориб етарди,—
Бу ерда уч маҳкум — бардоши одош.
- 58 Олдинги маҳкумнинг бул эди дарди:
Елка курагига солганча тирноқ,
Терисини шилиб, тирнаб ётарди.
- 61 Устозим дедик: “Рўбарўга боқ,
Иуда Искарёот — азоби баттар,
Боши муз ичида, тепада оёқ.
- 64 Манави Брутга ташлагин назар,
Азозил оғзидан чиққан калласи,
Лаблари қапишган, гувраниб ётар.
- 67 Рўбарўда Кассий — норғул гавдаси.
Йўлга отланайлик, чўкмакдадир тун,
Кўрдинг не ба имкон — шулдир ҳаммаси”.
- 70 Амр этди — устозни қучдим, инчунин,
Азозил қаноти ёйилган заҳот —
Пайт пойлаб, ёндашди йўлбошчим ўқтин.
- 73 Махлуқнинг тўшига чанг солди азот —
Ва унинг мўйидан тутамлаб қур-қур
Қумоқ музлар аро йўл солди ул зот.
- 76 Тушдик осилганча белига довур,
Ярим танасига етгач ниҳоят,
Йўлбошчим ёстанди, ҳаллослаб, базўр.
- 79 Бош буриб оёғи томон сершиддат —
Тепага тирмашиб кетди бу бора,
Ўйлабман, орқага қайтдик деб, ғалат.

- 82 Толиққан одамдай устоз бечора
Ҳансираб дедики: “Ушлагил маҳкам,
Чиқурмиз томуғдан ушбу йўл ора”.
- 85 Қоя тирқишидан ўтиб у бардам,
Бир четга ўтқизди мени аввало,
Сўнг чиқди қоянинг устига шахдам.
- 88 Мен бўлсам, Иблисга боқиб шу асно,
Ўйлардим, қошидан чиқолдим қандоқ.
Ҳолати тескари — у нечук бало.
- 91 Дилимга қанчалар тушганин титроқ
Мен ўтган сарҳаднинг баёнин топқур —
Фаҳм этмаган зотлар айтсинлар қўпроқ.
- 94 Устозим дедики: “Кўзғал, энди юр,
Мушкул, машаққатли йўллар қутар гал.
Икки соат бўлди — офтоб сочар нур”.
- 97 Қасрда эмасдик икков у маҳал,
Таги ўнқир-чўнқир ертўла — тош тим,
Милтираб турарди шуъла ҳам сал-пал.
- 100 Устозга юз бурдим турган заҳотим:
“Лутф айла, икковлон токи зулматда,
Шубҳалар ичра мен саҳв этмай токим:
- 103 Музлик қайда қолди? Азозил — пастда
Нечун оёқ чўзмиш? Офтоб самода
Қай йўсун кундузга чеврилди шартта?”
- 106 Деди: “Иблис мўйин тутган юҳода —
Оламнинг нуқтаи низомида шай
То ҳануз турибмиз дерсан мабодо?
- 109 Уни сен тубанда кўрдинг йўлакай,
Сўнг эса азоблар юки мужассам
Нуқтада йўлимни бургандим атай.
- 112 Ҳозир бош устингда само муҳташам,
Нариги осмоннинг тескарисин бу,
Нариги хилқатда Инсон мукаррам —

- 115 Бегуноҳ ҳаёти маҳв бўлди мангу.
Сен ҳозир оёғинг тираб турган тош —
Жудеккининг акс, кичик доираси шу.
- 118 Бунда — офтоб, унда — қораймоқда қош.
Ўзинг воқиф бўлган зот — пахмоқ нарвон,
Бу ерга санчилиб қолган аввалбош.
- 121 Самодан у қулаб тушган бир замон.
Нарёқда авваллар гуллаган замин
Денгизга айланган, даҳшатга макон.
- 124 Ярим шар биз томон бўлган ост-устун.
Замин чиққан балки туртиб тоғсифат,
Оралиқ бўшлиқда қолган у локин”.
- 127 Вельзувелдан нари бир жой бор, қат-қат —
Дахмалар девори чўзилган йироқ.
Тубандан отилган жилғанинг фақат —
- 130 Гувлашида уни англайсан кўпроқ.
Тошлар орасидан чиққан сув қайнаб
Пастликка таралар. Биз эса шу чоқ
- 133 Мавҳум ва билгисиз йўлдан шахт айлаб —
Чароғон дунёга келдик икковлон.
Энди интилардик юксакка қараб,
- 136 Устозга эргашиб борардим ҳамон.
Кетдик, шуълаларга тушгунча то кўз,
Чашмим ёритгунча нурафшон осмон.
- 139 Ва яна намоён бўлганди юлдуз.

ИЗОҲЛАР

Биринчи қўшиқ

1 “*Ердаги умримнинг ярмини юриб...*” — инсон умрининг ка-моли ва заволи хусусида Данте ўзининг “Базм” асарида сўз юритиб, камолотни 30 ва 40 ёш орасида деб белгилайди.

3—12 “*Боқсам, бир ўрмонга кетибман кириб*” — мажозий маънода. Италиянинг ижтимоий-сиёсий муҳитини билдиради.

32—60 “*Тушиб келди ногоҳ бир қоплон чаққон*” — Данте уч нафар ҳайвонга дуч келади. Қоплон — сохтакорлик ва сот-қинликни, арслон — мағрурлик ва зўравонликни, қашқир — очкўзлик ва такаббурликни англатади.

62 “*Бир зот пайдо бўлди қаршимда ногоҳ*” — Данте ниҳоятда севган қадимги дунё шоири Вергилий.

102 “*Шавкатли Ит келгач, иши бўлар терс*” — Италия ха-лоскори маъносида.

106 “*Эвриал ҳамда Турн, Нис ва Камилла*” — Италия тарихи билан боғлиқ қаҳрамонлар.

121 “*Диловар руҳ сени олгайдир кутиб*” — Беатриче.

Иккинчи қўшиқ

13 “*Сен дейсан, надари Сильвий чинакам*” — Эней, Рим ҳукм-дорларининг сулоласи ундан бошланган.

94—100 “*Кўкда бир аёл бор — пурҳиммат, расо*” — Биби Марьям. Лючия — нажот маъбудаларидан. Роҳила — Ёқуб-нинг хотини.

Учинчи қўшиқ

77 “*Ахерон*” — Дўзах дарёси.

Тўртинчи қўшиқ

45 “*Лимбо водийсида кезишар фақир*” — Дўзахнинг дастлаб-ки доирасига мансуб хос жой — Лимб. Ташқи, қоронғи қисми-да христиан динидан аввал яшаб ўтган зотлар ҳамда чўқинти-рилмасдан ўлиб кетган гўдаклар жой олган. Ички, ҳашаматли қисмида донишмандлар ва қадимги дунё қаҳрамонлари ўрин олганлар.

52 Дўзахда Исонинг ва Биби Марьямнинг номлари айнан тилга олинмайди.

131 “Донишманд зотларнинг устозин кўрдим” — Аристотель.

Бешинчи қўшиқ

5 М и н о с — Дўзах ҳаками, ярим худолардан. Онаси Европа. Думи билан маҳкумни неча марта ўраса, маҳкум ўша доирага тушмоғи керак.

58 С е м и р а м и д а — Оссурия — Бобил маликаси.

64—67 “*Жанглар сабабкори, энг гўзал аёл*” — Елена, Менелайнинг хотини. Парис томонидан ўғирланиб, Троя урушининг сабабчиси бўлган. А х и л л — Гомер “Илиада”сининг бош қаҳрамони. Т р и с т а н — қирол тоғаси Маркнинг бўлғуси хотини Изольда билан зино қилган.

73 “*Анов иккисидан эшитсам жавоб*” — Паоло ва Франческа ҳақидаги машҳур ҳикоя келтирилади. Равенна шаҳрида шунга ўхшаш воқеа содир бўлган.

124 Л а н ч е л о т — “Артур” романининг қаҳрамони. Қирол Артурнинг рафиқаси Жиневра билан севишган.

135 Г а л е о т — ўша романдаги қаҳрамонлардан бири. Қўшмачи.

Олтинчи қўшиқ

13 Ц е р б е р ь — Дўзах қоровулларидан бири.

52 Ч а к к о — флоренциялик мечкай.

64—75 “*У деди: “Хунхорлик бўлгай муҳаққақ”*” — Чакко Флоренциянинг тақдирини каромат қилмоқда. У ҳокимият “Ўрмонлик”ларга тегади, дейди. Данте мансуб бўлган Оқ гвельфларнинг бошлиғи қишлоқдан бўлган. “Ўрмонлик” дегани шунга шама.

73 “*Икки тақводор бор...*” — кимлиги номаълум. Бири Данте-нинг ўзи бўлиши эҳтимолга яқин.

115 П л у т о с — антик мифологияда бойлик худоси. Аини ўринда у зиқналар ва исрофгарлар ётган Дўзах қабатининг қўриқчиси.

Еттинчи қўшиқ

1 Pape Satan, pape Satan, aleppe — айрим олимлар, бу сўзларнинг маъносини англаб бўлмайди, дейди. Бу сўзларни турли дантешунослар турлича тушунтиришади. Масалан: “О, Иблис, Иблис, саркардайи шайотин ёхуд уларнинг ибтидосисан”, “Мана, Папанинг биринчи душмани” ва ҳоказо.

11 “Қосид Микоил...” — “Инжил” тафсирига кўра, танг-рига қарши бош кўтарган Иблис ва унинг шерикларига қарши курашган ва ғалаба қозонган зот.

16—66 Зиқналар ва исрофгарлар бамисли ёвлардек бир-бирига қарши қўйилган. Улар юмалатиб юрган тошлар эса уларнинг кўкка соврилган ёки сарф этилмаган бойликларини эслатади.

22 Харибда — Сицилия қирғоқлари бўйидаги, Мессин бўғозидаги гирдоб.

61—96 Фортуна — антик давр мифологиясида тақдир худоси. Вергилий уни бойликни тақсим этувчи адолат маъбуди деб билса, Данте уни ёвуз заковат деб қарашга мойил. Дантенинг Фортунага бўлган муносабатини турлича шарҳлайдиган қарашлар ҳам мавжуд.

106 “Стигий ботқоғи...” — шоирлар Дўзахнинг бешинчи доирасига ўтишади. Бу манзилда адоватгўйлар жойлашган.

Саккизинчи қўшиқ

1 Ривоятларга кўра, Данте Флоренциядан қувғин бўлгунча, ушбу етти қўшиқни ёзиб улгурган. Бир неча йиллардан сўнг юқоридаги сўзлар билан асарни давом эттирган.

4—12 “Икки ўт ёнарди у ерда чандон” — Дит (Люцифер), Дантенинг аретинликлар билан бўлган уруш ҳақидаги хотиралари акс этган.

44 “Нечоғ ҳимматлидир суронли ул руҳ” — гап Дантенинг онаси ҳақида бормоқда.

61 “Ушла Аржентини...” — Арженти қора гвельфларга мансуб шахс.

68 Дит — антик мифологияда Дўзах худоси. Бу ерда Дўзахнинг энг пастки қавати маъносида.

130 “Қўрғон қопқосини очар у саркор” — Исо пайғамбарни айтмоқчи.

Тўққизинчи қўшиқ

1—33 Вергилийни ҳам қўрқув босади. Лекин, у Дантени руҳан қўллаш мақсадида Дўзахга бир вақтлар қандай йўллар билан кирганини гапириб беради.

7—8 Вергилий Беатриче мададига ишонмоқда.

23 Эрихто — фессалиялик жодугар аёл.

27 Яҳудо сарҳади — Дўзахнинг энг тубида.

37 Уч фаришта — Интиқом маъбудалари — Тисифона, Мегера ва Аленто.

52 Медуза — антик мифологиясига кўра, назари тушган ҳар кимсани тошга айлантирувчи фаришта.

53 Тезей — антик ривоятларга кўра, Дўзахга Плутон (Аид)-нинг хотинини ўғирлаш учун тушганда, фаришталар уни занжирбанд қилишган. Геркулес уни озод этган. Фаришталар ўшанда Тезейдан қасос ололмаганликлари учун афсус чекадилар. Мажозий маънода юқоридаги образлар ўша даврдаги Флоренция ва Италиянинг ички муҳитини билдиради. Ёвузликлардан Вергилий ўз шоғирдини ҳимоя қилади. Фаришталар образида шоирнинг виждон азоблари, Медузада эса унинг иккиланишлари, ночорлиги акс этган.

112 Арле — Франция жанубидаги Рона дарёси бўйида жойлашган шаҳар.

113 Поль — История (Югославияда) Карнаро кўрфази бўйидаги шаҳар. У ерда қадимий римликларнинг даҳмалари жойлашган.

Ўнинчи қўшиқ

14 Эпикур — грек материалист файласуфи, руҳ абадийлигини инкор этган. Дантенинг дўсти Гвидо Кавальканте Эпикур ва ибн Рушд таълимотига эргашган.

22—51 Фарината — Италиянинг йирик сиёсий ва ҳарбий арбоби. Сиёсий партиялар орасидаги тортишувларда фаол иштирок этган. 1264 йилда вафот этади.

52 “*Шу асно қабрдан бир арвоҳ бетин*” — Кавальканте — флоренциялик машҳур гвельф, эпикурчи-атеист. У шоир Гвидо Кавалькантенинг отаси. Гвидонинг Вергилий талантига нисбатан фикри юқори бўлмаган.

79 “*Эллик бор кўринмай ойнинг жамоли*” — Фарината Дантенинг эллик ойдан кейин сургун бўлажагини каромат қилмоқда.

85 Арбия — бу жойда гвельфлар билан жанг бўлган.

119 Федерик — Фридрих II Гогеннетауфен, Неаполь ва Сицилия қироли, папа тахтининг душмани, эпикурчи.

Кардинал — Оттавиано дел Убальдини, гиббелин.

127—132 Вергилий Дантени жаннатда Беатриче билан бўлажак учрашув ила овутмоқда.

Ўн биринчи қўшиқ

8 Папа Анастасий — 496—498 йилларда папа тахтида ўтирган. Айримлар унинг динсизлар тўдасига тушиб қолганига сабаб фессанолилик Фотин таълимотига таважжуҳ билдирганидан бўлса керак, деб ҳисоблашади.

16—66 Гап Дўзах қаърида хилма-хил жазога мустаҳиқ бўлганлар устида боради. Карсо — француз шаҳри, унинг фуқароси судхўр сифатида ном чиқарган. Содом — Ўлик денгиз ҳав-

засидаги шаҳар. “Инжил” ривоятига кўра ушбу шаҳар фуқаросининг гайритабиий гуноҳлари учун (баччавозлик) худонинг газабига дучор бўлиб ёниб кетган.

98 Ф а й л а с у ф — Аристотель.

112—114 Юлдузлар ҳолати. Олимларнинг ҳисобича, бу 1300 йил 25 март, тунги соат 2-ю—40 минутга тўғри келади.

Ўн иккинчи қўшиқ

5—10 Тренто шаҳри ва Адич соҳили Италиянинг шимоли-шарқида.

13 *“Аҳли критликнинг исноди махлуқ”* — Минотавр (гавомард) — ярим ҳўкиз, ярим одам. Антик ривоятларга кўра, Крит подшоши Миноснинг хотини Пасифая ёғоч сигир ичига кириб, ҳўкиз билан қовушган. Минотавр шундан туғилган ҳароми. Ҳайвоний куч рамзи.

17—20 Яъни, Афина тахтининг вориси Тезей билан демоқчи. Тезей лабиринт ичига Ариадна (Миноснинг қизи) берган калава ип билан кириб Минотаврни ўлдиради.

38 Ривоятга кўра Исо жон берганда, оламда зилзила юз берган. Дўзахдаги ўпирилишлар ҳам ўшанда пайдо бўлган.

41—43 Эмпедокл таълимотига ишора. Унингча, дунё тўрт асосий унсур (ўт, сув, ҳаво, тупроқ) тўқнашувидан яратилган. Агар улар ўртасида уйғунлашиш вужудга келса, яна борлиқ парчаланиб кетади ва тартибсизлик юз беради.

47 Хун дарё — Флегетон, унинг комида золим ҳукмдорлар, зўравонлар, талончилар жазо тортади.

55—75 К е н т а в р л а р — Флегетон қўриқчилари, қайноқ сувдан бошини чиқармоқчи бўлган маҳкумларни камондан ўққа тутадилар. Уларнинг танаси отники, боши одамники. Бу ерда бир неча кентаврларнинг номлари тилга олинади.

Х и р о н — Ахиллнинг мураббийси, кентаврлар бошлиғи. Н е с с — грек мифологиясида жаҳлдорлиги билан ажралиб туради. Ф о л — антик ривоятларда ўзининг зулмкашлиги билан машҳур бўлган.

88 *“...энг олий тобон”* — Беатричега ишора.

107—138 Бу ерда бир гала ҳукмдорлар тилга олинади. А л е к с а н д р — Искандар Зулқарнайн ё балки Фессалиядаги Ферей ҳукмдори (эрадан аввал 4-аср). Д и о н и с и й — Сиракуз ҳукмдори. А ц ц о л и н о — Падуя ҳукмдори. О б и ц ц о д е ’ Э с т е — Феррара ва Модена ҳукмдори, ўз ўғли томонидан ўлдирилган. А т и л л а — хунлар бошлиғи, “Тангри қамчиси” деган ном олган. П и р р — Эпир шоҳи. Римга қарши курашган.

137 *Риньер де’ Пацци ва Риньер Корнето* — талончи зодагонлар.

Ўн учинчи қўшиқ

2—6 Худкашлар ўрмони — ўз-ўзини ўлдирганлар Дўзах-да дарахга айланиб қолган жой.

Чечина, Корнето — жой номлари, ботқоқлик, чангал-зори мўл манзиллар.

12 Гарпийлар — грек мифологиясига кўра, йиртқич, ёвуз қушлар. Гўё, улар Строфад оролларида Энейнинг ҳамроҳлари-га ҳужум қилишган ва Энейга уни Италияда кутаётган бахтсиз-лик ҳақида хабар қилишган.

58—63 Гап император Фридрих II саройининг обрўли мас-лаҳатгўйи Пьер делла Винья ҳақида. У игво туфайли қамоққа тушган ва ўзини ўлдирган.

68 Август — император Фридрих II.

115 “Сўл ёқда иккита дабдала, парчин” — уларнинг бири си-еналик Лано, исрофгарчиликлари билан ном чиқарган, Топпо яқинида аретинликлар билан бўлган жангда ўлдирилган. Ик-кинчиси — Жакомо исмли исрофгар, сарой кишиси. Ёнғиндан ҳузур қилиш учун уйига ўт қўйган.

143 “Иоанн деб унут бўлди ул салаф, ўша шаҳар эди менин-гун макон” — Флоренция шаҳри афсоналарга кўра, уруш худо-си Марсга қарашли бўлган. Христианлик даврида шаҳарда Иоанн ҳокимлик қилган. Лекин бари бир флоренцияликлар “Марс санъати” бизни урушга тартади, деб ўйлашган. Марс ҳозирча Флоренцияни яксон қилмаганининг сабаби эса Арно сувлари-дан топилган “Уруш худоси”га боғлиқ аллақандай ҳайкал пар-чаларини дарёнинг Кўҳна кўприги устига қўйилганидир. Шу-нингдек, хунлар шоҳи Атилла Флоренциянинг кулини кўкка совурган, деган ривоятлар ҳам бор. Аслида, Флоренцияни гот-ларнинг доҳийси Тотила қамал қилган.

151 “Кулбамда ўзимни қилганман қурбон” — бу сўзлар кимга таал-луқли эканлиги қоронғи. Қадим шарҳловчилар уни судда нотўғри ҳукм чиқарган флоренциялик судья Лотто дельи Альи дейишади.

Ўн тўртинчи қўшиқ

14 Катон Утически — эрамиздан аввалги I асрда Пом-пеянинг бир қисм қўшини билан Нумидий подшосини қарши олмоқ учун Ливан саҳросини кесиб ўтган.

32 “Ҳиндга жаҳд айлаган Искандар...” — афсоналарда айти-лишича, Искандар Ҳиндистонга юриш қилган чоғ қўшини ус-тига ёғилган олов парчаларига кўзи тушиб, уни топтаб ўчи-ришни амр қилган.

46—72 “Кимдир манов ётган бўйчан ва тунд зот” — Дўзах азобига беписанд боқиб ётган бу зот бир замон Фив шаҳрини қамал қилган грекларнинг етти қаҳрамонидан бири мағрур Ка-

панейдир. У худоларга — Вакх ва Зевсга истехзо билан қараган, куч-қудратдагина ҳақ-ҳуқуқ бор деб ҳисоблаган. Ғазабланган Зевс уни яшин билан парчалаб ташлаган. Капаней Дўзахда ҳам саркашлигини давом эттиради.

80 Буликаме — Витербо кўли яқинидаги қайноқ булоқ. Данте Флегетоннинг юқори оқимини шунга ўхшатмоқда.

94—114 “Крит қарияси” — Данте қуйидагиларни айтмоқчи: денгиз ўртасида бир замон ўз болаларини еган Сатурн подшоҳлик қилган Крит ороли бор. Ида тоғи ўрмонларида эса Сатурннинг хотини Рея чақалоғи Зевсни яширган. Бола йиглаганда, унинг овозини Сатурн эшитмаслиги учун Рея хизматкорларига шовқин-сурон кўтаришни буюрган. Ида тоғида елкаси Дамьятега, юзи Римга қараган “Улуғ қария” ўтирибди. Мифга кўра, унинг боши тилладан, кўкраги ва қўллари кумуш, қовурғалари мис, оёқларининг бир қисми темир, бир қисми лой. Данте “Таврот” ривоятини олтин аср ҳақидаги антик ривоят билан уйғунлаштириб юборади. Ундан кейин эса қадим афсоналар асосида Дантенинг ўзи тўқиган миф бошланади. Крит қариясининг бўйнидан то пастигача дарз кетган. Дарз кетган жойларидан кўз ёши ва ундан Дўзах дарёлари ҳосил бўлади. Дўзахнинг энг тубида эса у муз кўли — Коцитга айланади. Крит қариясининг бир оёғи лойдадир. Бу — инсоният тарихида даврлар ва подшоҳликлар алмашиб туришини англатади. Шунингдек, Крит қарияси антик даврдан бошлаб инсоният умр йўллари ҳам билдиради. Инқирозга юз бурган одамзоднинг қисмат йўли Дўзах тубига — Люцифер — Азозилга келиб тақалади. Инсониятнинг қайноқ кўз ёшлари Флегетон ва бошқа Дўзах дарёларига айланади. Инсоният образини мужассам этган, ярадор қарияни Данте нега Критга жойлаштирган? Эней Критни трояликларнинг асл ватани, деб ҳисоблаган. Эней ҳамроҳлари билан у ерга сузиб борган. Аммо худолар Энейга Италияга қайтишни ва жаҳон империясини асослашни буюришган. Инсоният бешиги бўлмиш Критда бир вақтлар олтин аср ҳукм сурган. Айни маҳалда эса у темир асрига айланиб турибди. Қариянинг яралари тузалмоғи учун олтин аср, Римнинг янги, умумжаҳон империяси даркор. Крит қариясининг назари шунинг учун ҳам Рим харобаларига қаратилган.

Ўн бешинчи қўшиқ

4—10 “Фламандлар қурган дамбага ўхшар” — Данте Флегетон устидаги дамбани Бруджа ва Гвидзант ёхуд педуанлар Грентда ўрнатган дамбага қиёс қилади. Данте, бу дамбанинг бунёдкори кимлигини билмадим, дея эҳтиёткорона шама қилиб кетади. (Худоми ё иблис?)

30 Сэр Брунетто — флоренциялик олим ва ёзувчи. Дантени ёшлигида ўқитган.

55 “... саодатли бурж” — инсон толеи юлдузлар ҳолатига боғлиқ, деган ақида.

70 “*Ҳар икки тараф ҳам сенга терс ва бад*” — Оқ ва Қора гвельфлар — иккала тараф ҳам Дантенинг ганимларидир, демоқчи.

90 Беатриче кўзда тутилмоқда.

109—110 Присциан — лотин грамматиги, Аккурсий — Болоньядаги ҳуқуқ профессори.

112—114 Андреа де’ Модзи — руҳоний бўлса-да, ниҳоятда ахлоқсиз бўлган. Папа Бонифаций ундан қутулиш учун Виченцу шахрига епископ қилиб жўнатиб юборган.

119 “*Ҳазнаи илмимни асра...*” — Брунетто ўзининг “Ҳазиналар китоби” ҳақида гапиряпти.

121 “*Ғизиллаб жўнади бурилиб чаққон*” — Веронада югурувчилар мусобақаси бўлиб турган. Голиб чиққан одам бир парча яшил мато олган. Брунеттони ўша югурувчиларга ўхшатапти.

Ўн олтинчи қўшиқ

5 “*Уч соя қайрилиб келди дафъатан*” — булар: Гвидо Гверро — бой-феодал оиласидан, флоренциялик гвельф саркардаларидан. Теггьяйо Альдобранди дальи Адимари — гвельф партиясига мансуб таниқли пешволардан. Якопо Рустикуччи — Кавалькантининг қариндоши, пулдор.

70 Гульельмо Борсиери — Флоренциянинг таниқли фуқароларидан.

106 Пўта — Данте белига ўраб олган арқон. Пўтанинг асарда нимага ишора эканлиги хусусида қадим замонлардан турли дантешунослар турлича фикр билдирадilar. Бир гуруҳ тадқиқотчилар Вергилий пўта билан ёлғончилик тимсоли бўлмиш Герионни лақиллатмоқчи, йўлга солмоқчи бўлган, дейдилар. Агар шундай бўлса, бу ўринда пўта Тафаккур, Оқилона тадбиркорликни англатиши мумкин.

129 “*Комедиям ҳақи қасам ичароқ*” — Данте бу ерда биринчи маротаба ўз асарини комедия деб атайти. Унинг фикрича, комедия трагедиядан, аввало, мазмунига кўра фарқ қилади. Трагедия сокин бошланиб, даҳшат билан тугайди. Комедия эса бунинг аксидир. (Дантенинг Кан Грандега хатини қаранг.) Шунингдек, уларнинг услубида ҳам фарқ бўлади: трагедияда баланд ва кўтаринки, комедияда эса одатдагидек услубдир, дейди Данте. Трагедия ҳамда комедия ҳақидаги антик ва ҳозирги замон тушунчалари Данте даврида бўлмаган.

Ўн еттинчи қўшиқ

1—15 “*Мана шу махлуқдир касадум ҳайвон*” — антик мифологиядан олинган, Дўзах саккизинчи доирасининг қўриқчиси

Герион. У Ёлғончилик тимсоли бўлиб, рухсори ёқимтой, феъли бад, ниҳоятда даҳшатли махлуқ.

16 *“На турк ва на татар тикканда палак”* — Данте даврида шарқдан Марко Поло ва бошқа сайёҳлар томонидан келтирилган палак-кашталар машҳур бўлган.

18 Арахна — лидиялик тўқувчи қиз. Афсоналарга кўра, унинг санъати Афина санъатидан ҳам ўтиб тушган. Ғазабланган маъбуда уни ўргимчакка айлантириб қўйган.

21 Олмон — немис.

56 *“... тамғали, нишонли ҳамён”* — ўша замон судхўрларида уларни қайси хонадонга мансублигини билдирувчи хос белгилари бўлган. Данте ўшалар ҳақида сўз юритмоқда.

107 Фазтон — Қуёш худоси Феб — Аполлоннинг ўғли. Само аробасида кетаётганда отларни удда қилолмасдан, Зевс чақмоғига дуч келиб, ерга қулаб тушган. Шунингдек, Данте бу ўринда Дедал ва Икар ҳақидаги ривоятни ҳам келтириб ўтади.

Ўн саккизинчи қўшиқ

1—18 *“Дўзахда бир жой бор, оти Ёвуз Фор”* — Дўзахнинг саккизинчи доирасини Данте шундоқ деб атайди. Номни муаллифнинг ўзи ўйлаб топган. Ёвуз Фор бир гала ўпқон юҳолардан иборат бўлиб, орада жуда кўп дамба ва кўприклар учрайди.

50 Веннедик — Каччанемико — болоньялик таниқли, гвельф, у синглиз Гизолабеллани Феррар ҳокими Обиццо де’ Эстега ўйнаш бўлишга мажбур этган. Данте унга шафқатсиз киноя билан қарайди.

115—126 Алессио Интерминелли — бу одам ҳақида бизга жуда кам нарса маълум. У Оқ гвельфларга қўшилган, 1295 йилда ҳали тирик бўлган. Данте унга заррача шафқат билдирмайди.

133 Фаида — Теренцийнинг “Ахта” асаридан, афиналик бузуқи аёл.

Ўн тўққизинчи қўшиқ

1—6 *“Бадбахт ялоқхўрлар, о, Симон қаллоб”*... — Учинчи туйнук — ўпқонда черковдаги мансабларини суистеъмол қилган, черков мулкларини ўғирлаб кун кечирган руҳонийлар жазо тортади. Бу типдаги қароқчиларнинг пири Симон Волхв деб аталади. У авлиё Пётр ва Иоаннинг руҳларини пулга сотиб олмоқчи бўлган, оқибатда Пётрнинг қарғишига учраган.

52—81 Папа Николай III — Дантенинг овозини эшитиб, Николай III уни папа Бонифаций VIII деб ўйлайди. Папа Бонифаций бу маҳалда тирик эди. У черковни алдаб юргани учун муаллиф томонидан тириклай Дўзахга мустаҳиқ этилган.

Николай III Орсини деб аталган аристократ рим оиласидан. Орсо — итальянча айиқ дегани. Шунинг учун у: “уруғим аювдир”, дейди.

82—87 “*Сохта роҳиб келар...*” — черков мулкларининг талон-чиси, сурбет папа Климент V. Уни француз қироли Филипп Соҳибжамол қўллаб-қувватлаган. Бир замонлар иуда руҳонийси Ясон ўз мансабини Сурия подшоси Антиох Епифандан 360 талант кумушга сотиб олган. Данте уларни бир-бирига муқояса қилмоқда.

88—114 Данте аввалги авлиёлар ва дастлабки папалар ҳалол яшаган, демоқда. Николай III га эса, сен Неаполь қироли Карл I га бермоқчи бўлган ҳаром бисотингни Дўзахда ҳам босиб ёт, дейди. Папа Неаполь қироли билан курашмоқ учун Византия императоридан пул олган. Ораларидаги низонинг сабаби шулки, Неаполь қироли папага қариндошларидан бирини хотинликка беришдан, яъни папа билан иттифоқ тузишдан бош тортган.

116 *Император Константинга мурожаат* — Дантенинг фикрича, император Константин I пойтахтни Византияга кўчириб, ўзини мохов дардидан халос қилган папа Сильвестр I га Римни тортиқ қилгандан буён ғарб черкови йўлдан озиб кетган.

Йигирманчи қўшиқ

32 Амфиарай — Фивани қамал қилган грек йўлбошчиларидан. Фолбинликка иштиёқи бўлган. Гўё у енгилишини аввалдан каромат қилиб қочиб қолган. Зевс ғазабига учраб, ҳамма-нинг кўзи ўнгида уни ер ютганмиш.

40—44 Тиресий — фивалик кароматчи авлиё. Овидий келтирган афсонада айтилишича, у, гўё чақишиб ётган бир жуфт илонга рахна солгани учун аёлга айланиб қолган. Ҳассасини илонларга қайта теккизгачгина яна аввалги ҳолига қайтган эмиш.

46—51 Арунс — Луни деган жойда яшаган этруслик фолбин. Римликлар уруш оқибатини билиш учун уни чақириб олишган.

61—91 Данте Италия дарёлари ва тоғларини бир бутун ватан дея тасвирлайди. Мантуя шаҳри тарихини ҳикоя қилади.

94 Мантуя шаҳрини Казалодини деган галварс ҳокимдан айёр Пиноменте тортиб олган.

112 Эврипил — қадимги ривоятларга кўра қоҳин.

116 Микеле Скотто — император Фридрих II нинг сарой мунажжими, Аристотель асарларига шарҳ ёзган, араб тилидан таржималар қилган.

119 Бонатти — форлилик таниқли астролог. Азденте — асли этикдўз, фолбин.

124 “Фурсатдир...” — халқ тушунчасига кўра Ҳобил (ой одами) елкасига шох-шабба ортиб Севилья (Испания) томонга кетаётган вақт. Тонгги соат 6 га тўғри келади.

Йигирма биринчи қўшиқ

38 Зита — Лукк шаҳрида яшаган тақводор аёл.

41 Бонтуро — Қора гвельфларнинг XIV асрдаги йўлбошчиларидан бири Бонтуро Датти. Учига чиққан порахўр. Иблисларнинг гапларида киноя сезилиб турибди.

112 Иблисларнинг гапига кўра, 1266 йил бурун Дўзахдаги кўприклардан бири бузилган. Бу воқеа Исо жон берар чоғ юз берган. Бундан чиқадики, Данте сафарга 1300 йил, жума куни эрталаб отланган.

118 Иблисларнинг номларини Дантенинг ўзи тўқиган.

Йигирма иккинчи қўшиқ

1—12 “Кўрганман суворий сафлар мақомин” — бу ерда Данте 21-қўшиқ охирида эслатиб ўтган, иблислар чиқарган гайришуурий овозларга ишора қилади ва улардан фарқли ўлароқ, ёшлигида ўзи эшитган юксак, жанговар созларни эслайди.

48 Наварралик — қадимги шарҳловчиларнинг кўрсатишича, бу маҳкумнинг исми Чамполо. У қирол Тебальд II нинг хизматида бўлган.

81—90 Роҳиб Гомита ва Микеле Цанке — Гоми-та — сардиниялик князь Нино Висконтининг вазирларидан бўлган. Висконтининг ишончини суиистеъмол қилиб, қамоқдагиларни пора эвазига озод қилиб юборган ва оқибатда осиб ўлдирилган. Микеле Цанке — логодорлик қирол Энцонинг но-иби. Қирол болоньяликларга асир тушганда, Микеле Цанке ўз вилоятидаги ҳокимиятни эгаллаб, қиролнинг хотинига уйланиб олган. Куёви томонидан ўлдирилган.

Йигирма учинчи қўшиқ

103 Каталано ва Лодеринго — 1261 йилда ташкил этилган “Хушчақчақ қардошлар” деб аталмиш Гаудентлар диний уюшмасининг аъзолари.

131 Қора фаришталар — худо даргоҳидан қувилган малаклар.

Йигирма тўртинчи қўшиқ

125 Ванни Фуччи — Данте уни шахсан таниган, иккала-си жангларда бирга бўлишган. У сиёсий мухолифларидан шаф-

қатсиз ўч олган, кўпинча уларнинг мол-мулкларини талаган. Лақаби “Ҳайвон” бўлган. Ванни Фуччи Оқ гвельфларнинг мағлуб бўлишини каромат қилаётир.

Йигирма бешинчи қўшиқ

2 *“Бармоқларин букиб, диндак кўрсатди”* — Дўзахда Ванни Фуччи нафақат ўғри, у Кананейдан ҳам ўтиб тушадиган саркаш осийдир.

22 *“Елкасида эса аждар серзугум”* — қадим дунё қароқчиси Как Ёвуз Форларда аждарга айланган. Данте уни кентавр деб ҳам ҳисоблайди. Гераклнинг буқаларини ўғирлагани учун Как пастки қабатга — ўғрилар орасига тушиб қолган. Геракл уни уриб ўлдирган.

35 *“Пастда тўпланибди уч нафар арвоҳ”* — пистойялик Ванни Фуччининг ўрнида энди беш ўғри пайдо бўлади. Данте энди уларнинг қайси партияга ёхуд мазҳабга тааллуқли эканини фарқлаб ўтирмайди.

97 Аретуза ва Кадма — Овидий асарининг қаҳрамонлари.

Йигирма олтинчи қўшиқ

7 Прото — Флоренция ҳокимларига ҳамиша тобе бўлган кичик бир шаҳар. Протоликларнинг эзгу армони мустақиллик эди. Бу жойда Дантелар хонадонининг мулклари бўлган.

43 *“Юксакдан қўринар эди барчаси”* — маълумки, Дўзахнинг бу доирасида ўз хўжайинларини ёмон йўлларга тарғиб қилган маслаҳатчилар жазоланади. Дантенинг ўзи ҳам қувғин маҳалида сарой маслаҳатчиси бўлиб ишлаган. Шунинг учун унинг ўзи ҳам хавотирга тушяпти.

53—69 *“...аланга тили қўшалоқ”* — қўш тилли аланга ака-ука Этеокл ва Полиник куйдирилган гулханни эслатади. Бу оғанилар бир-бирига душман бўлган. Дўзахнинг бу алангасига эса, Троя урушида устакорликлари билан ном чиқарган грек йўлбошчилари Улисс ва Диомед маҳкум этилгандир. Улисс Трояга алдамчилик билан ёғоч от олиб кирганликда ва оқибатда Энейнинг ватани бўлмиш Трояни яксон этганликда айбланади. Улисс ва Диомед Троядан Афина Паллада ҳайкалини ўғирлаб кетишган. Улисс — Одиссейдир.

100—142 Улисснинг сўнгги саёҳати: Улисс ҳамроҳлари билан Фарбга, Геркулес сарҳадига (Гибралтар бўғози) жўнайди. У бир қанча ороллардан айланиб ўтиб Атлантик океанига чиқиб олади. Улисс саёҳати ҳақида турли афсоналар, жумладан, Гомернинг “Одиссея” асари ҳам мавжуд. Аммо Данте Улисснинг сўнгги саёҳати ва унинг ўлими ҳақида мутлақо ўзига хос, мустақил ривоят яратган.

Йигирма еттинчи қўшиқ

4 “Яна пайдо бўлди олов изма-из” — бу аланганинг ичидаги маҳкум XIII аср сиёсий арбобларидан, таниқли саркарда граф Гвидо ва Монтефельтродир.

7—24 Сицилия буқаси — мисгар Перилл Агригент ҳукмдори Фаларидга ясаб берган. Ичига маҳкумларни солиб тагидан ўт қўйилганда маҳкумларнинг овози буқа бўкиришига ўхшаб эшитилган. Подшо мукофот тариқасида буқа ичига устанинг ўзини биринчи бўлиб тикқан. Данте подшонинг тутган йўлини тўғри деб ҳисоблайди.

28 Романья — Италиядаги вилоят.

40 Равенна — бу шаҳарнинг ҳокими Полентанинг герби Бургут бўлган.

43 “Фаранглар ҳужумин даф қилиб” — Форли шаҳри, француз ва итальян аскарларидан иборат папа Мартин IV қўшинининг қамалига бардош берган. Бирмунча вақтдан кейин шаҳар Скарпетти дельи Орделаффининг қўлига ўтган. Унинг герби тилла ранг матода Яшил Арслон сурати бўлган.

47 Веррукко кўппак — гап Малатеста да Веррукко ва унинг ўғли ҳақида. У Романьянинг кичик бир бўлагини эгаллаб, мутаб ётган.

68 Роҳиб пўтаси — Франциск роҳибларининг камари.

71 “...папа — олий зот” — папа Бонифаций VIII.

94 Ривоятларга кўра, мохов очган шоҳ Константин папа Сильвестрда шифо топган.

100 Пенестрино — Романьядаги шаҳар.

112 Франциск — диний жамият бошлиғи.

Йигирма саккизинчи қўшиқ

7—30 Данте Италия тарихи билан боғлиқ бир қанча урушларни эсга олади.

56 Дольчино Торниелли — Христиан динидаги мазҳаблардан бирининг бошлиғи. Папа Климент V уни кофир санаб қувғин қилмоқда эди. Муҳаммад уни ҳам ўзи сингари янги тариқатчи ҳисоблаб, рағбат билдирмоқда. Дольчино 1307 йилда тутиб олиб ўлдирилган.

73 Пьер да Медичина — Болоньяда ва бошқа вилоятларда амалдорлар орасига нифоқ солиб юрган.

100 Курион — Кай Курион, ваъзхон.

106 Москва — флоренциялик, Ламбертилар оиласидан, рухонийлар орасига нифоқ солган.

134 Бертрам да Борн — машҳур правонсал трубадури, сиёсий мавзуда шеърлар ёзган. Англия қироли Генрих II ни ўғли билан уриштириб қўйган. Данте уни шоҳ Довуд билан ўғли Абусалом ўртасига нифоқ солган Ахитофелга ўхшатади.

Йигирма тўққизинчи қўшиқ

10 “*Фурсат ўтиб борар, ой ҳам оёқлар*” — куннинг иккинчи ярми, тахминан соат 1 ларга тўғри келади. Демак, Данте сафарини бошлаганига 18 соат бўлган, сафар тугашига эса 5 ёки 6 соат қолган.

40—57 Бу доирада сохта пул ясовчилар, алхимиклар, игвогарлар ва бошқалар жазо тортади.

58—63 Данте маҳкумлар тортаётган азобни бир маҳаллар Эгина шахри аҳолиси вабодан тортган азобга қиёс қилаётир. Гўёки, Эгина подшоси Зевсга мадад сўраб мурожаат қилганда, муқаддас эман дарахтига ин қурган чумолилар одамга айланган ва шаҳарда қайтадан фуқаро пайдо бўлган. М и р м и д о н л а р — грекча чумолилар деганидир.

109 “*Мен ареццоликман...*” — алхимия билан шуғулланган Гриффолино.

125 С т р и к к и — отасининг меросини кўкка совурган, Николонинг иниси. Улар исрофгарлардир. К а п о к к о — Данте-нинг мактабдоши, уста тақлидчи бўлган. 1293 йили ўлдирилган.

Ўттизинчи қўшиқ

1—24 Юпитер Фив подшоси Кадманинг қизи Семелани севиб қолади. Юнона рашк устида Семелани ўлдиради ва Семеланинг синглиси Ионанинг эри бўлмиш шоҳ Афамантни ақлдан оздиради. Афамантнинг кўзига хотини ҳамда болалари шер ва шерваччаларга ўхшаб кўрина бошлайди. Афамант ўғли Лearchни қояга уриб мажақлаб ташлайди. Малика эса қолган болалари билан ўзини сувга гарқ қилади.

16 Г е к у б а — Троя подшоси Приамнинг хотини. Бева қолгач, юнонларга асир тушади. Ўғли Полидор ва қизи Поликсена ҳалокати туфайли ақлдан озиб, итга ўхшаб улий бошлайди.

32 Ж а н н и С к и к к и — Кавальканте оиласига мансуб. Айтишларича, у бошқаларнинг овози ва хатти-ҳаракатларига беқиёс даражада тақлид қила билган. У мессер Буозо Донати исмли ўлган одамнинг тўшагига ётиб олиб, сохта васиятнома ёздирган.

37 М и р р а — Кипр подшосининг қизи, ўз отасини севиб қолади ва бошқа аёл қиёфасида отасининг тўшагига киради.

61 У с т а А д а м о — асли англиялик таниқли алхимик. Сохта пул ясагани учун ўлдирилган.

91—109 “Таврот” ривоятига кўра, Фиръавн қўриқчиларидан бирининг хотини Юсуфга тўхмат қилади. Бизнинг ўзбек адабиётида шунга ўхшаш ривоят “Юсуф ва Зулайхо” номи билан машҳур. У трояликларни алдаб, шаҳарга ёғоч от киргизишда маслаҳат берган хотин.

128 Наргиз зилоли — эмишким, наргиз сувда ўз аксини кўриб, севиб қолган.

Ўттиз биринчи қўшиқ

4 *Ахилл найзаси фриз* — Ахиллнинг, гўёки, жароҳатлаб ҳам тузатадиган найзаси бўлган эмиш.

13 *Бурғу овози* — қоронғиликдан эшитилган даҳшатли овозни Данте Роланднинг ўлим олдидаги ҳайқириғига ўхшатади.

46—80 *Немврод* (Нумурд) — Бобил подшоси, Хама қабиласининг бошлиғи. Гўё, у Бобил минорасини барпо эттираётганда, иш тезроқ юришсин, деган мақсадда қурувчиларнинг ягона тилини парчалаб юборган. Шундан дунёда кўп тиллилик пайдо бўлган эмиш. Дўзахда унинг жазоси ҳам шунга хосдир: унинг нима деганини бирор кимса тушунмайди. “Таврот”да айтилишича, у ҳайвон тутувчи ҳам бўлган. Бурғу унинг ўша ҳунарига ишорадир.

84 *Эфиальт* — Немвроддан кўра ҳам ёввойироқ алп, Зевс билан курашган, шунинг учун ҳам у Дўзахда занжирбанддир.

98 *Бриарей* — 50 қўл, 100 бошлик дев. Данте уни одам шаклига солади, шу сабабдан ҳам алплар қаторига киритади.

100 *Антеи* — Нептуннинг ўғли, ривоятларга кўра Ливан саҳроларида яшаган. У худолар билан бўлган жангларда иштирок этган эмас, чунки у кейинроқ дунёга келган. Вергилийнинг айтилишича, жангларда борди-ю у ҳам қатнашганда эди, алплар худолардан енгилмаган бўлар эди.

136 *Гаризенда* — Болоньядаги минора.

Ўттиз иккинчи қўшиқ

25—39 *Муз кўли* — бу жойдаги маҳкумлар ярим белига қадар музга банд ҳолда ётадилар. Данте Муз кўлни Дунай ва Дон (Танаис)нинг музлашига қиёс қилади. Унга, тоғларни қулатсанг ҳам дарз кетмайди, дейди.

40—57 *Ака-ука Альбертилар* — отасидан қолган мулкни талашиб бир-бирини ўлдирган гибеллин Наполеоне ва гвельф Алессандро.

67 *Камичон де’ Пацци* — Арно водийсидан, қароқчи феодаллар зотидан. Мерос учун қариндоши Убертинони ўлдирган. У ака-ука Альбертиларни ўзидан баттарроқ деб ҳисоблайди. Камичон дунёда ўзига ўхшаб яшаб ўтган бир қанча қароқчи, қотил зодагонларни эслатиб ўтади.

78 *“Кимнингдир чакагин мен босиб олдим”* — бу сотқин ўз исмини айтишдан бош тартади. Бошқа бир маҳкум унинг оти-

ни атаб чақиргандагина унинг Бокка дельи Абати эканлиги аён бўлади. У Монтанерти ёнидаги жангда флоренцияликларнинг байроқдори Якопо де' Паццининг қўлини қирққан ва мағлубиятга сабабчи бўлган ватан хоинидир. Дантенинг унга нафрати ниҳоятда буюк.

121—122 Данте яна бир неча хоинларнинг номларини келтириб ўтади.

124 Данте бирининг бошига бири жон-жаҳди билан оғиз солиб турган икки маҳкумни кўради. Уларнинг кимлигини бошда айтмайди. Уларни Тидей ва Меналиппга қиёс қилади. Тидей Фивани ишғол қилган етти подшонинг бири бўлиб, уни Меналипп яралайди. Тидей Меналиппни ўлдиради ва унинг бош чаноғига оғиз солган ҳолда ўзи ҳам ўлади.

Ўттиз учинчи қўшиқ

1—3 Қасоскор Уголино — граф Уголино епископ Ружери томонидан қамоққа олинган ва болалари билан бирга очликдан ўлган. Уголино Дўзахда Ружерининг бошини ғажиб қасос олаётир. Гваланди, Сисмонди, Ландофранкилар Ружерининг ҳамтовоқларидир. Бўри ва бўриваччалар деганда ҳам Уголино ва унинг болалари кўзда тутилади.

80 “Si” — итальянча “Ҳа” деган сўздир. Бу ерда, умуман, Италия назарда тутилмоқда.

103 Ўрта асрлардан бўён, шамол, ҳавони қуёш қиздиришидан пайдо бўлади, деб ҳисоблашган.

109 Альбериго — Гаудентлар жамоасидан. Гвельф. У бир замон оралари бузилган қариндошларини яраш ошига чақириб ўлдиртириб юборади. Яъни, Альбериго хизматкорларига: “Мева келтирингиз!” деган заҳоти улар келиб меҳмонларни бўғизлаб ташлашади. “Альбериго мевалари билан сийлаш”, деган гап итальянларда мақолга айланиб кетган. Альбериго “Хурмони анжирга алмашдим”, демоқда. Маълумки, Италияда хурмо анжирга қараганда қимматроқ эди. У, Дўзахда қасос мўлроқ бўлди, демоқчи. Қизиги шундаки, Данте асарини ёзганда Альбериго барҳаёт бўлган. Ундан: “Сен қачон фано топгансан?” — деб сўраганда, у: “Жиноят қилганим учун руҳим тириклигимдаёқ Дўзахга жўнатилган, ёруғ дунёда қолган вужудимга эса иблис жойлашиб олган”, деган қабилда жавоб беради. Кўриниб турибдики, Данте баъзи одамларни тириклигидаёқ адолат юзасидан жазолашга ошиқади.

136 Альбериго ўзига ўхшаб тириклай Дўзахга мустаҳиқ этилган яна икки кишининг номини атайди. Данте эса гўё ўзини билмасликка олиб, таажубланади.

156—157 Ҳалиги тирик дўзахиларни айтмоқчи.

Ўттиз тўртинчи қўшиқ

1 *Vexilla regis prodeunt inferni* — “Жаҳаннам подшосининг байроғи яқинлашиб келмоқда”, дегани. Жаҳаннам подшоси, олти қанотли Люцифер — биз уни Шарқ диний ақидасидан келиб чиққан ҳолда Азозил деб ҳам олдик. Данте, одатдагидек, дастлаб Азозилни ўз номи билан атамасдан, у, деб кетаверади. Шунингдек, Азозилнинг қанотларини ҳам дастлаб ўз номи билан атамасдан, туман ичра кўринган тегирмон паррагига қиёс қилади.

10—15 Дўзахнинг сўнгги доираси ҳақида гап кетади. У Жудекка деб аталади. Бу ном Исо пайғамбарга хиёнат қилган Яҳудонинг номи билан боғлиқ.

20 Д и т — Люцифер (Азозил).

34 Х о л и қ — яратган дегани.

38—45 Азозилнинг уч хил ранги бор. Қ и р м и з и — ғазаб, о қ с а р и қ — ожизлик, қ о р а — ҳасад. Учлик, умуман, ўрта асрларда илоҳийлаштирилган. Худо, Исо пайғамбар ва Биби Марьям тариқасида ва ҳоказо. Бу ерда тангрига саркашлик қилган Иуда (Яҳудо) ҳамда инсон шарафини сотган Брут ва Кассий жазога дучор этилган.

96 *“Икки соат бўлди — офтоб сочар нур”* — шоирларнинг Дўзах бўйлаб саёҳат қилганларига роппа-роса йигирма тўрт соат тўлган. Бу 1300 йилнинг 24 мартини англатади. Бундан кейин шоирлар Азозилнинг тукига тирмашиб пастга туша бошлайдилар. Азозилнинг ярим белига етгач эса юқорига тирмашиб чиқа бошлайдилар. Бу дегани, дунёнинг марказига етгач, биринчи ярим шардан иккинчи ярим шарга ўта бошладик, деганидир. Азозил эса парвардигор ғазаби туфайли самодан ерга улоқтирилиб, замин қаърига санчилиб кириб кетган. Унинг ерга санчилиш зарбидан ярим шарлар туси ўзгарган — қуруқлик океанга айланган, океанда эса Аросат тоғи бўртиб чиққан. Азозил эса қоқ ўртада жойлашган. Бу ерда Данте христиан диний ақидалари бўйича ва ўрта аср олимларининг Ер шари ҳақидаги тushunchаларига асосан гап юритади.

139 “...ю л д у з” — Данте асарининг ҳар бир бўлими шу сўз билан тугалланади.

ШЕЪРИЙ ДРАМАЛАР

ЛЕСЯ УКРАИНКА

МАҒОРАЛАРДА

(Муҳтарам дўстим
А. Кримскийга бағишланади)

Рим яқинидаги мағоралар. Ингичка мум шамлар ва май чироклар билан хирагина ёритилган ер остидаги масканда христианлар жамоаси тўпланган. Епископ қироатни тугатади. Тингловчи эркак ва аёллар юзларида илоҳий ифода билан беозор сукут сақлаб турибдилар.

Епископ

Шарафлайлик, биродарлар, ҳазрат Исони,
Хариклейнинг жабрдийда инисини у
Ноил этди парвардигор марҳаматига.

Хор

Гуноҳларга тўлиб ётган ер азобидан,
Кишанлардан ҳаммамизни халос этгувчи
Ва худонинг дийдорига бизни элтгувчи
Пайғамбарга шараф бўлсин, шараф Исога!

Дьякон

Омин!

Епископ

Мажусийлар қули эди биродаримиз,
Энди эса тангримизга мутедир фақат!

Неофит қул¹

Муте дейсан? Бу дунёда тобе бандалар
Қуллигича қолса наҳот самовотда ҳам?
Қул ва хўжа йўқ дердинг-ку, у ёқда ахир?

¹ Неофит — бирор диний мазҳабни янги қабул қилган киши.

Е п и с к о п

Ҳақ гап! Тенгдир барча банда тангри қошида!

Н е о ф и т қ у л

Қуллар ҳамми?

Е п и с к о п

Ҳазрат Исо уқтириб айтган:
Уқубатим огир эмас, аччиқмас зулмим.

Н е о ф и т қ у л

(Бир оз ўйланиб.)

Ақлим етмас, рости, менинг бундай гапларга!..

Х р и с т и а н қ у л а ё л

(Тўсатдан жунбушга кириб, каромат қила бошлайди.)

Аллақачон болта турар дарахт қошида!
Ваҳий келди: “Дарахтни мен ҳозир майдалаб,
Алангага айлантиргум!” Келсанг-чи, Исо!

Бошоқ олиб пишиб турар ўзинг эккан дон,
Ўроқчини кутмакда у... Келсанг-чи, тезроқ!
Роҳила ҳам инграмоқда, болалари йўқ.

(Бетартиб нутқ асабий алжирашга айланади. Баъзи аёллар йиғи-сиғи қилишга тушиб кетадилар, ўзини тутолмаган айрим эркаклар ҳам йиғлаб тиловат бошлайдилар.)

Е п и с к о п

(Қаттиқ, таҳдидкор овоз билан.)

Йўқол, иблис! Сенинг ҳукминг ўтмас бу ерда!

(Зикр тушаётган кароматчи аёлнинг қошига келади ва унинг бошини силайди.)

Ёвуз руҳнинг қутқусидан фақат ибодат,
Фақат тоат халос этар сени, эй синглим.

*(Кароматчи аёл сал ўзига келади ва ёнидаги аёлларнинг
қўлига беҳол суялади.)*

Х р и с т и а н а ё л

*(Кароматчини суяб турган аёллардан бири, заиф овоз
билан.)*

Ўзинг асра! Кеча унинг болаларини
Коринфлик бир грекка сотди хўжайин.

Е п и с к о п

Бас қил дейман, улуғ ҳазрат ўгит берган-ку:
Йиғинларда заифалар сукут қилсин деб.

(Кароматчи аёлни олиб чиқадилар. Сукунат.)

Н е о ф и т

*(Ҳаяжондан қалтираган, аммо вазоҳатли, дадил овоз
билан.)*

Маъзур тутгин, аммо сира тушунолмаيمان,
Қандай қилиб аччиқ бўлмас азият чекиш,
Қандай қилиб оғир бўлмас ахир уқубат.

Е п и с к о п

Иним, менга қулоқ солгин, ихлос билан гар
Бўйин эгсанг бандаликнинг азиятига
Руҳинг топгай ажойиб бир ҳузур, ҳаловат;
Ихлос билан хочга агар қўл югуртирсанг,
Оғир бўлмас асло у ҳам.

Н е о ф и т қ у л

Кимга ҳам зарур
Азиятга ўзни урмоқ ихтиёр билан.

Эркисизлик-ку қийнаётир шундайича ҳам,
Кимга зарур хоч кўтармоқ яна бекорга?
Мутеликнинг юкларидан сабримиз битган.
Мен черковга азоб ва хоч ахтариб эмас,
Умид билан озодликни истаб келганман.

Е п и с к о п

Озодликка эришгайсан, шубҳасиз, иним,
Бош эгсанг бас, дину имон азиятига.
Фоний дунё уқубати ила йўл босиб
Етишгайсан у мангулик, олий даргоҳга!
Биз тангрининг муҳиблари — ҳаммамиз тенгмиз.
Паноҳимиз ва отамиз ёлғиз худодир.
Яратгандан тонмоқ ёки унинг қошида
Такаббурлик қилмоқ фақат иблисларга хос!

Н е о ф и т қ у л

Тақсир, қулда такаббурлик қаёқдан бўлсин!
Майли, дейлик паноҳимиз ёлғиз худодир.
Лекин айтинг, у даргоҳга қачон етгаймиз,
Биров уни ерда дейди, биров осмонда...

Е п и с к о п

Иккиси ҳам ҳақ албатта.

Н е о ф и т қ у л

Хўш, ундай бўлса,
Ердагиси қаёқда у? Қайда у хилқат?

Е п и с к о п

Шу ерда у!

Н е о ф и т қ у л

Шу Римда-я?

Е п и с к о п

Бизнинг черковда!

Н е о ф и т қ у л

Яъни, демак, шу горларда?

Е п и с к о п

Шак келтирма, анов-манов жойдами деб у,
Тангри бизнинг дилимизда, демак, ҳар қайда.

Н е о ф и т қ у л

Қачон унга иқрор бўлар барча бандалар?

Е п и с к о п

Ҳазрат Исо иккинчи бор ерга қайтганда!

Н е о ф и т қ у л

(маъюс)

Бир оғайним айтгандики, ҳазрати Исо
Қайтгунича ўтади деб минг йиллар, балки.

Е п и с к о п

Сен бидъатга берилгансан, илло биз унинг
Вақт-соатин билолмаймиз.

Н е о ф и т қ у л

(қувнаб)

Демак, ўша кун
Бошланиши мумкин экан ҳар қандай дамда!

Е п и с к о п

Мумкин, бешак.

(Неофит қул ўйга толади ва яна маъюслашади.)

Нималарни ўйлаб қолдинг, ҳўш?

Н е о ф и т қ у л

Биз хилқати олийдамиз сенинг сўзингча,
Ундай бўлса орамизда нега қуллар бор
Ва мансабдор руҳонийлар, ҳуқуқсизлар бор?

*(Атрофга кўз югуртиради, баъзилар кўзларини олиб
қочадилар.)*

Х р и с т и а н з о д а г о н
(бир оз олдинроққа чиқиб)

Сенинг руҳинг ташвиш чекар бекордан-бекор,
Мен — зодагон, у эса қул.

(Кекса одамни кўрсатади.)

Фарқимиз фоний,
Аслда-чи, баравармиз тангри қошида.

Н е о ф и т қ у л
(Кекса қулга)

Сен юзаки қараганда қулсан, шундайми?

К е к с а қ у л

Йўқ, ҳазратга фақатгина қўрққанимданмас,
Азбаройи содиқликдан хизмат қиламан,
Парвардигор иродаси буюрган бун.

Н е о ф и т қ у л

Модомики, тенг экансиз иккалангиз ҳам,
Нега фақат сен тобесан, нега у эмас?

К е к с а қ у л

Худойимнинг иродаси бўйича, иним,
Мен қул бўлиб туғилганман, у бўлса — хўжа!

Н е о ф и т қ у л

Демак, олий хилқатда ҳам қул ва хўжа бор?!

(Кекса қул жим қолади.)

З о д а г о н

Бу ерда у қул эмас ҳеч, мен ҳозир унинг
Оёғини ювмоқликка тайёрман, чунки,
Баб-баравар сажда қилдик, баравар туриб
Бир дастурхон атрофида тамадди қилдик.

Н е о ф и т қ у л

(Кекса қулга)

Уйда ҳамми?

К е к с а қ у л

Йўқ, у ерда жоизмас.

Н е о ф и т қ у л

Нечук?

К е к с а қ у л

Мумкин эмас... Мумкин эмас...

Е п и с к о п

(Неофит қулга)

Мўмингина бир бандани чалғитма бунча,
Бундайларга парвардигор марҳамат қилгай.

Шукр қилиб яшаса ким — бахтлидир ўша,
Хўжами у ёки қулми — бари бир бўлгай.

Н е о ф и т қ у л

Йўқ, тақсирим, йўқ, тақсирим, бари бир эмас,
Кеча менинг бегуноҳдан-бегуноҳ болам
Қорни очиб йиғлаганин бир кўрсанг эди,
Базми жамшид хизматида бўлиб онаси
Бирров келиб эмизишга вақт тополмади,
Бола шўрлик тоби қочиб чўзилиб қолди.
Хатто кўз ёш тўқолмайди шўрлик онаси,
Чунки ҳазрат соҳибжамол қул аёлларнинг
Йиғлашини ёқтирмайди сира-сира ҳам.

Е п и с к о п

Боланг ҳатто ўлганда ҳам йиғлаш яхшимас,
Ахир уни самовотда олий бахт кутар.

Н е о ф и т қ у л

Ҳазратимнинг ўз боласи қазо қилса-чи?
У ҳам олий мартабага эришса керак?!!

Е п и с к о п

(бир оз хўмрайиб)

Бегуноҳлар баравардир тангри қошида.

Н е о ф и т қ у л

(Қовоғини солиб.)

Икки бора бахт кўраркан ҳазрат фарзанди,
Бири ерда, иккинчиси яна самода.

К е к с а қ у л

Фигон чекма, биродарим, қаддингни букма,
Бунчалик ҳам тил теккизма табаррук зотга.

Хўжайининг мажусийдир, христиан бўлса
Оёқости қилмас эди сени бу қадар.
Гар имонинг бутун бўлса, аёлингга ҳам,
Ўзингга ҳам заҳмат етмас, ҳамма гап шунда.

Н е о ф и т қ у л

Бас қил, ҳой чол, қовурмагин мени гап билан,
Ҳа, кечир, сен беҳабарсан менинг дардимдан.
Айтай десам, номус қўймас, ҳа, қул одамга
Номус нечун? Айтсам айтай... сен имон дейсан,
Қани айт-чи, ўша имон қаёқда бўлсин —
Кечалари ўз хотиним — шаръий хотиним
Хизматидан қайтиб келса — бадмаст, беҳаё?
Зулфларига ақиқдайин чечаклар тақиб
Кириб келар, менинг ғариб қулбамда эса
Оташинроқ товланади ўша чечаклар.
Ўша ердан кийиб келган либосларини
Жулдур билан алмашишга ҳовлиқади у.
Чунки либос ифлос бўлар менинг қулбамда,
Кечалари йиғлайди у нафс ва ҳирс қийнаб,
У чидолмас, яшай олмас нафсин қондирмай.
У йиғлайди, калтаклайман шунинг-чун уни,
У баттарроқ бўлишини билсам ҳам, атай.

З о д а г о н

Хотинингни тарғиб қилгин имонга, динга,
Ҳирси қўзғаб кўз ёш қилмас ўшанда фақат.

Н е о ф и т қ у л

Тингланг, тақсир, ё сизнинг-ча, тингланг, биродар,
Хотинимни ўзга динга ўтказмоқ нечун?
Бу ерда у имон тилаб қўзёш қилгандан
Гўзал кийим ва нафс дея йиғласин, майли.
Гуноҳ-савоб нималигин билганида ҳам
Бари бир у пок бўлолмас! Билмагани соз!

Е п и с к о п

Мажбуран ким гуноҳ қилса — имонсиз бўлмас.

Н е о ф и т қ у л

Биз қулармиз, биз билмаймиз, қилган ишимиз
Мажбурийми ё хоҳишми, гуноҳми, савоб.
Қалбимизда қолар фақат алам излари,
Тилим бормас айтмоқликка, ўз болам кимдан?
Менданми ё хўжайиндан? Биолмасман ҳеч,
Мен болани ҳам севаман, ҳам кўролмайман...

К е к с а а ё л

Кўролмаслик гуноҳ эрур, гўдакда не айб.

(Епископга назар ташлаб, жим қолади.)

Е п и с к о п

Доно гаплар чиқар баъзан аёллардан ҳам.

*(Дьякон аёлниң қулоғига юпунгина кийингансўлғин ёш аёл
нималарнидир шивирлайди.)*

Д ь я к о н а ё л

(Епископга)

Изн беринг икки оғиз сўз демоқликка.

Е п и с к о п

Сўзла, фақат қисқа бўлсин.

Д ь я к о н а ё л

Манов ҳамшира
Холис хизмат қилсам дейди биродарига.

(Неофит қулни кўрсатади.)

Е п и с к о п

Қандай хизмат?

Д Ъ Я К О Н а ё л

Яъни унинг ўша хотини
Хўжайиннинг юмушига кетган пайтларда
Боласини ҳеч тортинмай қолдирсин эмиш,
Эмизармиш, юпатармиш кечами, кундуз.

Е п и с к о п
(ёш аёлга)

Худойимнинг олдида бу савоб иш, қизим.

(Ёш аёл бош эгиб қўяди.)

Д Ъ Я К О Н а ё л

Аёлингга айт, болани Кичик Жомега
Деодатнинг хужрасига келтириб берсин.
Унга энди Анцилодея ўзи қарайди,
Норастанинг боқимидан кўнгли тўқ бўлсин.

А н ц и л о д е я
(Ёш аёл майин овоз билан Неофит қулга.)

Рад қилмассан?!

Н е о ф и т қ у л

Қуллуқ, сингил.

З о д а г о н

Мен ҳам майлига,
Сал эскироқ бўлса ҳамки кийим бераман,
Модомики хўжайиннинг қарамас экан.

Н е о ф и т қ у л
(ўзини тутиб)

Қуллуқ, ҳазрат.

Е п и с к о п
(Гапни тузатган бўлиб)

Ҳазрат эмас, биродар дегин.

Н е о ф и т қ у л

Хўп, биродар!

С а в д о г а р х р и с т и а н

Айтишингча, тозаликни севар хотининг,
Уйинг эса ифлос экан, шунинг-чун сенга
Совун берай бепул, текин, ҳа, хўжайининг
Совунни ҳам аяр экан.

Н е о ф и т қ у л
(масхараомуз)

Куллуқ сизга ҳам.

Д ь я к о н

Эҳтимол, гоҳ қорнинг тўйиб овқат емассан.
Мажусийлар қулларига қарамас унча.
Садақага ош тортамыз, бозор кунлари
Келиб тургин. Қорнинг тўяр, кўнглинг ҳам ўсар.
Ҳурматинг ҳам маросимда жойида бўлгай.
Менинг исмим Агатофель, мойчиман ўзим,
Ҳовлимни ҳам ҳамма билар, топиб оласан.
Мажусийлар эса менинг ҳақимда доим
“Текин томоқ кимсаларга ош-нон бергувчи
Эси паст бой”, деб айтарлар. Вайсайди улар.

Н е о ф и т қ у л
(Дьяконга жавоб қилмайди, бошини чангаллаганича
бирмунча вақт тик туриб қолади.)

Кўргулик деб айтса бўлар мана бу ҳолни!
Тиланчи чол бўлиб қолдим ёшлигимданоқ.

Кимни қарғай? Кимга лаънат ўқийин ахир?
Ноилождан қарзи учун мени пуллаган
Отамними лаънатлайин? Харидорними?
Ё бўлмаса ушбу бадбахт, қора дунёга
Шўрпешона бўлиб келган онни қарғайми?

Е п и с к о п

Ношукурлик қилма бунча, ўзингни босгин,
Берилмагин кўп ҳам иблис васвасасига.
Мадад берай деса сенга биродарларинг,
Шаккоклигу ношукурлик қилмоқлик нега?

Н е о ф и т қ у л

Шу мададми? Юрагимни эзиб юборди!
Бир қара-чи, сен мана бу бемор аёлга.

(Анцилодеяни кўрсатади)

Арвоҳ дейсан! Хотиним-чи, менинг хотиним
Ёш ҳам соғлом. Фақатгина болам қаровсиз.
То хотиним сархушликда даврон суаркан,
Болам учун ўзгалардан, бечоралардан
Нон сўрайми? Жой сўрайми? Шу диёнатми?
Яланғочдан кийим сўраш, очдан нон сўраш —
Шу савобми? Яна мени ношукур дейсан...

Д ь я к о н

Садақани бой ҳам берар, камбағаллар ҳам.

Н е о ф и т қ у л

Ҳа, дарвоқе, унутибман, дўкондор оғам
Бепул совун бермоқчийди, олишим керак.
Ахир тангри висолига етганимиз дам
Биз қўлларнинг жулдур, кир-чир кийимларимиз
Бой-бадавлат иниларни хижолат этмас.
Ҳа, бундан ҳам зарурроғи, бозор кунлари

Қорнимизни тўйғизгани ошга борганда
Кир чопонни тоза жойга қўймоқ яхшимас.

(Зодагонга)

Совун учун ташаккур айт сен ҳам у зотга,
Чунки сенинг ҳузурингга борганим чоғлар
Оёқларим тоза бўлғай, жирканмассан, ҳа,
Христиан одатича, оёқларимни
Зодагоннинг ўзи ахир ювмоғи керак.

*(Зодагон ғазабланади, лекин билдирмайди, фақат
епископга қараб қўяди.)*

Е п и с к о п

(секин, бироқ шиддатли овоз билан)

Юрагингга кириб олган қандай ёвуз руҳ,
Нега ахир бу қадарли паст сўзлар билан
Ерга уриб қоралайсан қардошларингни?
Улар сенга нима қилди? Нима қасдинг бор?

Н е о ф и т қ у л

Аламимдан, ноилождан дод солмоқдаман,
Мен қул эдим, эркисиз эдим, тутқун бандайдим,
Энди бўлса тиланчи ҳам қилмоқчисизлар.
Истайсизки, энди ўзим ихтиёр билан
Шафқат сўраб, мадад тилаб қўл узатайин.
Истайсизки, ширин бўлсин ўша азият,
Истайсизки, енгил бўлсин ўша уқубат.
Истайсизки, лаққа тушсам гапларингизга
Енгил бўлиб қолар гўё менинг аҳволим.

Е п и с к о п

Биз сен билан суҳбатлашдик холис, самимий,
Худованднинг каломини солдик ўртага.

Н е о ф и т қ у л

Мен бўлсам-чи, ишонмайман гапларингизга,
Мадад бериш ниятингиз бўлсайди чиндан,

Меҳроб узра турган манов олтин ва кумуш
Ҳисобига этардингиз қулларни озод.

(Зодагонга)

Сен бўлсанг-чи, рухсат берсанг бўлгани эди,
Бир амаллаб топар эдик нон-ошимизни.

Е п и с к о п

Биз киммизки, ўзгартирсак тангри ҳукмини,
Ким қул, ким ҳур — тайин этиш бизларнинг ишмас.
“Фақатгина томоқ билан яшамас инсон,
Унга яна парвардигор каломи зарур”.
Хўш, не дейсан?

Н е о ф и т қ у л

Бу ҳали оз, унга яна ҳурлик ҳам керак,
Усиз умр — умр эмас, ғурбатдир холос.
Шунинг учун ғам-ҳасратим беҳад улугдир.
Сиз умримнинг эвазига кийим-бош, овқат
Ва қандайдир каломларни ваъда қиласиз.

Е п и с к о п

Барча калом бир хил эмас, тангри каломи
Одамларнинг мададидан кўра халоскор.

Н е о ф и т қ у л

“Сабр қилу бўйнингни эг” — ўша сўзларми?
Наҳот шулар озод қилса инсонлар руҳин.
Наҳотки шу сўзлар учун мўмин бандалар
Ҳайвонларга ем бўлади, қатлга борар?

Е п и с к о п

Одамларни азиятга жалб этган сўзни
Инсон тили этолмайди асло ифода.

Н е о ф и т қ у л

У қандай сўз?

Е п и с к о п

Тангри сўзи!
Ҳар бир нарсанинг,
Тирикликнинг ибтидо-ю, интиҳоси у.
Бу оламда худо битта — қодири ғаффор!
Мажусийлар худо дея сифинган зотлар —
Иблислардир ё кўп борса маккор малаклар.
Биз уларнинг йўриғига қулоқ солмаймиз,
Қутқуларин тингламаймиз, шу боисдан ҳам
Тинчлик бермас улар бизга...

Н е о ф и т қ у л

(Епископ сўзларига қувлик билан қўшимча қилади.)

“Шунинг учун ҳам
Кураш олиб боргин бандам, зулматга қарши”
Шундоқмиди парвардигор ўгити, ҳазрат.

Е п и с к о п

Бу гапларга яна битта илова керак:
Бўйин эгиб, сабр билан курашгаймиз биз.

Н е о ф и т қ у л

(заиф овозда)

Ҳеч нарсага тушунолмай қолдим мен яна,
Бўйин эгиб курашгаймиз... Бовар қилмайман.

Е п и с к о п

Бандалармас, руҳлар билан курашгаймиз биз,
Хоқонларни, подшоларни эътироф этиб,
Ҳурматларин ўз жойига қўямиз сўзсиз.
Фақат маккор малакларга иқрор эмасмиз,
Биз уларга бош эгмаймиз, рўйхуш бермаймиз.

Н е о ф и т қ у л

Хоқонлару подшолар ким? Баттар-ку улар
Ҳатто ўша иблисларнинг югурдагидан.

Е п и с к о п

Эътиқодда улар ғайри бўлиши мумкин,
Лекин бошлиқ сифатида, тангридан элчи.

Н е о ф и т қ у л

Қайси тангри? Улар қайси тангридан элчи?

Е п и с к о п

Худо битта, у каломдир, у муҳаббатдир.

Н е о ф и т қ у л

Хоқонларни, подшоларни, зодагонларни
Ва қулларга ҳоким бўлган бой кимсаларни
Тепамизга юборган ҳам ўша тангрими?

Е п и с к о п

“Парвардигор назаридан холи шавкат йўқ” —
Умри фоний ҳокимлару жаҳонгирларнинг
Қиблагоҳи, шаҳаншоҳи ёлғиз худодир.
Адолатга раҳна солса бирортаси гар,
Бизлар эмас, ёлғиз худо жазосин берар.
“Ёлғиз ўзим қасоскорман”, — дер холиқ қудрат.

Н е о ф и т қ у л

Қачон келар ўша қасос?

Е п и с к о п

Бандаси билмас!

Н е о ф и т қ у л

Балки қайта келганида улуғ пайғамбар,
Тангри ҳукми жорий бўлса юз берар бу ҳол?

Е п и с к о п

Шундай бўлар, маҳшар келар, охират келар.

Н е о ф и т қ у л

Ундан кейин нима бўлар?

Е п и с к о п

Уюр битта-ю
Чўпон ўзи битта бўлар.

Н е о ф и т қ у л

Унинг даврида
Бўлмасмикан хўжайинлар, ёрдамчи зотлар,
Бўлмасмикан у замонда фикри озоду
Амалда-чи қул бандалар, муте кимсалар?

Е п и с к о п

Мен билмайман, бу гапларни айтган эмаслар
На у Исо алайҳиссалом, на ноиблари.

Н е о ф и т қ у л

Гап бунда денг? Ундай бўлса ўша қутлуғ кун
Асти келмай қўя қолсин!

К е к с а қ у л

(бениҳоя қўрқинч билан)

Ё тавба, тавба!
Ўзинг асра бизни, тангрим, не демоқда у?

(Христиан жамоа ғазабга келади, гап-сўзларни англаб бўлмайди, ер ости масканининг қоронғи йўлаклари бўрон каби даҳшатли шовқин-суронлар билан тўлади.)

Е п и с к о п

(қўлини кўтаради, қаттиқ овоз билан)

Алъамон! Ё алъамон!

(Неофит қулга)

Эй, тавба қил, шаккок!
Бу имонсиз сўзларингни қайтариб олгин!
Бу дунёда тангри васлин тан олмаганлар
У дунёда маҳрум бўлмай висолдан мангу!
Ундай осий охиратнинг оташларида
Инграб ётар, ёниб ётар абадий, мутлоқ!

Н е о ф и т қ у л

Йўқ, йўқ, тавба қилмагайман, охират билан,
Азоб билан қўрқитмагин сен мени, ҳой чол!
Ҳар сониям азобмасми шундайликча ҳам!
Ҳар кун, ҳар дам, ҳар бир соат, ҳар дақиқада
Атрофимдан оху фиғон, нола тинглайман!
Юрагимни кемиради бешафқат ғашлик,
Ўша ғашлик олиб келган мени бу ерга!
Мен озодлик истагандим. Хўш, нима топдим?
Боқий роҳат ҳақидаги пуч хаёллару
Олий хилқат, қодир хўжа — худо ҳақида
Сафсаталар топдим холос. Ўша эмасми
То пайғамбар қайтгунича хўжайинларга
Ҳукмронлик ҳуқуқини топшириб қўйган.
Мана, сизнинг руҳингиз бу, ўлгандан сўнг ҳам
Токи маҳшар кунигача тангри қошида
“Бўйин эгиб, сабр билан” курашгайсизлар,
Мана бу қул,

(кекса қулни кўрсатиб)

Унинг руҳи шу қадар муте,
У ёқда ҳам ҳазратига қўрққандан эмас,
Виждон билан хизмат қилар.

(Савдогарга)

Мана бу эса
Тарозуга солиб тортар гуноҳ, савобни
Ва бизларга бир чимдимдан улашиб чиқар,
Мана бу-чи, (*дьяконга*) ҳафтада бир қавмларининг
Рухларига озиқ берар. Биз шўрликлар-чи?
Ҳазратининг қошидаги қул гадолардай
Епископнинг ишорасин кутиб турамиз.
Гапир деса гапирамиз, балки куйлаймиз
Подшоларнинг ҳомийсининг шаънига қўшиқ,
Аниғини билмайману, аммо қулликнинг
Чорасиз бир аҳволдан мангу у азоб —
Охиратнинг уқубати афзалроқ эрур.

Е п и с к о п

(*Неофит қулнинг гапини бўлишга бир неча марта уринади,
ҳассаси ила ерга уради, ғазабкор ва даҳшатли овози
Неофит қулнинг овозини босиб кетади.*)

Чекин бундан, тинчимга қўй, зулмат фарзанди,
Муқаддас бу жамоатни безовта қилиш
Сенга нечук зарур бўлди, эй иблисзода!
Чекин гумроҳ, чекин гумроҳ, чиққан уянгга!

Н е о ф и т қ у л

Чекинмайман, билиб қўй, сен ҳайдай олмайсан,
Ишонибман сенинг маккор ваъдаларингга,
Меҳр, оқибат, ором истаб келибман, афсус,
Сиз-чи, меҳру муҳаббатим заҳарлаб, ҳатто
Мени сўнгги оромимдан жудо қилдингиз.
Бу дунёда гуноҳ нима — мен билмас эдим,
Энди билсам — бахтсизлигим гуноҳим экан.
Ўлим мени азоблардан ва кулфатлардан
Қутқарар деб ўйлар эдим. Сиз бўлсангиз-чи,
Арзимаган гуноҳ учун дўзах азоби
Кутишини илк мартаба айтдингиз тўқиб.
Ҳатто менинг ҳимоям ҳам маҳрингиздадир,
Қавмларингга меҳрибон бўл деб ўргатдингиз.
Мутеликда қул хешларим кетмасин ўлиб,

Сиз уларга жон сақлашни ўргатинг энди.
 Шафқатингиз бахтсиз турмуш тўлови, холос,
 Шафқатингиз ғамимизга фақат ишора!
 Ё бўлмаса бегона бир аёл сутини
 Оналикнинг чин меҳри деб тортиқ айламоқ,
 Ё бўлмаса хотинимни тоза либос-ла
 Ҳар доимги ифлос уйга қайтаришдай гап.
 Менга нафсу нон керакмас, керакмас таскин,
 Менга фақат бешубҳа-ю беҳасад, бедоғ
 Севги керак, муқаддас ва покиза севги.
 Кўрай дейман ҳеч бўлмаса эрк шарпасини,
 Ҳеч бўлмаса менинг ўғлим ёки набирам
 Етсин дейман қуллик сўзи йўқолган кунга.
 Умидворман, шундай қутлуғ кун келадики,
 Зулматларни ёритар у ва инсонларни
 Хўжаларсиз, ҳазратларсиз ва саидларсиз
 Битта эркин жамоага айлантиражак.
 У жамоа йўлбарсларнинг ва бўриларнинг,
 Тулкиларнинг таъқибидан қўрқиб қочувчи,
 Ҳам мустабид бир чўпоннинг гапин уқувчи
 Пода бўлиб қолмас дейман, шуни қўмсайман.
 Руҳи ташна бир мен эмас, мендайлар кўпдир,
 Қул оғайним айтгандики, Тибр томонда
 Бош кўтарган сирли қуллар қароргоҳи бор.
 Эркисизликнинг занжиридан толиқиб улар
 Итқитмоқчи эмиш оғир бўйинтуруқни.

З о д а г о н

Айт-чи, халос бўлармикан улар бутунлай?

Н е о ф и т қ у л

Бир дақиқа бўлса ҳамки, озод бўлар-ку!
 Мен сизларнинг жамоада мангу озодлик,
 Мангу эрка эришмоқни ўйлаган эдим!
 Сиз-чи, ўша майингина бўйинтуруқни
 Бир дақиқа бўлса ҳамки, ололмадингиз.
 Абадий эрк ҳақидаги ўйдан воз кечиб,
 Қонли ишрат хусусида ўйласаммикан?

З о д а г о н

Хоч тагида шармандали ўлим ҳаққи, айт!

Н е о ф и т қ у л

Христианлар, айтингиз-чи, қачондан буён
Шармандали ўлим дейсиз бундай ўлимни?
Ҳатто ўша Масиҳи ҳам — пайғамбарингиз
Қароқчилар билан бирга хочга қапишиб
Жон беришдан уялмаган, сизга не бўлди?

Е п и с к о п

Хочни бизга азиз этган, табаррук этган
Пайғамбардир, аммо шаҳид қароқчилармас,
Пайғамбарни қароқчилар халос этмаган,
Балки ҳазрат халос этган қароқчиларни.

Н е о ф и т қ у л

О, шундай денг? Агар ўша қароқчиларнинг
Қони у кун тўкилмаса, пайғамбарингиз
Самовотда ҳоким бўлиб юрмасди балки.
Сабр-тоқат, мутелик ҳам аллақачонлар
Ўчиб кетган бўлармиди ернинг юзидан?
Оёқ-қўли михланган у исёнкорларнинг
Арвоҳлари даҳшат солиб юрмасди балки.

Ё ш х р и с т и а н й и г и т

Бизнинг учун оёқ-қўли хочга михланган
Пайғамбар деб жон беришлик қўрқинчли эмас.

Н е о ф и т қ у л

Лекин у зот бу кулфатни нечун тортганлар?
Бизни дучор қилиш-чунми қайта азобга?
Халоскор куч қайда ўзи? Ким ёрлақайди?

Е п и с к о п

Худо ўзи ёрлақайди, бандалар эмас,
Имон ҳаққи вужуд кетса — ҳеч нима қилмас.
Исо ахир бизлар учун бор вужудини
Насиба деб бағишлади. Фақат сен каби
Маккор қуллар бу тухфанинг қадрига етмас,
Бекор кетар сендайларга табаррук тортиқ.

Н е о ф и т қ у л

Хўш, бизлар-чи, мажусийлар истаги дея
Қурбон бўлиб кетмадикми бекордан-бекор?!
Сен айтганча, бизга қуллик тамғасин босган
Подшолар деб ўлмоқдамиз қанча-қанчамиз.
Хоч кўрсатган йўллардан биз асрлар бўйи
Босиб ўтган масофани ким ўлчаган, хўш?
Оқаётган қонимизнинг ҳисоби борми?
Қанча-қанча худоларнинг расул лашкари
Ердан кўкка ўша қонни кечиб чиққанлар.
Шу бебаҳо ва қайноқ қон қачонга қадар
Оёқости бўлар экан беқон зотларга?
Майли, Исо одамлар деб ҳатто қайтадан
Ўз илоҳий ва муқаддас қонин тўкса ҳам,
Қатра қоним бермам унга, алишмагайман.
Кўкда худо биттами ё тўртта-бештами,
Уч юзтами, тўрт юзтами, саноғи йўқми —
Менга зарра зарурати қолмади, билсанг.
На подшо деб, на хоқон деб, на Олимпдаги
Мустабид деб жон беришни истарман бу чоқ.
Фақатгина одамларни муте қилмаган,
Қул қилмаган Прометейга таъзим этаман.
У инсонни ваъда эмас, ўт-оташ билан
Нурлантирди, курашларга чорлаб яшади,
Золимларни ҳазрат эмас — золим атаган
Ва шунинг-чун азоб чеккан Прометейга,
У баҳодир Прометейга таъзим этаман.
У қурбонлик тиламайди, аммо жонимни
Унинг йўли, иши дея беришга шайман.
Майли, бир зум юрагимда оташ ҳис этай,
Майли, бир зум бўлса ҳамки, қул бўлиб эмас

Эркин бўлиб, хур бўлиб мен яшаб кўрайин,
Озод бўлиб яшайин-чи, худоларга тенг,
Ўлимга ҳам тик бораман ва хоч тагида
Жон бераман кудуратсиз, бахтиёр туриб.

(Анцилодея инграй бошлайди.)

Н е о ф и т қ у л
(эркалаб)

Кўз ёш нечун? Нимадан сен даҳшатга тушдинг?
Ёки қаттиқ сўзлар айтиб хафа қилдимми?
Ранжишингни истамасдим, ишонгил, сингил.

А н ц и л о д е я

Ранжитганинг йўқ сира ҳам, раҳмим келмоқда,
Ачинаман, ўлим кутар сени.

Е п и с к о п

Йиғлама!
Бу маккор қул кўз ёшинга арзимас тақир,
Прометей руҳига у қул бўлаётир.
У-ку, иблис, азал-абад шаккок бир илон.
Манов қулга энди сира марҳамат бўлмас,
У ўзини ҳалок қилди. Кетайлик энди,
Эзгуликка юз тутайлик, куфрдан йироқ.

Н е о ф и т қ у л

Ҳақиқат деб, озодлик деб, қуллика қарши,
Сизга қарши мардонавор бош кўтараман!

*(Жамоа аъзолари қўлларида шам билан чиқиш йўлагига
томон юрадилар. Олдинда епископ. Неофит қул бошқа
йўлакдан, бошқа томонга ёлғиз ўзи кетади.)*

Т а м о м

ЕНЬЁ ХЕЛЬТАИ

СОҚОВ РИЦАРЬ

Шеърӣ драма

Қ а т н а ш у в ч и л а р :

Петер Агарди	Беатриче
Селия	Нарделла
Беппо	Марцио
Карлотта	Тариби
Монна Меа	Руҳоний
Жанетта	Зиндонбон
Матяш	Даҳшатли Лайош
Пьетро	Жаллодлар
Жонглёр	

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Монкольеридаги Селия саройининг иккинчи қаватдаги зали. Зал тўрида улкан дуб эшик — асосий кириш йўли. Ўнг томонда ҳам шундай эшик. Чап томондаги уч зина ёпиқ, кенг айвонга олиб чиқади. Ўртадаги дераза ланг очик. Айвонда мўъжаз стол, кресло. Зал ўртасида катта стол. Атрофида стуллар. Чап девор томонда каттакон сандиқ. Улкан чўян қандил, шамлар... Зални қуёшнинг қирмизи нурлари ёритиб турибди. 1481 йил, аммо зал безаклари анча қадимий. Деворда авлиёлар портрети ҳамда Селиянинг марҳум эри сурати осиглиқ. Хонанинг саранжомлиги бу уй бекасининг дурустгина дидидан дарак беради. Селия ва унинг дугонаси Монна Меа залнинг ўнг бурчагида камин олдида кашта тикиб ўтирибдилар. Карлотта бекаси қошида, скамейкада ўтириб, калава чуватади. Жанетта айвондаги креслода кўчани кузатмоқда. Қисқа жимлик.

С е л и я
(каштадан бош кўтариб)

У ҳали ҳам шу ердами?

Ҳамма Жанеттага юзланади.

Ж а н е т т а
(бош ирғаб, мавхум)

Қайдам!

К а р л о т т а

Тонгданоқ
Келишини канда қилмас, худо бермиш кун
Тура бериш жонига ҳам тегмайди мундоқ.

Ж а н е т т а

Соя каби роса ўжар, иқболи нигун.

К а р л о т т а

Қайда бўлмай ҳозирдир у, тайёрдир у ҳам,
Таъқиб этар эртаю кеч қадам-бақадам.
Хонанишин ўтирмасам чора йўқ бўлак.

М о н н а М е а

Ибодатга чиқмагандинг! У айбдор демак!

С е л и я

Ва чиқмайман бундан буён. Биларсиз ахир,
Соя каби эргашар у изимдан тагин.
Уят, номус деган нарса йўқ унда тақир.
Тангрига у муҳаббат деб ёлборар ҳорғин.
Не деган гап унинг учун нажоткор Исо,
Мен азобда қовриламан, у-чи ёнимда.
Мен беозор тиловатни бошлайман, аммо
У термулиб ғалаёнлар қўзғар жонимда.
Хоч қошида юкинаман букиб тизларим,
У-чи, мендан узмайди ҳеч суқли кўзларин.
Хочнинг ғамгин суратидан узаман нигоҳ,
Ҳаяжоним қачонгача яшираман, оҳ.

(Қоронғи чўка бошлайди.)

М о н н а М е а
(хўрсиниб)

Ҳасад деган балодан мен йироқ эрурман,
Аммо шундоқ таъқибни мен ҳавас қилурман.

Ж а н е т т а
(ҳамон дераза олдида)

Кун ҳам ботди, ошиқ эса кутмоқда ҳамон.

С е л и я
(Бир оз ҳовлиқиб)

Тура берсин! Кун ботишин кузатгай ҳайрон,
Нега энди сен ишқибоз! У менга ошиқ.
Бас, Жанетта, тура берма балконда ортиқ.

К а р л о т т а

Балкон тагин макон қилган эртадан то шом,
Қўлларини қовуштириб тура беради.
Оҳ чекади, воҳ чекади, мафтун батамом,
Ишқ оташин оғушида юра беради.
Кўзлари ҳам нигорондир...

С е л и я
(қатъий)

Карлотта, бас қил!

К а р л о т т а

Кўзлари-чи, шундоқ яхши, шундоқ мафтункор,
Шаҳло кўзлар, назар солса — ҳасратинг бекор.
Шўрлик рицарь азоб тортар...

С е л и я

Ўз ишингни бил!

(Карлотта жим бўлади, ича бошлайдилар.)

Ж а н е т т а

Эртаю кеч шу ерда у, бечора ошиқ,
Бирорта сўз аймақликка қилолмас журъат.
Бардоши ҳам маҳкамликда мрамрдан ортиқ.

С е л и я

Чидолмайман, юзларим ҳам ловиллар, уят!
Чидолмайман, қачонгача, о, парвардигор,
Исканжага олар мени номус билан ор.

М о н н а М е а

Қаҳрингни мен тушунаман.

С е л и я

(ловиллаб)

Йўқса нетайин!
Қайда бўлсам у ҳам келар албатта, тайин.

Ж а н е т т а

(Қайтиб тушади)

Ташвишини қиялпсанми?

С е л и я

(жержигандай)

Унингми? Асло!
Олижаноб ўз номимни ўйлайман фақат.
Одамларнинг топганлари ғийбат ва иғво,
Ишонтириш мумкин эмас уларни ҳеч вақт.

(деразага ишора қилиб)

У ҳали ҳам шу ердами? Даф бўлсин тезроқ!

М о н н а М е а

Кимлигини билмайсанми?

С е л и я

Билишни ҳам истамайман!

М о н н а М е а

У рицарь бироқ.

Ж а н е т т а

Унчалик ҳам қари эмас, оти, ҳа, оти...

К а р л о т т а

У Агарди Петер эрур, мажордир зоти.

М о н н а М е а

Неаполнинг қўшинида ёшлиқдан аскар,
Қўрқув нима билмаган у қонли жангларда.

Ж а н е т т а

Шамширларнинг жарангидан завқ олган аксар.

К а р л о т т а

Қутлуғ Ерга кетмоқчийди,
Кетмас, агарда...

С е л и я

Тилингни тий! Хабар топса улфат бекалар
Маломатга қолурман мен! Мулзам этарлар!

К а р л о т т а

Маликамнинг иродаси мен учун қонун.

Ж а н е т т а

Шаҳримизда яшагувчи ҳар бир фуқаро
Бокира, пок аёлларни билгай мутлақо.

Сен уларнинг орасида энг бокираси,
Дахлсиздир сенинг номинг, гапнинг сираси.
Исо учун қурол тутиб эринг ҳам ахир
Мажусийлар билан жангда бўлганди ҳалок.
Ҳаётинда йўқдир хуллас зарра ғубор, кир.

М о н н а М е а

Парвардигор меҳри билан қалбинг эрур пок,
Ибодатдан бўшамайсан, софсан ҳамиша.

Ж а н е т т а

Италия сенинг билан фахр этар ҳар чоқ!

К а р л о т т а

Фариштасиз!

М о н н а М е а

Фариштасан! Чиндан фаришта!
Билиб қўйгин, бу дунёда фақат сен учун
Қайтмагайман керак бўлса ўт ва сувдан ҳам!

С е л и я

Қулоқ солинг, айтсам сизга гапнинг тўғриси,
Бордир мендан афзаллар ҳам.

Ж а н е т т а

Сен танҳо санам!

С е л и я

Шундоқ эса, мен эмасман бунга сабабкор.

Ж а н е т т а

Фақатгина бир нарсани тушунмам, бекач,
Шунча сеҳру малоҳатни жам этган дилдор
Ишқ оташин зуҳур этмай яшаса яккаш?

С е л и я

Холи чоғлар варақлайман Инжилни бот-бот,
Унда айтган, ким енголмас васвасни агар,
Мадад бергай ва қўллагай тангри — қодир зот!

К а р л о т т а

Дилингизни фақат севги бездирмасин сал,
Беваликда бўш тўшакни билурсиз афзал.

Ж а н е т т а

Бунақанги бокиралик нархи қимматмас,
Марҳум эринг ҳурматин ҳам бажо этдинг, бас.

М о н н а М е а

Менинг эрим бору, қийин у билан яшаш.

Ж а н е т т а

Ёнамиз биз эр қошида мум шамга ўхшаш.
Бирдан маъшуқ пайдо бўлса — не қиламиз, хўш.
Тиловатдан кўра бўса лаблар учун хуш...

С е л и я

(жирканиб)

Вой-вой! Нима демоқдасиз! Уят-ку, уят!

М о н н а М е а

...Ажойибсан, қаттиққўллик қилмагин аммо.
Бир нарсага сира шубҳа этмасман фақат,
Ким ошиқдир — кечиргайдир тангри-таоло.

Қўнғироқ овозлари. Аёллар чўқинади.

Ж а н е т т а

Қоронғи ҳам тушди буткул.

М о н н а М е а

Тиқишим ҳам бас,
Қоронғида каштага ҳеч кўзларим ўтмас.

С е л и я
(ўрнидан туриб)

Дарҳақиқат, тун ёйилди, қоронғи ҳар ёқ.

(Карлоттага)

Фурсат бўлди, бора қолгин, фонарларни ёқ.

(Карлотта чиқади)

Хуш қолингиз, энди чиқиб ибодат қилай,
Худойимдан сиз учун ҳам марҳамат тилай.

(хонасига чиқади)

М о н н а М е а

Ибодатга чиқди яна! Ё тавба! Тавба!

Ж а н е т т а

Тиловатга мукка кетган! Мисоли телба!
Ер билан кўк орасида масофа узоқ.
Бизнинг қилган ибодату муножотга то,
Эваз учун бир мукофот бергунча само
Жуда узоқ муҳлат керак, тоқат бўлар тоқ.

(Дераза ёнига боради.)

М о н н а М е а

Кетмабдими?

Ж а н е т т а

Йўқ, кетмабди, ўша-ўша ҳол!

М о н н а М е а

Йўқса унга ишора қил, ишора дарҳол.
Рўмолчангни силкита қол.

Ж а н е т т а

Эвоҳ, тун оғди,
Рўмолча ҳам қоронғида кўринмас чоғи.

(Карлотта шам кўтариб киради.)

К а р л о т т а

Мана, мана, шамни ушла, шам тут у ёнга!

(Жанетта шамни кўтаради.)

К а р л о т т а

Баландроқ тут, мана бундай.

М о н н а М е а

Кўрдингми? Хўш?

Ж а н е т т а
(зинадан тушаётиб)

Ҳа!

М о н н а М е а
(кўксига қўлини босиб)

Оҳ, ғалати бўлаяпман! Наҳот бир бало
Юз берса-я... Биз ҳақмизми, ноҳақмизми ё?

Ж а н е т т а
(елкасини қисиб)

Нима бўпти? Ошиққа мен ёрдам қилурман,
Гарчанд менга ошиқмас ул, буни билурман.

К а р л о т т а

Бундоқ холис хизматлардан даромад катта,
Шойи билан қимматбаҳо мато-ку тайёр.

М о н н а М е а
(*кўрсатади*)

Маржон мана...

Ж а н е т т а

Мана узук.

К а р л о т т а

Ҳозир, албатта,
Хизматкорни киритсак гар, юз танга ҳам бор.

Ж а н е т т а

Хизматкорга эшикни оч, Карлотта, тезроқ!

Карлотта чиқади.

Юрак ютиб киролса бас хизматкор аҳмоқ,
Қолган гапни ўзи билар, бизлар четдамиз.

М о н н а М е а

Селянинг дили зора эриб батамом
Ниш кўрсатса юрагига бизлар эккан дон
Ва тўй бўлса!

Ж а н е т т а

Бизларга ҳам мўл совға-салом!
Ҳозирча жим, оғзимизга солайлик толқон.

Карлотта билан савдогар кийимида сандиқча
кўтарган Беппо киради.

Б е п п о

Оҳ, нақадир гўзал ҳамда саришта даргоҳ!

К а р л о т т а

Секин! Секин! Овозингни чиқарма ногоҳ!
Билиб қўйгин, бизнинг бекач шовқинни суймас,
Шовқинда у самовотнинг ҳисларин туймас.

(эшик томон юриб)

У ибодат қилаётир!
Чиқса-я шу зум.

Б е п п о

Мен ғоятда зийракдирман, жавобгар ўзим!
Сизга холис ёрдам учун ташаккур катта.

К а р л о т т а

Хизмат қилдик, ҳа, азият чекдик, албатта.

(Жанетта, Монна Меа эшикни пойлайди.)

Б е п п о

Сизни рози қилажакмиз, ташвиш тортманг ҳеч,
Хўжам — олтин ҳадя қилгай, мен эса ўпич.
Бу хамирнинг учидан бир патир.

(ўнади)

Ёмонмас!

К а р л о т т а

(чўчиб, тисарилади)

Биласан-а не ёқишин, балосан, нокас!

Б е п п о

Бекачинга ёқмоққа ҳам этади кучим,
Минг-минг латиф сўзлар билан тўладир ичим.

Ж а н е т т а

Кўп сафсата сотаверма! Оғирроқ бўл, ҳой!

Б е п п о

(қўлини силтаб)

Аёл зотин биламан мен — мисли беш бармоқ!
Аёл зотин энг зўри ҳам мақтасанг қиттай,
Гапларинга, ҳеч шубҳасиз, солгайдир қулоқ.
Аёл зотин кўнгли бордир фақат мақтовга,
Мақтов уни осмонларга кўтарар ҳатто.
Кўнгил берар аёл зоти ҳатто меровга,
Мақтасанг бас — лабларингда ширин, хуш садо.
Ўзида йўқ хислат учун гердаяр агар
Худо урган букурни ҳам гўзалсан десанг.
Ювошгина фаришта де бўлса у маккор,
Аҳмоғига — ақлинг офтоб мисолсан десанг,
Бесўнақай аёлга-чи, хушбичимсиз де,
Харсангтошдай зил-замбилин болу пар дегин.
Бузуқисин учратсанг гар ахлоқин мақтаб
Покизалик бобида сен яксарсан дегин.
Кар, соқовин кўрсанг агар — гапирмай мақта,
Кўрларига шивирлагин: “О, кўзи чақноқ”.
Ипириқчи аёлни сен гўзал деб ата,
Ростгўйсан де учраса гар ёлғончи аҳмоқ.
Қадди шамшод деб атагин букур кампирни,
Енгилоёқ хотинларни дегил вафодор,
То кўзгуга боқиб ўзи ечгунча сирни
Мен жуфтакни ростлагайман, иш беш, не ғам бор.

М о н н а М е а

Аммо бизнинг Селиямиз ақлли, зийрак,
Ёлғон-яшиқ гапларинга учмайди асло,
Мақомига кўникмакка мажбурсан бешак.

Ж а н е т т а

Даргоҳидан қувлайди у сени шу асно!

К а р л о т т а

Ҳа, самога қаратилган бекам ҳар сўзи,
Наинки у ёлғонларинг эшитиб турсин.

Б е п п о

Фақатгина нон эмасдир инсон ризқ-рўзи,

(сандиқчани шапатилаб)

Беканг манов сандиқни бир очсин-да, кўрсин!

(сандиқчани очади. Аёллар ютоқиб боқади.)

Ж а н е т т а

Бебаҳо-ку!

К а р л о т т а

Туюлмоқда менга ҳам шундоқ!

М о н н а М е а

Венеция тухфалари!

Ж а н е т т а

Оҳ, дурлар порлоқ!

М о н н а М е а

(очкўзлик билан)

Маржон, узук...

К а р л о т т а

Тақинчоқлар.

Ж а н е т т а

Бир-биридан соз!
Ёқутлари ярашаркан менинг сочимга,
Аммо улар меникимас, омад йўқ бир оз.

К а р л о т т а

Манов тошда етти хил ранг жамулжам бўлмиш,
Бундақа ранг йўқ ҳаттоки камалакда ҳам.

Б е п п о

Бунинг бари бекангизга нисор этилмиш,
Шунақанги сахий эрур соҳибим, хўжам,
Лекин айтсам булар ҳали закалот, холос.

Ж а н е т т а

Қабул қилиб олса ҳали!..

Б е п п о

Шундоқ ҳам олсин!

(сандиқчани ёпади)

Ибодатин тугатсин-чи, вақт ўтсин бирпас.
Сўнгра манов гавҳарларга назарин солсин.
Турли шубҳа-гумонлардан бўлай то узоқ,
Бир-икки бор сўкинг мени, кейин сарбасар
Такрорланг-чи қани бир бор, мен кимман, чироқ,
Касби корим нима ўзи?

К а р л о т т а

(ўргатилгани бўйича)

Сизми? Савдогар.

(Беппо маъқуллайди)

Ҳар хил буюм тарқатасиз уйма-уй юриб.

М о н н а М е а
(Эшик туйнугидан қараб, бирдан тисарилади)

Жим бўлингиз!

Ж а н е т т а

Ана холос!

М о н н а М е а

Селия келар!

С е л и я
(Беппога хўмрайиб)

Ким бу одам? Жавоб беринг бақраймай туриб!

К а р л о т т а

Буюмлари хўп сифатли! Савдони билар,
Турли тилла безаклари кўрсатди бизга.
Узуклари ҳам бор экан...

С е л и я
(қатъий)

Айтганман сизга.
То бу уйга рухсатимсиз кимса кирмасин,
Буйруғимни бекор қилмоқ бўлдингми ё сен.

К а р л о т т а

Ўйловдимки...

Б е п п о

Биласанми, хоним афандим,
Бу борада у гуноҳсиз, фақат мен айбдор.
Сенга турли буюмларни этмоқ-чун нисор
Эшикни оч дея бунга ўтинч қилгандим.

Бир қарагин, сандигимда бор экан нима?
Жавоҳирлар! Ярмин сотдим! Бу — ярмигина!

Ж а н е т т а
(ишора қилиб)

Селия, бир қарагин, ғалат унсурлар!

С е л и я

Не бўлса ҳам, булар бари қақир-қуқурлар!

(Карлоттага)

Иблис бизга жўнатибди сурбет элчисин,
Ҳайдаб чиқар уни тезроқ, ҳайда бунни сен.

(Карлотта Бенпога яқинроқ юради.)

Б е п п о
(ёлбориб)

Тўққиз ою тўққиз кунким тинмай йўл босдим,
Тўққиз ою тўққиз кунким манзилга шошдим.
Флоренцияда бўлдим, Неапол, Римда,
Бола-чақам қолиб кетди қутлуғ Туринда.
Матоларим олгин, майли, кўп сўрамасман,
Олмасанг ҳам ихтиёринг, ҳеч қистамасман.
Турин эса ҳали узоқ, илҳақ хотиним,
Шошмоқдайдим ҳузурига билмай ҳеч тиним.
Қийнаб қўйди мени аммо йўл харажати,
Боз устига, бошимда бор қарзнинг кулфати.
Бовар қилгин, оҳ, бекачим, шафқат қила қол,
Майли, ярим нархин сўрай, сотиб ола қол.

С е л и я

Савдогарнинг одатдаги аврашлари бу.
Кўтар қақир-қуқурингни!

Ж а н е т т а

Уқмадингми, ҳў...
Жўна бундан!

Б е п п о

Майлику-я...

М о н н а М е а

Даҳанаки жанг!

Б е п п о

Балки сизга бахт берарди бу тошлар, аттанг...

К а р л о т т а

Арзимаган нарса балки бунинг тошлари,
Гар фойдаси бўлмаса ҳам йўқдир зарари.

С е л и я

(жозибали)

Балки булар қизиқ сизга — хизмат аҳлига,
Керак эмас, тупурдим мен бунинг барига.

М о н н а М е а

Кўз ташласанг бўлармиди бир қур, азизам,
Бу тошларнинг ҳар биттаси — санъат чинакам.

Б е п п о

(ҳовлиқиб)

Гўзаллиги бир ўлканинг гултожи бўлган,
Сенга эмас, тагин кимга келтирай молим.
Сен жаннати бир аёлсан, мулки Италиян
Сендай зотни кўрмаган ҳеч, комил имоним.

(сандиғини очади)

Қара, бекам: увол бўлмас назаринг асло,
Зумрад рангин кўзларингга қиёс этгин, о,
Қайси бирин ранги ўткир? Босфорлик заргар
Шакл берган бу зумрадга.

С е л и я
(кўз ташлаб)

Тошингни қўтар!
Маънисини йўқ мақтовларинг довдиратолмас.

Б е п п о
(бош ирғаб)

Ўлай агар, манов узук, мана бу олмос
Нархи сени чўчитмасин, сўровим арзон.
Сени ботир, қўли очиқ дердилар, ишон!
Довдирадинг тошларга бир назаринг ташлаб,
Муҳтожликда ночор қолган йўқсилга ўхшаб!

С е л и я

Доно одам муҳтожликни четлаб ўтажак,
Кўп хомтама бўлаверма, эсим бут, хуллас,
Беҳудага вайсамаклик кимга ҳам керак.
Сандиғингни қўлтиқла-ю, жўна энди, бас!

К а р л о т т а
(уни туртиб)

Бўлди энди.

Б е п п о

Майли, аммо нега туртасан?

(Қоқилиб йиқилади, жавоҳирлар тўкилади.)

Учовлон хотин саросима ичра овозлари чиққач,
Беппога терс турган Селия қайрилиб қарайди.

Ж а н е т т а

Вой худойим, вой худойим! Лат емадингми?

Б е п п о

(инграб, базўр туриб)

Йўқ, ўрнимдан бир амаллаб тура олдим-ку!
Бойликларим сочилибди ҳар ёнга, ўҳ-ҳў.
Йиғиб олай, балки сиз ҳам қарашворарсиз.

Учовлон аёл энгашиб, тошларни йиға бошлайди.
Селия ҳайрат ва ҳаяжон билан тошларга назар солиди.

С е л и я

Ҳаммасини топдингизми?

Б е п п о

(санаб)

Йигирма ва бир,
Аммо қайда барчасидан йирик жавоҳир?!

С е л и я

(тошни оёқ учида суриб)

Ол тошингни, энди ортиқ кутмасман, баттол,
Тошларингни йиққан бўлсанг тезроқ жўнаб қол.

Б е п п о

(тиз чўкиб)

Менинг манов жавоҳирим баридан қиммат,
Вужудидан қон оқади мисли жароҳат.
Дилимизга Эрот солган яра-чи, бироқ
Қолган барча яралардан эрур оғирроқ.
Жавоҳирнинг бу қирраси — қиз назаридек,
Буниси-чи, ҳаё билан боққан паридек.
Бунисида тонг шуъласи турибди порлаб,
Бу қиррада шароб ранги, бунда ақиқ лаб.

М о н н а М е а

Ол, азизам, тезроқ уни сотиб ола қол!

Ж а н е т т а

(ҳаяжони ортиб)

Ола қолгин! Сотиб олгин майли ҳаммасин,
Баланд эмас деяпти-ку нархи навосин,
Омад келган пайти-ку бу, қўйиб юборма.

(шивирлаб)

Манов ақиқ тошни аммо бериб юборма.
Кейин уни пуллаш мумкин.

М о н н а М е а

Фойдаси билан.

Ж а н е т т а

Қанийди, оҳ, пулим бўлса...

С е л и я

Қани, не дейсан?
Олсаммикан? Ўйлаб кўрсам — ёмон тош эмас.

Ж а н е т т а

Ола қолгин!

С е л и я

Шу ёқутни оламан, майли!

М о н н а М е а

Бамисоли олов каби ёнади бу лаъл.

Ж а н е т т а

Феруза-чи. Осмон ранги, тошларнинг асли,
Буни ҳам ол. Йўқса илиб кетишар тугал.

К а р л о т т а

Ёмон эмас назаримда мана бу зумрад.

М о н н а М е а

Бу узук-чи.

С е л и я

(қулоғини бекитиб)

Истамайман эшитишни ҳам.
Олай майли шу ёқутни! Қанча тўлайин.

Б е п п о

Ола қолгин! Нархими... хўш, мен сенга айтсам,
Ярми, йўқ, йўқ, тўртдан бири. Савдо шарт эмас.

С е л и я

Нархини айт?! Жавобини кутиб турибман.
Қанча дейсан?

(Беппо елкасини қашийди.)

Гапир қани, хўш?

Б е п п о

(Аёлларга кўз қисади. Улар узоқлашади.)

Олти, етти, саккиз, тўққиз... Йўқ, бу кетмайди,
Ҳисобдан ҳам чалғиб кетдим, иш ҳеч битмайди.

(атрофга қараб)

Биз бу ерда кўпчиликмиз...

С е л и я

Улар дўстларим,
Бекитгулик сирим йўқдир улардан асло.

Б е п п о

Биз-чи, яъни савдо аҳли сақлаймиз ирим,
Хуфия ишни хуш кўраман мен ҳам доимо.

К а р л о т т а
(муғомбирона)

Кўзларингни ўйиб олмай, ҳой сен, лўттибоз.

М о н н а М е а

Вайсаб олсин бу савдогар, майлига бир оз.

С е л и я

Сен, Карлотта, ҳамён келтир.

К а р л о т т а

Ҳозир-да, бекам!

Учовлон аёл Селия хонасига кириб кетадилар.

С е л и я

Нархини айт! Қанча тўлай?

Б е п п о

Текинга!

С е л и я

Ёлғон!
Муғомбирлик қилмоқдасан яна сен, шайтон.

Б е п п о

Ўлай агар, гапларим рост, тошларни сенга
Чин юракдан тортиқ қилгум, яъни текинга.

С е л и я

Тўхта, тўхта! Тушунмадим, бу нечук савдо!
Зумрад, ёқут бир-биридан афзал ва аъло.
Сен эсингни еб қўйгансан! Ё мен гарангроқ.
Сахийлик бу — тошқин ҳисли қалбларга хосдир.
Савдо аҳли бунақа иш қилмайди, бироқ,
Бу ерда бир ҳийла бордир!

Б е п п о

Сен мени кечир,
Тортиқ берган мен эмасман.

С е л и я

Шундоқми ҳали!

Б е п п о

Боз устига — мен ўзим ҳам ўзиммас мутлоқ.

С е л и я

Сен бўлмасанг — ким экан у валломат, қани?!
Ҳа, тушундим!

Б е п п о

Фаҳмладинг! Агарди Петер,
Хўжайиним, мажор йигит, хўп азамат эр,
Совға-салом билан мени сенга юборди,
Бир нигоҳинг у йигитнинг ҳаёти, дарди.

С е л и я

Оҳ, ярамас, худо урган сурбет қўшмачи,
Қандоқ журъат қилиб келдинг! Қани, шошма-чи.
Ҳой одамлар!

(эшикни очади)

Сени бурда-бурда қилдирай!
Қаёқдасиз, дугоналар, азизларим ҳой,
Келинг тезроқ, келинг тезроқ! Шарманда бўлдим.

Б е п п о

(бепарво)

Айтилганки, юмшатингиз ғазабни доим.

С е л и я

(ғазабкор)

Сен ҳали ҳам шу ердами, оҳ, иблисзода!

Б е п п о

(тиз чўкиб)

Раҳм қилгил, қасам ичай ёруғ дунёга.
Раҳм қилгил, менга эмас, менгамас асло!
Ўша мажор йигитига раҳминг келсин, о!
Сенинг битта нигоҳингга зор бўлган бир зот,
Ҳажринг билан ўлиб кетар, ачингил, ҳайҳот!

Жанетта аёллар билан киради.

Ж а н е т т а

Чақирдингми?

Пьетро бошқа эшикдан киради.

П ь е т р о

Не гап, бекам?

С е л и я

(бирдан иккиланиб)

Керакмас ёрдам!
Чиқа беринг.

У л а р ч и қ а д и л а р .

(ҳануз тиз чўкиб турган Беппога)

Тур ўрнингдан.

(Беппо туради.)

Кет энди сен ҳам!

Бундан буён на черкову, кўчамда бир дам
Қорасини кўрсатмасин ановининг!

Б е п п о

(тошларни йиғиб)

Аттанг!

Шундоқ гўзал, ёш йигитга ачинмоқдаман,
У жон-дилдан севар сени.

С е л и я

Қанчалик ишим!

Б е п п о

Қани, айт-чи, биласанми, у зот ўзи ким?
Сени Павел черковида кўргандан буён
Жудо бўлди оромидан мутлақо, инон!
Ишқ дардини қандай қилиб енгсин бечора,
Кечалари уйқу нима, сира билмайди,
Уволига қолажаксан, ўлади шўрлик.

(тошларни йиғади)

С е л и я

(кифтини қисиб)

Бўлмаган гап!

Б е п п о

Қиё боқсанг қолади тирик.

Мовий, ажиб шафақларга боқиб кечалар,

Такрор этар сенинг номинг неча-нечалар,
Фақат сенинг ёдинг билан қаршилар тонгни,
Шафаққаю гулга қиёс айлар чехрангни.
Эҳтирослар оловида қоврилиб жуда
Висолингга талпинади, аммо беҳуда.
Шундай экан бечоранинг аччиқ қисмати,
Унга насиб қилмаётир севги нусрати.
Сени севса найласин у? Қайда ихтиёр,
Ановларни севсинми ё?..

(аёллар турган хонани кўрсатади)

Ё парвардигор,
Лойиқ эмас булар унинг муҳаббатига,
Ундан кўра тушган афзал дўзах қатига.
Ҳар жиҳатдан ўзинг гўзал, олижанобсан,
Марҳамат қил, бечорага кўргиз инсоф сан.
Фақатгина битта сўзинг унга тўтиё,
Фақатгина битта сўзинг.

С е л и я

(жаҳл билан)

Қандоқ беҳаё!
Фақатгина бир сўз дейсан? У-чи ялтироқ
Тошлар бериб гуруримга қўймоқчи оёқ.
Аёл меҳрин қитмирликка кўрмасмиз раво,
Сенинг вайсақ гапларингда ҳикмат бор аммо,
Ҳалолликнинг қошида гар қолсак бетамиз
Тустовуққа турли тошлар ҳадя этамиз.
Лаққа тушар, шунинг билан ишлар битади,
Мингга гапдан совға кўпроқ таъсир этади.

Б е п п о

Тўғри, лекин хўжайиним унақа эмас,
Унинг дили покизадир, ишқ билан пайваст.
Манов тошлар таважжуддан белги, шунчаки,
Ол, мана бу ёқутни ол, бир чечак каби,
Бирор нарса таъма қилмас эвазига у,
Муҳаббатин изҳор этиш — ундаги орзу.
Кўнгли учун бир сўз десанг нима қилади?

Сен учун ҳам икки карра савоб бўлади:
Танҳоликда ҳеч курса бир мулоқот қилгил,
Гапларимга ишон, бекам, гуноҳ бўлмас, бил.
Кўксидаги аламлари тўкилсин бир бор,
Этажаксан йўл олдидан уни бахтиёр.

С е л и я

Гуноҳ ишга қўл урганим била туриб ҳам
Олижаноб йўл тутайми?

Б е п п о

Рости гап, бекам,
Кўнгилчанлик борасида гапларинг ёлғон.
Садақани гуноҳ демас ҳеч ким, ҳеч қачон.
Бешафқатлик бирла шараф қўшилиб наҳот
Бир кимсани маҳв этса? Одил самовот
Тангри бир кун сўрар сендан унинг жонини,
Нима дердим, хайр, бекач!

(сандиқчани ёпади)

С е л и я
(хурсанд)

Тўхта! Айтгин-чи.

(Беппо дарҳол тўхтайдди)

Гапинг демак...

Б е п п о

Севади бешак!

С е л и я

Бошқа гапни айтмоқчиман. Унинг юраги
Демак мутлоқ покизадир! Ёлғиз тилаги
Азбаройи кўнгил ишин этмоқлик бажо,
Совғалардан, демак, фақат шулдир муддао?

Б е п п о
(кўкка қўл чўзиб)

Қасам ичиб айтаманки, худди ўшандоқ!
Мадонналар ҳаққи, сени севади мутлоқ!

С е л и я
(гапини бўлиб)

Такрор айтай, муҳаббат бу ҳавойи нарса,
Хайрихоҳ бир сўз кутмоқда мендан у эса.
Майли, унга оқ йўл тилаб қолсам бўлади.

Б е п п о
(хурсанд)

Ишонтириб айтаманки, ҳозир келади.

(сандиқчага яқинлашиб)

Қайтармассан ҳар нечук сен холис совғани.

С е л и я
(бир оз иккиланиб)

Қайтармайман! Лотта, қани, ҳамённи келтир!

К а р л о т т а
(кулиб)

Буюринг, бекам!

С е л и я
(Беппога ҳамённи бер дегандай)

Ол, сеники.

Б е п п о
(муғомбирона)

Ололмайман.

С е л и я

Олгину яшир.

К а р л о т т а
(шивирлайди)

Тилла ҳамён.

Б е п п о

Бекам, ташаккур!
Дил туғёним ором топди, шукр ҳайтовур.

(Беппо ҳамённи Карлоттага ирғитади, яшириб қўй дея ишора қилади. Карлотта кулимсираб ҳамённи яширади. Беппо Селия этагини ўпади.)

С е л и я
(киноя билан)

Беморингга бергин, то у топширмасдан жон.

Б е п п о
(қувноқ)

Ҳозир, ҳозир! Унга малҳам этурман эҳсон!

П а р д а

ИККИНЧИ КЎРИНИШ

Ўша ерда. Қандиллар ёниб турибди. Деразада оғир дарпарда. Саҳна кимсасиз. Саҳна тубидаги эшик очилиб, Пьетро кузатувида Петер ва Беппо кирадилар.

П ь е т р о

Буюрингиз, аммо лекин кутгайсиз бирпас,
Келганингиз ҳақида мен хабар берайин.

П е т е р

Хўп!

(Пьетро таъзим қилади, Селиянинг эшигини қоқади).

Ўлжасини кутган каби тозилар бесас
Булар уни қўриқлайди! Ғоятда марғуб!
Италия осмонида топган бахтим у.

Б е п п о

Ўзингни бос! Бўлаверма кўпам серғулу!
Чиқиб қолар дилбаринг ҳам!

П е т е р

Кўражакман, оҳ!
Беппо, ўзинг аҳволимдан бўлиб тур огоҳ.

(уни қучади)

Наҳот унинг саройида турибман ҳозир?!

(қисқа пауза)

Тезроқ чиқса қани эди! Типирлар юрак!

Б е п п о

(елка қисиб)

Бўлаверсин майлига деб меҳмон мунтазир,
Ясан-тусан билан хоним банд бўлса керак!

П е т е р

Маккорликни йиғиштир, ҳой! Валдирама кўп.

Б е п п о

Худо ҳаққи, ушбу ҳолдан хурсандман ғоят!
Яъни дилбар маликамиз ғоятда маҳбуб,
Аммо аёл — хуш ёқишни хоҳлар ниҳоят!

П е т е р

Оҳ, севиклим!

Б е п п о

Аммо лекин аёллар айёр.
Мусофирсан бу шаҳарда — мажорсан яъни.
Чалғитарлар — бўлмагин сен қанчалар ҳушёр.
Сув ичкизмай қайтарарлар дарёдан сени.
Баъзилари қасамни ҳам йўяр ҳазилга,
Сен бўлсанг-чи, лаққа тушиб юрасан.

П е т е р

Асло!
Мен ёш бола эмасман, йўқ, ишон гапимга,
Умримда мен кўрмаганман қанчалар савдо!
Қасрларни забт этиб ва душманни қуршаб,
Қайралгандир курашларда менинг шамширим.
Тумтарақай халқ ҳар ёнга қоча бошлар зап,
Уйлар эса ёна бошлар, қизлар — асирим!
Таниш менга бунақанги ўлжа мазаси.
Гоҳо-гоҳо севганман ҳам, бўлганман жазман.
Аммо ушбу ҳолатимнинг йўқдир қиёси.
Самовий ҳис қаршисида буткул ожизман.
Кўрган чоғи тилларимда қотар каломим,
Олмос каби севги ёнар қалбда тамоми.

Б е п п о

Аммо сени огоҳ қилиб қўяйин, жаноб,
Сен мутлақо тўғригўйсан, сен олижаноб.
Бу ерда-чи, ҳаёт бошқа, эҳтиёт бўлгил,
Ўз оёғинг ўзинг чалиб, бўлиб қолма қул.
Хонимнинг мен феълин кўрдим, байталдай асов,
Юмшатгунча, ростин айтсам, ўлиб бўлдим-ов!

П е т е р

(қўл силкиб)

Ҳасратларим айтиб солсам — эриб кетади!

Б е п п о

Эркак зотин кўрган чоғи ранги ўзгариб,
Қизаргувчи қиз боланинг йўриғи бошқа.
Бу-чи, аёл эс-ҳушини ололган йиғиб,
Маккор ва қув! Гапларингга учмайди лаққа!
Энг расвоси — у бевадир! Жуда хатарнок.
Аллақачон битта эрнинг бошини еган,
Сендан нима тилайди у — билмадим бироқ.

Б е п п о

Унга бўлсин бор бисотим, деганим-деган.

(Эшик очилади.)

Бас қил, ўзи келаётир.

Б е п п о

Майли, мен кетдим,
Пастда сени пойлаб турай, омадинг кулсин.
Фақатгина шошилмагин, шошилма, иним,
Азонгача сени пойлаб турганим бўлсин.

(Кетади.)

Пьетро эшикни очади, Селия икки аёл билан
кириб келади.

П е т е р

(таъзим қилиб)

Маликаи муҳтарама...

Селия Петер совғаларига муҳтож эмаслигини кўрсатмоқ-
чидай ниҳоятда безаниб олган.

С е л и я

Салом, баҳодир!
Кин йўқ асло юрагимда, куттирган бўлсам.

Ж а н е т т а

У ибодат қилиб олди.

С е л и я

(аёлларни кўрсатиб)

Танишинг, лутфан.

П е т е р ва аёллар ўзаро таъзим қиладилар.

Довруғингиз борасида нимайки билсам
Эшитганман мен мана шу дугоналардан.
Хонадоним қоидаси анча қатағон,
Қиблагоҳим — эрим қазо қилгандан буён —
Шу онгача бирон эркак бирор-бир нафас
Менинг юксак остонамдан ўтолган эмас.
Коҳишларим тинглай олган фақат тўрт девор,
Сизни дарҳол қабул қилиш эди кўп душвор.

П е т е р

Ҳамиша ҳам интизорман, ҳар қачон кутгум,
Сизнинг ушбу марҳаматга таъзимлар этгум,
Жангларда мен ботир эдим, ҳозирча фақат
Журъат эта олурманми...

С е л и я

(қувватлаб)

Этурсиз журъат!

(Петер бир зум каловланади)

Хўш, дил сирийн очингиз-чи, қулоқ илармиз?

М о н н а М е а

Балки бизлар...

Ж а н е т т а

Бир мажорга кўплик қилармиз.

П е т е р

Сизнинг пичинг бориб етар аниқ нишонга,
Аммо ундан не таъсир бор мажруҳ бу жонга,
Мен оғирроқ бир жароҳат олганман ахир.

(бурилади, жимлик)

М о н н а М е а

(Селияга)

Балки бизлар кетсак бўлар?

С е л и я

Кетманг, тўхтаб тур!
Рицарь энди сўзлаяжак турфа хил гаплар,
Шунчаки бир гуфтигўйлик бўлмаса агар,
Агар унинг гапларига бовар қилсак биз,
Нега унинг муножотин тингламайсиз сиз?
Шундаймасми, азиз рицарь?

П е т е р

Шундоқ, маликам!
Турфа сўзлар орасида энг аъло, кўркам,
Оддийгина сенинг исминг, номинг бўлади.
Рухсат этсанг, такрорласам кўнглим тўлади.

Ж а н е т т а

Ўлай агар, рицаримиз гапга кўп чечан!

П е т е р

(Селияга)

Энг покиза, соф туйғулар кимда мужассам?
Бари-бари сенда эрур, сенда, азизам!

С е л и я

Хўш, рицарим, бир-биримиз таниб ҳам олдик.

(аёллар ўтиришади)

Эшитдимки, юрагингда ҳасрат ва оғриқ,
Изҳори дил этсанг менга бўлармиш малҳам,
Аммо бунинг чораси ҳеч бормикан, қайдам!
Христиан бурчимизни этайлик адо,
Баҳол-қудрат дардларингга излайлик шифо.
Сўзла, қани!

П е т е р

Оҳ, сўзлашдан номусдир зўрроқ
Ва сўз демак сукунатдан кўра оғирроқ.
Менинг чашми селобимга бовар қилсайдинг,
Кўз ёш тўксам дилим бўшар, агар билсайдинг.
Уйқу нима, ором нима билмайман сира,
Фақат ёлғиз ёш тўкаман ёстигим узра.
Айтай десам ҳасратларим, гапнинг сираси,
Кўзларингда порлар муздай рад ишораси.
Ахир айтмоқ чораси йўқ, дилимда не бор,
Сени қандай севишимни этолмам изҳор.

С е л и я

Етар, етар! Алаҳлаш, ҳа, шу бўлса керак.
Муҳаббатдан сўз очдингми?

П е т е р

У — олий, юксак!

С е л и я

Ҳа, муҳаббат! Менинг учун ҳавойи бир сўз...

Ж а н е т т а

Унинг гапин тингласанг гар — англайсан, шаксиз.

С е л и я

Керак эмас! Пешлайверма, бари бефойда,
Менинг битта жавобим бор ҳар зум, ҳар жойда:
Муҳаббатим гўрда ётар аллақачонлар,
Бу аҳдимдан қайтаролмас ҳеч ким, ҳеч қачон,
Фулу солмас юрагимга ўтли гирёнлар,
Ҳасратимга бегонадир севги, ҳаяжон.
Менинг ботир Орландомни билгансиз албат?

М о н н а М е а

(суратга қараб хўрсиниб)

Оҳ, қанчалар олижаноб эди-я у зот!

С е л и я

Рицарь эди! Авайлади мени умрбод!

Ж а н е т т а

Етти одам оғиз солди — рад жавоб олди,
Улардан сўнг яна бири топилиб қолди.
У Нерино!

М о н н а М е а

Унча-мунча йигитмас аммо!

Ж а н е т т а

Рад жавобин олиб кетди ўша ҳам аммо!

П е т е р

Муҳаббатга даргоҳинг оч ҳеч курса бир бор,
Наҳотки ишқ хотираси — мисли зиндонбон
Эркак зотин ҳузурингда этса бунча хор?
Хотира деб совиб кетса наҳот қайноқ қон?!

С е л и я

Оғзингни юм, ҳаддан ошма, такаббур одам!

П е т е р

Хотиралар соясида яшайсан, аммо
Чинакам бахт, ҳаловатдан бўлиб мосуво?!

С е л и я

Эркакларнинг ҳар гапида бир мурод аён,
Керак эмас гуноҳ тўла у ширинзабон.
Янгиликми сиз сўйлаган севги изҳори
Ёки юзлаб изҳорларнинг битта такрори?
Ёлборишу аврашларга уста барингиз,
Дарё бўлиб оқар паққос кўз ёшларингиз.

П е т е р

Марҳаматли хоним, бунча шафқатсиз бўлманг,
Менинг юрак ришталарим бесабаб юлманг.
Биз, муҳаббат рицарлари, ишққа фидойи,
Тақдир юки елкамизда бордир киройи.
Ҳар қандайин ғанимларга берурмиз барҳам,
Ватан қадар биз содиқмиз муҳаббатга ҳам,
Улар учун қайта-қайта жангга кирурмиз,
Севишни ҳам, ўлишни ҳам лойиқ билурмиз,
Умидвормиз аммо-лекин, ёришгай осмон,
Биз интилган нурли шафақ порлар бегумон.
Қанча йироқ бўлмасин йўл ахийри бир кун
Ноил бўлгай муҳаббатнинг хайри биз учун.

С е л и я

Тугатдингми?

П е т е р

Биз рицарлар гапга ҳам довмиз,
Аммо сизнинг қошингизда кўпроқ соқовмиз.

Гапиришни агар менга айласанг тақиқ,
Сукунатга банди бўлиб тургумдир ортиқ.

С е л и я

Айбдор ким? Сен-ку ахир қизиққон ва ёш,
Абадий тунд бир музликка урмоқдасан бош.
Сен изимдан юрдинг севиб, қадам-бақадам,
Мен-чи, сенга ташламадим ҳатто назар ҳам.

П е т е р

Сени сира айбламасман, севаман фақат,
Ҳақсан: виждон олдида мен гуноҳқор минбаъд.
Сен бўлсанг-чи, ёш боладай тоза, бегубор,
Менинг эса ғамим яна қўпайди бисёр.
Суҳбатингга муштоқ бўлиб келгандим бунга,
Нетай, сени йўқотгайман энди мангуга!
Нега ахир кўрсатгандинг аввал рухсоринг,
Тузатмайсан шафқат билан берган озоринг,
Порлоқ чашминг умид тунин ёритди нега?

(қисқа пауза)

Ёрим бўлсанг, оҳ, турмушга чиқсайдинг менга.

С е л и я

Наҳот гапга тушунмасанг, менга ҳеч кимса,
Демак, сен ҳам керакмассан, ўз ҳолимга қўй.
Жавоҳирмас, менга фақат танҳолик бўлса,
Раҳмим келди, шу боисдан кўрсатгандим рўй.
Файри инсон каби сенга туюлсам наҳот?
Дунё кенгдир, қўпдир унда не қадди шамшод,
Мендан кўра гўзаллар ҳам оз эмас, ишон.

П е т е р

Алал-абад юрагимда қолди шу армон.
Бошқа нарса керак эмас менга мутлақо.
Сен ҳаммадан гўзалроқсан, гапим бор аммо:

Агар хунук бўлганингда, букур ва баттар
Ўшанда ҳам севар эдим сени муқаррар.

(Хайрлашув ишорасини қилади.)

Худо ўзи паноҳида сени асрасин.

С е л и я

Сенга раҳмим келар, айтсам гапнинг сирасин.
Қўлга олгил ўзни энди, дадил бўл чунон,
Тангри ўзи мушқулингни айласин осон.
Унут мени, худо ўзи ёр бўлсин сенга!

П е т е р

Шукр дейман, сен марҳамат айладинг менга,
Ўзуригга бўла олдим лоақал бир бор,
Бироқ энди бир шафқатинг аяма, дилдор!

С е л и я

Тилагинг не? Сўз бераман — айламасман рад,
У дардингга даво эса — топилмас минбаъд!

П е т е р

Пьемонтда бир одат бор, жуда қадимдан,
Ўзи жуда жўн бўлса ҳам, ғоят таъсирчан.
Меҳмон билан хайрлашиб қоларкан мезбон,
Уй бекаси чин юракдан, бир сингилсимон
Меҳмонининг лабларидан олади бўса.
Севги яшар менинг шўрлик қалбимда эса.
Сенинг порлоқ ўйинг билан дилни ўрайман,
Кетаётиб фақат битта бўса сўрайман.

С е л и я

(чўчиб)

Билмай қолдим, бундай ҳолда не қилмоқ лозим?

Ж а н е т т а

(тез)

Афв этгайсиз, рост, чиндан ҳам қадимдан-қадим
Шундақанги бир одат бор.

М о н н а М е а

Монкальер, Турин
Виоятлар тан олади шу одат турин.
Аждодларнинг удумларин ёдга олингиз,
Риоясин икковлашиб еча қолингиз.

Ж а н е т т а

Интиқ бўлиб сўраяпти, ўпич бера қол,
Рад қилсанг, бил, анчагина гуноҳ бўлади.
Яхши эмас урф-одатни этмоқлик поймол,
Бундай гуноҳ кўп фалокат бошлаб келади.

М о н н а М е а

Унчалик ҳам жиддият-ла боқма бу ишга,
Қайтиб келмас ўпичингни қайтиб беришга.

Ж а н е т т а

Урф бўйича ўпишмоқлик гуноҳмас асло,
Хўшлашганда рўмолчани силкишдай гўё.
Анов-манов нарсани у сўраётганмас,
Тилагани битта ўпич, битта ўпич, бас.
Хайрлашгин унинг билан ва лекин дастлаб
Унинг қайноқ лабларига қўяжаксан лаб.

М о н н а М е а

Гапинг тўғри!

С е л и я

Ха, сўз бердим, буни одат дер!
Бўса учун мен тайёрман, Агарди Петер!

(Аёлларга ишора қилади. Улар чиқиб кетади. Петер Селияга яқин боради. Аммо Селия уни тўхтатади.)

Тўхта бир зум, эҳтиросинг олгил жиловлаб,
Аллақачон бўсаларни унутгандир қалб.
Мен тайёрман айламоққа марҳамат-шафқат,
Аммо бордир менда ҳам бир талаб, яъни шарт!

П е т е р

Мен у-бу деб ўтирмайман! Талабингни айт!

С е л и я

Мудҳиш талаб қўйсам-чи мен? Эҳтимол, у пайт
Истагингдан қайтажаксан беролмасдан дош.
Қайдам, рицарь, этарсанми шартимга бардош?

П е т е р

(жилмайиб)

Қани, айт-чи, қанақа шарт?

С е л и я

Ўйлаб кўр аввал,
Ҳанузгача ўтган гаплар эрмақдир тугал.
Айлантирмоқ бўлиб ҳатто менинг бошимни
Беҳудага ишга солдинг турли тошингни.
Энди бир шарт қўййинки, у сенга синов,
Бундан ортиқ совға ҳам йўқ, йўқ ортиқ синов.

П е т е р

Сенинг учун бор бисотим, ҳаётим кафил,
Фақатгина бўса шартин очиқ баён қил.

С е л и я

Қасам ичгил!

П е т е р

Маъбад ҳаққи, қасам ичаман.
Қасамимда турмасам гар, жондан кечаман.
Майли, ҳалол жанг пайтида шамширим синсин,
Майли, мени ғаним тараф бойлаб, қул қилсин.
Бўғизлашсин, майли, мени бамисоли мол,
Майли, ажал панжа урсин, келмагай малол.
Фақатгина бузмагайман ичган қасамим,
Шартинг айтгин, бажармоқлик қасамим маним.

С е л и я

Сўз бердингми! Бўлди энди!

(Петернинг бўйнига осилиб, икки бора ўпади.)

П е т е р

(бўшашиб, хириллаб)

Талабингни айт!

С е л и я

Бундан буён, майлига, сен қайда юрасан —
Уч йилгача сўз демайсан, соқов бўласан.

(Петер қалтириб кетади.)

Лабларингга босдим ҳозир қайноқ лабимни,
Муҳрадим демакки мен айтар гапингни.
Уч йилгача бирор сўз деб очмассан оғиз,
Уқдингми, хўш?

(Петер таъзим қилади.)

Фаму кулфат келса ҳам шаксиз,
Орзу борми, армон борми, не бор дунёда,
Сўз билан сен этмагайсан фикринг ифода.
Қаҳқаҳанг ҳам, бўзлашинг ҳам ботин бўлғуси,
Сабр-тоқат ва бардошинг метин бўлғуси.

Бесас, бедил, бамисоли тунги зиндон бўл,
Ташландиқ бир қудуқ каби ғафлат макон бўл.
Сукунатнинг зимистондай мозори бўлгил,
Ўз тилингнинг жаллоди бўл, тунд зори бўлгил.
Ҳозиргина, оҳ, рицарим туриб ёнимда
Қасам ичдинг, айтган сўзинг турар ёдимда.
Пайти келди ва бошланди даҳшатли фурсат,
Бўса сўраб ҳузуримда чекдинг кўп ҳасрат.
Муҳаббатим дарвозасин сен очмоқчийдинг,
Дўстларингга буни айтиб мақтанмоқчийдинг,
Ана, энди оғзингда қулф, чоранг йўқ бўлак,
Қасам ва урф нималигин сен билсанг керак.
Турли-туман бойлик билан ўрадинг мени,
Хатто дадил хотинликка сўрадинг мени.
Менинг лазиз лабларимдан бўсалар олдинг,
Аммо мудҳиш қасамга сен боғланиб қолдинг.
Уч йил чида, уч йилгача чиқарма садо,
Сийлагайман бу уч йиллик сукутни, аммо!
Розимисан? Чидаганга чиқарган, рицарь.

(Петер сўзсиз таъзим қилгач, чиқа бошлайди.)

Тўғри жавоб қилдинг, шоввоз!

П а р д а

УЧИНЧИ КЎРИНИШ

Ўша жойда, бир йилдан сўнг. Қуёшли баҳор куни. Селия, Жанетта, Монна Меа ва Карлотта қадимий бир қўшиқни ўрганмоқдалар. Уларнинг овози парда кўтарилгунча эшитилади. Улар ҳамишагидек сўзана устида энгашган, зериккан бир ҳолда.

Т ў р т о в л о н

(куйлайдилар)

Юрак йиғлар, кўксимда ғам,
Дилимда бир туғён бор.

С е л и я

(Уларни тўхтатиб, қулоқларини бекитади.)

Эҳ, ёлгонга кўп устасиз!

(Улар қўшиқ айтишдан тўхтайдилар.)

М о н н а М е а

Қанақа ёлгон?

С е л и я

Ўрганолмай оворамиз анчадан буён.
Куйи бўлса изтиробли.

Ж а н е т т а

Нерино, ҳай-ҳай,
Неаполдан олиб келмиш сен учун атай.

К а р л о т т а

Теримни шил, ўлай агар, ўрганолмадим.

(кулишади)

С е л и я

Қулоқ борми?

К а р л о т т а

Бор!

(Унинг қулоғини Селия ушлаб кўради.)

М о н н а М е а

(бўйсунган ҳолда)

Қайтадан бошлаймиз тагин.

С е л и я

Сизлар менинг ишорамга қилинг эътибор,
Тўрталамиз баб-баробар бошлаймиз такрор.

Т ў р т о в л о н
(куйлайдилар)

Юрак йиғлар, кўксимда ғам,
Дилимда бир туғён бор.
Кетди йироқ азиз ҳамдам,
Ундан дарак йўқ зинҳор,
Қайтарсанми, дўсти нажот?
Сенсиз менга йўқ ҳаёт...

(куладилар)

С е л и я

Энди сал-пал ўхшаётир.

Ж а н е т т а

У кўҳлик йигит!
Муסיқада жўр бўлсайди — яхши чиқарди.

К а р л о т т а
(энтикиб)

Ширин йигит!

М о н н а М е а

Жозибадор.

С е л и я
(тунд, жаҳлдор)

Ҳаддан ошмангиз!
Худ-беҳуда валдирашиб, бўлманг гуноҳкор.

(тикишни кўрсатади)

Ип чуватиб имиллаймиз бир йилдан буён,
Кўрмайсизми, тикишимиз битмайди ҳамон.

Ж а н е т т а

Ростин айтсак жонга тегди шу ишлар бари.

М о н н а М е а

Монастирнинг хужрасида ётган мисоли.

Ж а н е т т а

Эртадан-кеч уй ичида, хонанишинмиз.

К а р л о т т а

Хаёл қилсак бирор фурсат бошқа нарсани,
Ўйлайманки парвардигор айбга буюрмас.

Ж а н е т т а

(деразадан қараб)

Яйраб юрсанг чаманзорлар бағрида, қани,
Олам баҳор оғушида, яшнаган, сармаст.
Биз бўлсак-чи, тикиш билан овора тун-кун,
Ўйнаб-кулиш бегонадир, эвоҳ, биз учун.

К а р л о т т а

Қартайганда мен художўй бўларман балким,
У пайт оташ нафас била иситмас ҳеч ким.

Кўчадан гўс ногора овози эшитилади.

Ж а н е т т а

Кўчаларда сайр этмоқда севги, муҳаббат,
Сен эса-чи, хона ичра сўлгин ва карахт.

Дерезани ланг очайлик, баҳор — ишқ демак,
Оча қолай, а, Селия.

С е л и я
(унча қаршилиқ қилмай)

Ёпсанг-чи, тентак!

Жанетта дерезани очади. Хонага қуёш нури, музика қуйи-
лади.

К а р л о т т а
(қизиқиб)

Ким экан у чалаётган?

Ж а н е т т а

Жонглёр, омадсиз!
Аммо-лекин оҳанглари майиндир, шаксиз.

Ж о н г л ё р
(қуйлайди)

Мажор рицарь бор эди
Ботирлардан ботирроқ.
Келди Мажористондан
Италияга бир чоқ.
Ошиқ эди бечора,
Юраги тилка-пора.

(аёллар куладилар)

Шўрлик мусофир ошиқ,
Чорасиз юрар эди.
Ёр эшигин тагида
Туну кун турар эди.
Бамисоли ярим ой
Кўнгли синиқ, ҳойнаҳой.

(Аёллар бир-бирларига қараб олишади. Селия ўзини ноқу-
лай сеза бошлайди.)

Шавкатли рицарь бир кун
Айтди: “О, соҳибжамол,
Битта бўса сўрайман,
Шартинг бўлса айта қол.

*(Аёллар дафъатан чўчиб тушадилар. Селия деразани
тез ёпишга ишора қилади.)*

Сенинг бир бўсанг учун
Не тиласанг берайин”.
Ёшгина бева эса...

*(Жанетта деразани бекитади. Музыка тинади, жимлик.
Аёллар бир-бирларига қарайдилар.)*

С е л и я

Менинг номим булғамоқчи бўлган ким, ахир,
Карлотта, тез ўша бадбахт жонглёрни чақир.

М о н н а М е а

Тилла билан оғзига ур, бас бўла қолсин.

Ж а н е т т а

Ҳикоясин сўзлаб берар, у кела қолсин.

Карлотта тезгина чиқади.

С е л и я

(Жанеттага қараб)

Булбул каби куйлайдиган муҳаббатми ё
Шармсизлик ифодаси — туйғу беҳаё?

(терс бурилади)

М о н н а М е а

(киноя билан)

Қайдам, қўшиқ сен ҳақингда эмасдир, балким.

С е л и я

Ёш бева дер! Хўш, ёш бева мен бўлмасам, ким?

Ж а н е т т а

(у ҳам киноя аралаш)

Ажаб эмас, фавқулудда ўхшаб қолса гар.

С е л и я

Деразамнинг нақ тагида куйлар дарбадар.
Ёр демайман, худо дейман кундузми-тунми,
Катта-кичик масхаралаб кулсин учунми?

(Ўйга толиб ўтиради.)

М о н н а М е а

Келган эди бу ерга у бир йил муқаддам.

Ж а н е т т а

(у ҳам фикрчан)

Ёвқур сарбоз, фазилатлар унда мужассам!
Изтироблар дарвозаси қошида бесас
Сўнгги бўса олган эди.

С е л и я

(бошини кўтариб)

Қийнамангиз, бас!

Ж а н е т т а

Юрагингдан урганмиди? Қўмсарсан бир оз.

С е л и я

Ўшаними? Бир мартаба кўрганман, холос.

М о н н а М е а

У ҳақида эшитмадинг демак ҳеч хабар?

С е л и я

Йўқ.

М о н н а М е а

Ва лекин билиб қолмиш жонглёр дарбадар.

С е л и я

Қисматидан беҳабарман унинг мутлақо,
Қаёқларда юрибди у? Кенг эрур дунё.
Тирикми у? Ким билади? Топдими ажал?
У ҳақда мен ўйламайман, ишон ҳеч маҳал.

Ж а н е т т а

Яна қайта келиб қолса рицарь мабодо
Уни қандай қаршилардинг?

М о н н а М е а

Ўшандоқми, ё...

С е л и я

(феъли айнаб)

Йўқ, эсимни емас эдим иккинчи марта,
Бўсани у жорий этган элга, албатта.
Йўқса дайди жонглёр уни билмасди ахир,
Эшитмаган бўлардингиз сизлар ҳам ҳозир.

Эшик очилиб, Карлотта ва Беппо киради. Беппо чолғу
асбоби билан, жулдур кийимда. Аёллар дастлаб уни танитай-
дилар.

Ж а н е т т а , М о н н а М е а

Беппо?

Б е п п о
(*таъзим қилади*)

Яъни худди ўзим, Беппо бус-бутун.

С е л и я

Бу — сенмисан? Масхарабоз, чайқовчи, маймун.
Лўттибозу қув, ҳийлагар, доғули, айёр,
Тайини йўқ ашулачи, сенмисан, маккор.

Б е п п о
(*ўзини оқлаб*)

Афв этгайсиз, мен шунчаки арвоҳ эрурман,
Оҳ, аввалги ҳолатимга қандоқ келурман.
Хўжам билан кўрдик қанча жангларки, қаттол,
Чап қўлимни яралади мажусий дажжол.

(*кўрсатади*)

Бундан бошқа жароҳат ҳам анча-мунча бор.

К а р л о т т а

Вой, худойим!

Ж а н е т т а

Ростданми, а?

М о н н а М е а

Кейин-чи? Кейин?

Б е п п о

Ундан кейин икков қолдик, жанг бўлди қийин.
Монквеверни тарк айладик, олишдик чунон,
Ғаним бизга, биз ғанимга бермадик омон.

С е л и я

Фақат икков қолдингизми?

Б е п п о

Икковлон эдик,
Лекин, хўжам, меҳрингизга зор бўлди, шўрлик.

С е л и я

Ишқ дардидан халос бўлиб, хўжанг бахтиёр,
Сен-чи, мени дoston қилиб юрибсан, ғаддор.

Б е п п о

Бир ҳафтаки, бу жойларда сарсон юрибман,
Кечир мени, дайдиларга шерик бўлибман.
Одамларнинг эътиборин тортмоқлик учун
Қўшиқ тўқиб, буни чалдим етганча кучим,
Энди эса чолғу-полғу менга не керак.

(Чолғусини синдиради.)

С е л и я

Сен бу ерга мадад сўраб келгансан, демак?

Б е п п о

Илтифот ё марҳаматинг менга нозарур,
Мен епископ Ранцанонинг тилмочи эдим.
Қочиб қолдим епископни чалғитиб базўр,
Ота-онам яшар бунда, кўргани келдим.
Энди эса хўжайинга борайин илдам,
Айтай, яшнаб кетганингни аввалгидан ҳам.

К а р л о т т а

Мақтовларни келиштирар Беппо, албатта!

С е л и я
(жилмайиб)

Унга бир оз ақча бергин — пул бер, Карлотта.

Б е п п о

Йўқ, керакмас, гар этигим йиртиқ ва ямоқ,
Садақани эп кўрмасман ўзимга бироқ.
Қарзларимни қайтаришар, бордир пулим ҳам,
Соҳибимга ёрдам бергин, яхшиси, бекам.

С е л и я

Яна қайта бошладингми? Хўжанг қайдадир?

Б е п п о

Тевтонларни қийратмоқда! Узоқ жойдадир.
Ҳайратомуз эрур унинг жасоратлари,
Қаршисида зир титрайди осийлар бари.
Қийратади ва айнаи вақт кутади ажал,
Уни бўсанг маҳв айлаган чунки бир маҳал.

М о н н а М е а

Макр тўла гаплардир бу!

Ж а н е т т а

Қуруқ сафсата!

С е л и я

Соҳибингнинг аҳволини ўртага солиб,
Балки менинг юрагимни юмшатмоқчисан?
Жангчи экан, ўқ ейди-да мағлубми, ғолиб,
Ўлади ҳам— модомики ёлланган экан.

Б е п п о
(кулиб)

Ким ёлланган? Нима дединг? Менинг хўжам-а?

Ж а н е т т а

Ҳа-да.

Б е п п о

Йўқ-йўқ, менинг хўжам энг жасур аскар.
У бор жойда унча-мунча ботир ҳеч нима,
Қирол билан улфатчилик қилади аксар,
Жангларда ҳам, кенгашда ҳам қирол йўлдоши,
Матяш билан ўйинларда, базмда бирга.
Йироқ-йироқ ўлкаларга доврўғи ошди,
Ҳузурида ҳатто Турчин қарайди ерга.

С е л и я

Шундоқ экан, нима уни қийнайди ахир?

Б е п п о

(бақираёзиб)

Гап шундаки, соқов бўлиб қолди соҳибим,
Оти — Петер Агардимас — Соқов Петердир.

С е л и я

(қўрқувда, титраб)

Соқов!

Ж а н е т т а

Соқов?

Карлотта, Монна Меа

(бир-бирига шивирлаб)

Соқов эмиш, шўрлик, безабон!

С е л и я

Қайси жангда тилидан у айрилиб қолди?

Б е п п о
(бошини чайқаб)

Карахтликдан.

(уйни кўрсатиб)

Ушбу уйда бўлганди меҳмон,
Ўша маҳал... бир йил бурун, тили йўқолди.
Унинг тилин излаб келдим Мажористондан,
Соҳибимнинг забонини сўрайин кимдан?

С е л и я
(тунд)

Қолган бўлса унинг тили бу уйда агар,
Марҳамат қил, ахтариб кўр, марҳамат, ахтар!

Б е п п о

Хўжайиним ушбу уйга кирдию бирров
Соқов бўлиб қолди шўрлик, чинакам соқов!

С е л и я
(қониқиш билан)

Қандоқ азоб! Соқов бўлиб қолмиш Агарди!

Б е п п о

Жуда оғир, жуда оғир рицарнинг дарди,
Гапирмайди у, вассалом, чиқармас садо!

С е л и я

Менинг айбим нима ахир?

Б е п п о

Гап шундаки, о,
Бўсадан сўнг соқов бўлиб қолди рицарим.

К а р л о т т а

Бас қил, Беппо, борми сенда ҳаё ва шарм.

Ж а н е т т а

Бўса тотли бўлган эди, ўзингда гап бор!

С е л и я

Аблаҳ! Қайсинг бу иғвони тўқидинг, айт-чи,
Ўзингми ё хўжайининг?

Б е п п о

Кечиргин, зинҳор!
Тушунмадинг, қайта бошдан такрор этайин,
Мутлоқ соқов бўлиб қолган, соқов хўжайин!
Соқов одам қандоқ қилиб сени айблаиди.
Оҳ, қанийди сенда ҳам қалб, юрак бўлсайди!
Хўш, у ҳолда не бўларди? Айт дилинг ёриб.
Ўзинг бориб даволардинг, ёнига бориб.

С е л и я

Ўзим бориб?

Б е п п о

Ҳа, борардинг Паннон томонга,
Қолаверса, узоқроққа, Мажористонга!

Ж а н е т т а

Сен эсингни ебсан буткул!

М о н н а М е а

Табибмас-ку у,
Беморни то даволаса тайёрлаб дору?

Б е п п о

Гапинг тўғри, унга теккан ғаройиб касал,
Табиб ёрдам қила олмас унга, филмасал.

Ж а н е т т а

Қанақанги дард экан у?

С е л и я

Қанақа дард, хўш?

Б е п п о

Хафақонлик, ҳасрат уни қийнайди нохуш,
Ўйлаймизки, унинг дардин даволаш мумкин!
Аммо қандоқ дори даркор? Аммо қай йўсин?
Касалми у ё атайлаб ичганми қасам?
Соқовлигин боиси не? Мутлақо мубҳам!

Ж а н е т т а

(Селияга нисбатан бирмунча шубҳа аралаш)

Бир озгина сирли экан касали...

С е л и я

Шундоқ!..

Б е п п о

Кимки уни даволаса, шу лаҳза, шу чоқ
Қиролимиз беражакдир бир этак олтин,
Матяш — яъни бизнинг қирол кўп сахий локин.

Ж а н е т т а

Ҳазил гапмас шунча бойлик.

С е л и я

Каттакон сийлов!

К а р л о т т а

Уддалолсам, даволардим мен уни дарров.

М о н н а М е а

Топилсайди бирор чора...

Б е п п о

Оҳ, қисмат золим,
Бош қотирди қанча-қанча бекалла олим,
Игналарин кўтаришиб дўхтирлар келди,
Не-не фолбин, маҳмадона учқурлар келди,
Келиб кўрди Европадан табиб — пўримлар,
Қолмади ҳеч қилинмаган ирим-сиримлар.
Ҳунарини аямади мунажжимлар ҳам,
Ўт ҳам, сув ҳам бўлолмади дардига малҳам,
Рицарь бесас, рицарь соқов, садо чиқармас.

С е л и я

Шифо топиб бўлармикан дардига, хуллас!

Б е п п о

Оҳ, маликам, тузалар у, гапнинг очиғи,
Керак унга муҳаббатнинг ширин қичиғи.
Севги унга қисмат эрур, сенга-чи эрмак,
Рицарь севар фақат сени, сен — шифо демак.

С е л и я

Гапни бунча оширмасанг.

Б е п п о

Истасанг дарров
Тилга кириб кетар эди қаҳрамон соқов.

С е л и я

Бўлмаган гап!

Ж а н е т т а

Гар кулгили бўлса ҳам, зинҳор,
Бекам, унинг гапларида мутлақо жон бор.

Б е п п о

Баҳодирни даволасанг — баҳукми тақдир,
Қирол Матяш назарига тушасан ахир.
Италия бўйлаб сенинг шонинг таралгай,
Ўйлаб кўргин, шуҳратингга имкон яралгай.

С е л и я

Эпларманми?..

М о н н а М е а

Ҳа, эплейсан!

Ж а н е т т а

Ўрнингда бўлсам,
Таваккал иш тутар эдим ўйламай ҳеч ҳам,
Ришарь учун эмас, балки илтифот учун,
Бахт-саодат келтирувчи мукофот учун.

С е л и я

Эпласам-ку дурустку-я.

Б е п п о

Эплашинг мумкин.
Маликага сингил бўлиб қолажаксан сўнг.
Паннонияда яшар гўзал қироличамиз,
Маликамиз, яъни тенгсиз Беатричемиз.
Кўп ҳурматли бўлажаксан балки саройда.

С е л и я

Хунарингни қилолмайсан, иблис, бу жойда!
Қани, айт-чи, эплалмасам агар дафъатан,
Бош кўтариб, нима деган одам бўламан?

Б е п п о

Модомики ишонмайсан ўзинга, бекам,
Айтиб қўяй, дарҳақиқат, оқибатни ҳам!

С е л и я

Хўш, хўш, қандай оқибатни айтмоқчисан, хўш?

Б е п п о

Шартга бошинг узиб ташлар Даҳшатли Лайош!

С е л и я

Лайошинг ким?

Б е п п о

Жаллодларнинг каттаси, зўри.

Ж а н е т т а

Нега аввал айтмагандинг, оҳ, ёвуз бўри.

С е л и я

Нега энди қатл этади?

Б е п п о

Ажабмас асло,
Қиरोлимиз жондан тўйди энди мутлақо.
Қайси табиб эпполмаса рицарни агар
Қирол айтди, боши кетар шаксиз, муқаррар.

С е л и я

Шафқат йўқми?

Б е п п о

Шафқат бор-у бойларга фақат.

С е л и я

Хўш, қанча пул афв учун бўлар инобат?

Б е п п о

Тирик қолай десанг агар — йигирма беш минг.

С е л и я

Дарҳақиқат, бир каллага арзийдиган нарх.

Ж а н е т т а

Арзийдими, йўқми — сенга бари бирмасми?

С е л и я

(шунчаки)

Ана, энди бу иш мени қизиқтирмоқда.

Ж а н е т т а

(қўрқув билан)

Эсу ҳушинг жойидами?

С е л и я

Қўрқма мутлақо!

Жон чекмасанг бирор зафар келибди қачон,
Жасурларга кулиб боқар омад бегумон.

(Беппога)

Айт, қўлимдан келармикан уни даволаш?

Б е п п о

Ишонаман, уддалайсан!

С е л и я

Мен ўзим яккаш,
Тилга солиб юборгумдир соқов рицарни.
Ва шуҳратим таралгайдир асрлар оша.
Қиролича Беатриче қошида, яъни
Мартаба ҳам орттираман шунга яраша.
Фақатгина ўжар рицарь тилга кирса, бас!
Эпларманми?

М о н н а М е а

Эпларсанми?

Ж а н е т т а

Йўқса, не бўлар?

С е л и я

(елка қисиб)

Не бўларди? Жаллод Лайош калламни олар,
Йигирма беш минг тиллани тўлайман ёки.
Ҳамроҳ бўлиб боражаксан, Карлотта, менга,

(Жанетта ва Монна Меага)

Сиз ҳам бирга боражаксиз Паннонияга.

(Карлоттага)

Тайёр бўлсин карета ва икки хизматкор!
Тангри қўллар, кимки бўлса гар эҳтиёткор,
Огоҳ бўлгил, йўлтўсарлар учрар, эҳтимол.
Эҳтиётдан яна уч-тўрт қўриқчини ол.

Ж а н е т т а

(қўрқиб кетади)

Вой худойим, қачон ахир йўлга чиқамиз!

С е л и я

Отлангунча бирор ҳафта ўтади сўзсиз.

М о н н а М е а

Бугун қай кун?

Ж а н е т т а

Бугунми, ҳа, душанба!

С е л и я

Демак,
Якшанбада тайёр бўлиб, жўнасақ керак.

К а р л о т т а

Қароқчилар бор эмиш, оҳ, ҳамма томонда.

Ж а н е т т а

Қўрқаяпман!

К а р л о т т а

Оҳ, йўқолиб кетсак ёмон-да!

М о н н а М е а

Етамизми ё етолмай тамом бўламиз?

К а р л о т т а

Учовлон ҳам йўлда балким...

Ж а н е т т а

Ҳалок бўламиз.
Боз устига қаҳратон қиш у ерда ҳоким.

Б е п п о

То боргунча келиб қолар баҳор ҳам, балким.

С е л и я

(дафъатан, қатъий, ўз-ўзига)

Ҳа, дарвоқе, йироқ сафар олдидан тайин,
Ҳазрат Пётр дуосини олиб қайтайин.
Тангри ўзи мадад берсин, қўлласин ғаффор.

(Беппога)

Сен-чи, нокас, қулф соласан оғзингга зинҳор.

Б е п п о

(қасам ишорасини қилиб)

Орамизда қолар бу гап, ишонинг, бекам!

С е л и я

Токи, рицарь боришимни билмасин ҳеч ҳам.

(қатъий)

Ишонаман мени кўргач ҳасрати тарқар.

(Беппога)

Сақлайсанми ушбу сирни, жавоб бер, овсар?

Б е п п о

(таъзим қилиб)

Ишонавер, о, маликам, шу қасам гаров.
Соҳибимдек мен ҳам бўлгум бутунлай соқов.

П а р д а

ТҶҢРТИНЧИ КҶҢРИНИШ

Австриядаги Хайнбург қасри. Қирол қабулхонаси. Ҳашам-ни яхши кўрадиган инжиқ итальян аёли Бе а т р и че нимқорон-ги бу хонани ўз дидига мос безаган. Деворларда авлиёларнинг суратлари. Гидамлар. Кенг ёзув столи, қалайи сиёҳдон, патқалам, қумуш қўнғироқ, қоғозлар. Ўнг ва чапда ётоқхона эшик-лари. Уй тўрида балкон, иккита зина. Каттакон дарпардалар, қироличанинг энагаси На р д е л л а дарпардаларни суради. Кеч-ки шафақ хонани ёритади. Узоқдан орган садолари эшитилади. Олдинда қирол масхарабози Ти р и б и турк столи ёнидаги ска-мейкада ўтириб ошиқ ўйнамоқда.

На р д е л л а
(дарпардани сураётиб)

Ўйин жонга тегмадим, ҳой, масхарабоз...

Ти р и б и
(ошиқ ташлаб)

Суягингни чумолилар айласин пардоз.
Эшитдимки, сен эмишсан имонсиз сўтак,
Мижозингга ёқар эмиш бегона эркак.

На р д е л л а
Эрим бор-ку.

Ти р и б и
Нега энди гап чуватасан,
Эринг қурчоқ — ҳар мақомда жилпанглатасан.

Ма р ц и о
(чап эшикни секин очиб)

Рухсат этинг!

(киради)

Н а р д е л л а

(хурсанд)

О, Марцио, азиз ҳамшаҳрим,

Кўп хурсандман...

Т и р и б и

Хуш келибсиз, мирзои пирим.

М а р ц и о

Мени қабул қилмоқчийди қиблагоҳ қирол.

Т и р и б и

Жаноб ҳозир капеллада.

М а р ц и о

Кутгайман, алҳол.

(ўтиради)

Т и р и б и

Оҳ, гижжакнинг овози соз.

Н а р д е л л а

Эшит яхшироқ.

*(Эшикларни очади, мусиқа овози аниқроқ
эшитила бошлайди.)*

М а р ц и о

(ҳайратда)

Органми бу? Хайнбургда янгилик мутлоқ!

Н а р д е л л а

Паннониядан келтирилган... Хуллас, бари соз.
Маликамиз ҳимматидан сарой қўшиқбоз.

М а р ц и о

Шундоқ бизнинг қиролича.

Н а р д е л л а

(тантанавор)

Ўзимга раҳмат!

М а р ц и о

Ўзинг уни улғайтирган, чеккансан заҳмат.

Н а р д е л л а

(ҳануз тантанавор)

Кўкрагимни олганлари эсимда ҳамон,
Айлансами чақалоққа малика шу он.

Т и р и б и

Ва сен қайта эмчак берсанг.

М а р ц и о

(Тирибига)

Опқочасан-а

Қандай янги гаплар бор. Хўш, сўйла росмана!

Т и р и б и

(ошиқ ташлаб)

Ҳаммаси ҳам олди-қочди.

М а р ц и о

(ошиқни кўрсатиб)

Кўриб турибман.

Т и р и б и

Австрийцни қувладик ва Хайнбург сарсон.

М а р ц и о

(қўл силтаб)

Сенга айтсам, бекор юриб гап сотиш осон.

Т а р и б и

Дарвозасин очса Вена — бизники зафар.

М а р ц и о

Эҳ, Венани қўйиб тургин, у кони хатар.

Т и р и б и

Қиролимиз масалани ҳал қилар бешак,
Сен азамат жангчиларни кўрмабсан демак.
Йўқса ҳозир бойқуш каби тақилламасдинг,
Олиб бўлмас Венани деб вақилламасдинг.
Айтиб қўяй ҳозир сенга, бўлай ҳар нима,
Хайнбургда турсак ҳамки, бир қадам Вена.

М а р ц и о

Хўш, қиролнинг кайфи қалай? Биларсан сирин.

Т и р и б и

Қиролимнинг кайфияти сиркадек ширин...

М а р ц и о

(ташвишланиб)

Йўғ-е, йўғ-е, кўп оширма,

Т и р и б и

Азизим, мана.

Гап олмоқчи бўлаяпсиз мендан росмана.

Н а р д е л л а

Нимани ҳам билардинг сен!

Т и р и б и

Орбанни кўрдим.

М а р ц и о

Епископ Дьерскийни-я?

Т и р и б и

Хазинадор, у билан мен суҳбат ҳам қурдим.
Гап шундаки, сенга бугун чақа ҳам тегмас,
Аскарлар ҳам моянасиз қолибди хуллас.

(Марцио бошини чайқайди)

Модомики, аҳволинг вой, чўнтак қуп-қуруқ...
Демак, ҳар хил суҳбатларнинг ҳожати ҳам йўқ.

М а р ц и о

Мени қабул қилмоқчийди қиблагоҳ қирол.

Т и р и б и

(огоҳлантириб)

Гап ортиқча!

Марцио жим қолади.

Хос кийимда муҳрли нома кўтарган ҳолда Петер кириб
келади.

П е т е р

*(Тириби ва Галеоттоларга бош ирғаб, Нарделлани
кўриб тўхтайди)*

Т и р и б и

Қиблагоҳга салом учун келдинг ҳойнаҳой?

П е т е р
(*Тасдиқлаб бош иргайди.*)

Н а р д е л л а

Муסיқани тинглаш билан банд соҳиб сарой,
Кейинроқ бир хабар олгин.

П е т е р
(*иккиланиб туради*)

Т и р и б и

Сенга бари бир...
Жим ўтириб кута бергин, соқовсан ахир,
Суҳбатлашар келиб қолгач қиролнинг ўзи.

П е т е р
(*бош чайқаб қўлидаги номани столга
қўйишини англатади*)

Н а р д е л л а

Биласан-ку бу сафар ҳам одатдагидек,
Столга қўй, то илғасин қиролнинг кўзи.

П е т е р
(*ҳаммасини айтилгандек бажариб, Марцио,
Тириби ва Нарделлага таъзим қилиб, чиқиб кетади*)

М а р ц и о

Бу гаранг ким? У дунёдан келганга ўхшар!

Н а р д е л л а

У — Агарди Петер!

Т и р и б и

Яъни, Матяшга аскар,
Соқов Петер! Тўғрироғи, соқов баҳодир.

М а р ц и о

Бу — ўшами?

Т и р и б и

Худди ўзи!

М а р ц и о

Италиядан
Соқов бўлиб қайтган рицарь, демак, ўшадир?!

Т и р и б и

Худди ўзи деяпман-ку, дoston ҳар иши,
Ҳар ишини дoston қилган — қайтмас қиличи.

М а р ц и о

Мўъжизалар кўрсатган у соқов ҳолида...

Т и р и б и

Тиғ доврўғи шеър, қўшиқдан баланд ҳамиша.

М а р ц и о

Наҳот шўрлик то ўлгунча соқов қолса-я!

Т и р и б и

Ким билар, у — итальянча касал бўлса-я.

(ирғиб туради)

Оҳ, Нарделла, ичиб келай бирор қултум май.

Н а р д е л л а

Майхўр зоти турармикан бир лаҳза ичмай.

Т и р и б и киради.

Т и р и б и

Узум шаффоф, шароби-чи, ундан яхшироқ,
Май ичишга тайёрман мен, Марцио, ўртоқ.

М а р ц и о

Худо сени ёрлақасин.

Т и р и б и кетади.

Н а р д е л л а

Ичар ўтириб,
Қиролича мажор эмас, ўзга миллатдан
Дейишгача бориб етган булар қутуриб.

М а р ц и о

Ҳай, қўя қол бу гапларни, жоним энагам,
Қироллардан сўз юритмоқ бизларнинг ишмас.
Сиёсатда боёнларнинг ўзлари ҳакам.

(эҳтиёткор)

Бошқа гап бор иккаламиз сўзлашсак агар.

Н а р д е л л а

(қизиқиб)

Қанақа гап?

М а р ц и о

Маликадан ўзинг бохабар,
Энагасан, у ҳам сени ёмон кўрмайди.

Н а р д е л л а

Тўппа-тўғри, гарчи, бир оз бефарқ маликам,
Лекин мендан юз бурганмас, илло бурмайди.

М а р ц и о

Шу кунларда меҳмон келди Италиядан,

(бошқа оҳангда)

Ўзинг ахир итальянсан...

Н а р д е л л а

Бешубҳа, чиндан!

М а р ц и о

Эса, гала мажорларнинг орасида биз,
Бир юртдошга ёрдам берсак савоб бўлади.

Н а р д е л л а

Хўш, нима иш қилай, айтгин?

М а р ц и о

(узукни олиб)

Мана буни ол,
Совға ҳали мўл бўлади, келмасин малол.

Н а р д е л л а

(узукни тақиб)

Нечун бунча мулозамат?

М а р ц и о

Римдан меҳмон бор.
Аёл киши, ҳурматини қилмоғинг даркор.

Н а р д е л л а

Қандоқ хурмат? Тушунмадим?!

М а р ц и о

Хулласи калом,
Маликага рўбарў қил уни, вассалом!

Н а р д е л л а

Бирор ҳуқуқ ё имтиёз туфайлими, ё...

М а р ц и о

Сен чўчима! Керак эмас имтиёз асло,
Ўзим борман, қолган ишга мен ўзим пешкаш.
У аёлни сен билмайсан, у жуда дилкаш,
Ярим дунё божин берар у аёл учун,
Ундан мактуб оласан ва топширасан сўнг.
Маликага эса бугун учраштирмоқ шарт.

Н а р д е л л а

(ҳаяжонда)

Ҳаммасини бажараман, келсин, унга айт!
Фақатгина тезроқ, тезроқ!

М а р ц и о

(нозик табассум билан)

Шу ердадир у,
Тўғрироғи, ўнг томонда, хиёбон ёқда,
Хос маъбуда ҳайкалининг қошидадир у,

Н а р д е л л а

Қиммат ҳайкал!

М а р ц и о

Жориялар билан бечора
Гусса чекиб, худойимдан сўрайди чора.

Н а р д е л л а

Шўри қурсин, оҳ, муштипар итальян аёл.

М а р ц и о

Биласанми, энг яхшиси, ўзинг бора қол
Ва тосканча лаҳжа билан кўтар кўнглини,

Н а р д е л л а
(бораётиб)

Нима деб гап бошлайин, хўш, кўрганда уни?

М а р ц и о

Сал кейинроқ яна қайта келаман, деб айт.

Н а р д е л л а

Майли, кетдим! Аммо-лекин ўрнингдан жилма,
Бу ишларга бурун тиқиб, фикримни бўлма!

Нарделла чиқади. Жимлик. Марцио эшик томон
бориб мусиқа тинглайди, эшикни очади, ўнгга бурилиб,
бирдан таъзим билан қотиб туради. Матяш ва
Беатриче кузатувчиларсиз кириб келади.

Б е а т р и ч е
(эркаланиб)

Ёқдим, хўш, ҳамюртларим санъати қалай?

М а т я ш
(сертакалуф)

Ниҳоятда жозибатор, ростини айтай.
Сен сабабкор — яшнаб кетди Хайнбург қасри.
Юракларни қисадиган тунд эди асли!

Б е а т р и ч е

Энди эса, кўряпсанми?..

М а т я ш

Бошқача мутлоқ,
Қон тўкилган майдонларда чечаклар порлоқ.

(Марциога кўзи тушиб)

Марцио ҳам шу ерда-ку? Ҳой Галеотто!

М а р ц и о

(олдинга чиқиб, таъзим қилади)

Мени қабул қилмоқчийди қиблагоҳ қирол.

(Беатричега таъзим қилади)

Ва қиролича!

Б е а т р и ч е

(хуррам)

Хурсандман ғоят.

М а т я ш

Қандай қабул?

(кулиб)

Бўшаб қолган чиқар ҳамёнинг!

М а р ц и о

(маъюс)

Меҳмон бўлиб келган эдим. Ўтди қанча вақт.
Кутаётир Феррарада хотиним, қизим.
Италия томон кетай, берсангиз изн.

М а т я ш

Ҳар бир ишнинг фурсати бор, сабр қил бир оз.

М а р ц и о

Давлатпаноҳ!

М а т я ш

(номани ўқиб, четга улоқтиради)

Билиб қўйгин, сен Будага борасан дарҳол,
Бошимизда эсаётир ёқимсиз шамол.
Папа фақат пул чўз дейди, хўш, пул қаёқда?
Худойимнинг ўзи назар солсин биз ёққа!
Солиқ тушмас, бож тушмайди, хазина бўм-бўш,
Қиролига пул беришга ҳеч кимда йўқ хуш,
Мана, ҳозир келтирмишди Агарди хабар.
Чўнтагида бир чақа йўқ, норози аскар.
Хатто отга берай десак емиш, хўрак йўқ,
Номимиз қўп улуг эрур, супра-чи қуруқ.
Хазинангда пул бўлмаса, уруш урушмас,
Ҳар қадамда битта ғалва, ишинг юришмас.
Ваъда бердим бироқ сенга, азиз Марцио,
Ора йўлда қолдирмасман.

Б е а т р и ч е

(табассум билан)

Қолмассан, асло.
Ўз ҳақингни олажаксан Будада бешак,
Қирол сени алдамайди, хизматинг юксак.

М а т я ш

Парвардигор, ўзи бизга марҳамат қилгай!

М а р ц и о

(таъзимда)

Оҳ, шундоқ бўлгай.

М а т я ш

Омон-эсон то Будага бормоғинг учун
Карвон билан қўриқчилар берилар сенга,
Соқов Петер шайлар сени, буюрдим унга!

М а р ц и о

Сизга ўзи паноҳ бўлсин қодири ғаффор.

Б е а т р и ч е

Сенга эса оқ йўл берсин.

М а р ц и о таъзим қилади. Пауза. Беатриче унинг изидан
тунд қараб қолади. Матяш Беатричени кузатиб туради.

М а т я ш

(хўрсиниб)

Шўрлик Марцио...

(Беатриче тетиклашади)

Жининг суймас, биламан.

Б е а т р и ч е

Юртдошларим орасида ягона ўша
Тинч бошимга солиб юрар турли хархаша.

М а т я ш

Наҳот сенга ғаним бўлса?

Б е а т р и ч е

Очиқ-ойдин гап.
Шаҳзоданинг асабини юради қайраб.

М а т я ш

У бошқа гап! Ўғлим Янош инсофли, тоза!
Бордир унда истиқболга лойиқ андоза.

Б е а т р и ч е

Сенинг ўғлинг! Қиролича туғмаган лекин.

М а т я ш

(файласуфларча)

Энг муҳими — отаси мен! Этганман бунёд.
Ёлғиз ўғлим! Меросхўрим, ягона зурёд.
Бўлак кимга қолар эди Италия тахти?
Чор-атрофда фикри бузуқ, очкўз боёнлар
Бамисоли хира пашша, ўтказар умрин,
Теги зоти ғар, бузуқи, номаълум жонлар.
Хўш, ўзингнинг отанг-чи, хўш, ўзингнинг отанг?
Альфонсонинг зотдор ўғли, ўйнашдан бўлган,
У ҳам қанча ҳаром фарзанд ясаб улгурган.
Демоқчиман, Яношни сиз юзимга солманг,
Иштони йўқ бошқалардан кулса яхшимас.

Б е а т р и ч е

Хайнбургни зулмат қоплаб келмоқда тагин,
Бахтсизман, оҳ, сочмоқдасан қаҳр-ғазабинг.

М а т я ш

(юмшаб)

Ундай дема, бир лов этиб сўнгра ўчаман,
Сенинг дилбар хаёлингга тагин кўчаман.
Энг яхшиси, гаплашмайлик бу ҳақда, жоним,
Энгаш менга.

Б е а т р и ч е

(жилмайиб энгашади)

Куллуқ, қиролим.

М а т я ш

(пешонасидан ўнади)

Хукм сурсин осойишталик.

Ичкаридан Нарделла чиқади.

Ким экан у? Энагами? Хўш, нима керак?

Нарделла
(каловланиб)

Ҳазрат...

Беатриче

Нега келдинг?

Нарделла

Нима эди... Ҳалиги... ҳа.

Беатриче

Шошмасдан гапир!

Матяш

Қопқондаги тулки каби думингни бурма,
Нега келдинг? Эшитайлик! Айтиб бер ахир!
Германми, Турк — қайси бири жўнатди сени?

Нарделла

Йўқ, йўқ! Ҳеч ким жўнатганмас, мен ўзим келдим!

Матяш

Муродинг не?

Нарделла

Қабулингда мусофир аёл,
Ҳасратини сўйламоқчи, ҳиммат қила қол!

Б е а т р и ч е

Эрта келсин!

М а т я ш

Нега энди қараб турибсан?

Н а р д е л л а

Бир зарурат туфайли у сарсон бўлибди,
Қабул қилгин, атайин у Римдан келибди.

Б е а т р и ч е

(қизиқиб)

Римдан? Балки итальяндир?

М а т я ш

Мақсади нима?

Н а р д е л л а

Маликамиз изидан у бечорагина
Отланибди Ножон томон Будада чикиб,
Ва ахийри Хайнбургга келибди етиб,
Ёнида бор қўриқчиси, жориялари,
Кўп хатарли йўллар ошиб, келмиш сиз сари.
Раҳм қилинг, қўлаганни ахир қўллапти,
Пир ҳазратим сизга ундан мактуб йўллапти.

Б е а т р и ч е

Бизни ғоят қувонтирар бундайин мактуб.

М а т я ш

Уни аёл келтиргани фақат номатлуб.
Модомики, сен хоҳлайсан.

Б е а т р и ч е

Римдан келибди,
Тўхтамасдан, биз томонга атай елибди.

(Нарделлага)

Айтгин, кирсин!

(тантанавор)

Италия, сенда эрур доим хаёлим,
Сенинг мовий кўрфазларинг тушда кўрарман.
Соғинч билан, умид билан сўнар мажолим,
Ватаним, деб сенинг учун ёшлар тўкарман.
Менинг соғинч гулларимни денгизлар мавжи
Элтсин энди у қадрдон диёрга, ҳайҳот.
Неаполда қиролича эдим, энди-чи,
Қайтолмасман, айри тушдим юртдан умрбод.

М а т я ш

Қиролича эурсан-ку Мажористонда,
Бордир ахир бунинг ҳам сал аҳамияти.

С е л и я кириб таъзим қилади.

М а т я ш

Берироқ кел, берироқ кел, муҳтарама зот.

Б е а т р и ч е

Итальянмисан?

С е л и я

Сиз сингари, хоним.

Б е а т р и ч е

Дадил, жасур сўзларкансан — менга ёқади.
Сен бегона эмас менга.